

การสถาปนาความเป็นผู้สูงอายุในสังคมสมัยใหม่

ปริญญานิพนธ์

ของ

พ.อ.จิรศักดิ์ สุขวัฒนา

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาดุชะฎิบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์
พฤษภาคม 2545
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

การสถาปนาความเป็นผู้สูงอายุในสังคมสมัยใหม่

บทคัดย่อ

ของ

พ.อ.จิรศักดิ์ สุขวัฒนา

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์
พฤษภาคม 2545

จิรศักดิ์ สุขวัฒนา. (2545). การสถาปนาความเป็นผู้สูงอายุในสังคมสมัยใหม่.

ปริญญาานิพนธ์กศ.ด. (พัฒนศึกษาศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการควบคุม : ผู้ช่วยศาสตราจารย์

ดร. สุรุดี บัดโธสง, รองศาสตราจารย์ ดร.นภาพร ณะวานนท์ ,

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เพ็ญศิริ จีระเดชากุล,

อัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุในสังคมแบบดั้งเดิมเปรียบได้กับ "ร่มโพธิ์ร่มไทร" หรือแหล่งที่มาของการดำรงชีวิต และเป็นแหล่งของภูมิปัญญาและความรู้ของลูกหลาน แต่ในระหว่างกระบวนการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย อัตลักษณ์และความหมายดังกล่าวได้เปลี่ยนไปเป็นผู้ที่เป็นภาระ ความเสื่อม และการไม่มีผลผลิต การศึกษานี้จะเผยให้เห็นถึงภาคปฏิบัติการทางวาทกรรมของระบบทุนนิยมในการทำให้ผู้สูงอายุกลายเป็นอื่น โดยการสร้างความรู้ในสาขาวิชาต่างๆมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสาขาวิชาพหุฒาวิทยา (gerontology) หลักการทางวิทยาศาสตร์เป็นฐานให้กับความรู้เหล่านั้นสองประการ กล่าวคือ ช่วงชิงเอาอำนาจแลเหยียบย่ำความรู้และประสบการณ์ของผู้สูงอายุเหล่านั้นด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัย การศึกษานี้ใช้การสัมภาษณ์และการแสดงความคิดเห็นของผู้สูงอายุในชุมชนชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ถึงวิถีชีวิตของผู้สูงอายุในอดีตและการที่ต้องเปลี่ยนแปลงไปใช้ชีวิตในแบบสมัยใหม่ ความเห็นของกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชนดังกล่าวได้แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกที่ต่ำต้อยและไม่มั่นคงในวิถีทางของการพัฒนา

THE CONSTITUTION OF ELDERLY IN MODERN SOCIETY

AN ABSTRACT

BY

COL.CHERASAK SOOKWATTANA.

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Doctor of Education degree in Development Education
at Srinakharinwirot University

May 2002

Cherasak Sookwattana. (2002) . *The Constitution of Elderly in Modern Society*

Dissertation , Ed.D. (Development Education). Bangkok : Graduate School ,
Srinakharinwirot University .Advisor Committee : Asst. Prof. Dr.Surawut
Pudthaisong , Asst.Prof. Pensiri Jeradechakul, Assoc. Prof. Dr. Napaporn
Havanon.

The identity and significance of elderly in traditional society as being a "*Rom Poh Rom Sai* " or a source of livelihood and wisdom for children and grandchildren has changed in the process of modernization as being dependent, weakness, and nonproductive. This study uncovered the discursive practice of capitalism in designating the elderly to be the otherness through the construction of knowledge in various academic disciplines particularly gerontology. Such scientific based knowledge in couple with modern technology took power and invaded traditional knowledge and wisdom possessed by the elderly. In this study, the elderly in a rural community in the Northeast of Thailand were interviewed and discussed about lives of the elderly in the past and all changes imposed on them by modern ways of living. Their voices signified their inferiority and insecurity in the community in the course of development.

ปริญญานิพนธ์

เรื่อง

การสถาปนาความเป็นผู้สูงอายุในสังคมสมัยใหม่

ของ

พ.อ. จิรศักดิ์ สุขวัฒนา

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาการศึกษาดุริยบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์

ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

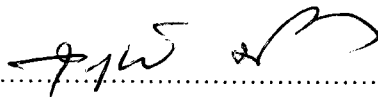

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(รองศาสตราจารย์ ดร.นภาพร หะวานนท์)

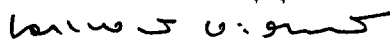
วันที่ 10 เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2545

คณะกรรมการสอบปริญญานิพนธ์

ประธาน

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุธิดา ปัดโธสง)

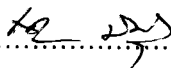
กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร. นภาพร หะวานนท์)

กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เพ็ญศิริ จิระเดชากุล)

กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม

(รองศาสตราจารย์ ดร. ไพฑูรย์ มีกุล)

กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม

(รองศาสตราจารย์ ดร. จงจิตต์ ไศยนคณาภรณ์)

ประกาศคุณูปการ

ขอกราบขอบพระคุณ พ.อ.จรรณ สุขวัฒนาและคุณสุภาพ สุขวัฒนา คุณพ่อและคุณแม่ ที่เคารพยิ่ง ตลอดจนญาติพี่น้องทุกท่าน ที่ให้กำลังใจและการสนับสนุนจนสำเร็จการศึกษา

ขอกราบขอบพระคุณ รศ.ดร.นภาพรณ์ หะวานนท์ ผศ.ดร.เพ็ญศิริ จีระเดชากุล ผศ.ดร.สุรุดมิ ปัดไธสง ที่กรุณาพาพวกเรามาจนถึงจุดหมายปลายทางแห่งความสำเร็จ เส้นทางสู่เกียรติศักดิ์ทางวิชาการมันยากลำบากอย่างแสนสาหัสทีเดียวครับ หลายครั้งที่บางคนท้อใจ หลายครั้งที่บางคนวิตกกังวล จนอยากจะหยุดและหันหลังกลับ แต่แววตาแห่งความรัก ความห่วงใย และปรารถนาดีดุจดั่งผู้ใหญ่ที่อาจารย์ทอดมองพวกเรา ทำให้เกิดกำลังใจและมั่นใจที่จะมาจนถึงจุดๆนี้ และพวกเราทราบดีครับว่าอาจารย์ก็เหน็ดเหนื่อยไม่แพ้พวกเราเหมือนกัน ขอกราบขอบพระคุณอีกครั้งครับ

ขอขอบพระคุณ รศ.ดร.ไพฑูรย์ มีกุล และ รศ.ดร. จงจิตต์ ไศภณคณาภรณ์ ในความกรุณาและได้เสียสละเวลามาเป็นกรรมการสอบปริญญาโทเพิ่มเติมเพื่อให้ปริญญาโทสำเร็จสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณ พ่อใหญ่ แม่ใหญ่ ชาวอำเภอปักธงชัยทุกท่าน โดยเฉพาะพ่อใหญ่สวัสดิ์ แซ่ระน้อยและครอบครัว อย่างจริงใจ ในความกรุณาให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา

ขอบคุณ คุณบุญธิดา ฯ และลูกชายลูกสาวที่น่ารัก ที่เป็นขวัญและกำลังใจที่สำคัญจนสำเร็จการศึกษา

ขอขอบคุณพี่ๆ และน้องๆ รุ่นที่ 12 ผศ. ทศพร มณีศรีขำ (พี่าส) หัวหน้าที่ขยันขันแข็งของพวกเรา โสมพรรณ ถิ่นว่อง (พี่เนย) พี่สาวที่แสนดี อุษณีย์ ธโนศวรรย์ (อาจารย์มุ) สาวมั่นที่รัก ต้นไม้ อัจฉรา วงศ์วัฒนามงคล (น้องอ้วน) นักวิจัยทั่วราชอาณาจักรจากนิค้ำ อภิชัย ศรีโสภิต(นายแก้ว)นักปกครองอนาคตไกล ศศิธร ศรีประเสริฐกุล (น้องปิ) พยาบาลประจำรุ่น พรใจ ลีทองอิน(น้องแป้น) NGO.ขวัญใจคนจน พิศมัย รัตนโรจน์สกุล (น้องเล็ก) สาวแกร่งผู้ว่องไว พนารักษ์ ปรีดีการณ (น้องหมู) อัจฉริยะที่สนใจเรื่องปลา และฉัตรวิญ องค์กรสิงห์ (น้องเจี๊ยบ) สาวกรุงที่พิสมัยการทำงาน ในความรัก ความห่วงใย และความเอื้ออาทรที่มีต่อกันตลอดมา จนบรรลุจุดหมายของการศึกษา

และขอขอบคุณ รุ่นพี่ ๆ น้อง ๆ ครอบครัวชาวพัฒน์ ฯ ของพวกเรา ในกำลังใจที่อบอุ่นและความช่วยเหลืออย่างเต็มความสามารถในทุกๆ เรื่อง

พ.อ.จิรศักดิ์ สุขวัฒนา

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย

จาก

ศ.ดร.กานดา ณ ถลาง

และ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	5
ปัญหาการวิจัย.....	5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	5
2 แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	6
วาทกรรมและผู้สูงอายุ.....	10
เอกลักษณ์/ความหมายและความเป็นอื่น/ความแตกต่างของผู้สูงอายุ.....	12
การวิเคราะห์วาทกรรม.....	15
กระบวนการสร้างและการช่วงชิงการนำของวาทกรรมผู้สูงอายุ.....	16
อำนาจ.....	20
ความรู้หรือความจริงเกี่ยวกับผู้สูงอายุ.....	22
ภาคปฏิบัติการทางวาทกรรมของวาทกรรมผู้สูงอายุ.....	26
ผู้เชี่ยวชาญ.....	27
สถาบันที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุ.....	28
กฎเกณฑ์เกี่ยวกับผู้สูงอายุ.....	29
กรอบความคิดในการวิจัย.....	30
การวิเคราะห์กระบวนการสร้าง/สถาปนาอัตลักษณ์และความหมายของ วาทกรรมผู้สูงอายุ.....	30
การวิเคราะห์ภาคปฏิบัติการของวาทกรรม.....	31
การวิเคราะห์ผลกระทบของวาทกรรมต่อผู้สูงอายุ.....	32
3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	33
การวิเคราะห์กระบวนการสร้าง/สถาปนาอัตลักษณ์และความหมายของ วาทกรรมผู้สูงอายุ.....	33
การวิเคราะห์ภาคปฏิบัติการของวาทกรรม.....	33

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
การวิเคราะห์ผลกระทบของวาทกรรมต่อผู้สูงอายุ.....	34
ความเป็นมาของพื้นที่ที่ศึกษา.....	34
4 กระบวนการสร้างวาทกรรมผู้สูงอายุในสังคมเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม.....	41
ความรู้ของผู้สูงอายุ.....	42
ความรู้ในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ.....	43
ความรู้ในการอยู่ร่วมกันในสังคม.....	48
วาทกรรมหรือความรู้ที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุในสังคมเกษตรแบบดั้งเดิม.....	52
ภาคปฏิบัติการของวาทกรรมผู้สูงอายุ.....	55
อัตลักษณ์ของผู้สูงอายุในสังคมเกษตรแบบดั้งเดิม.....	59
5 กระบวนการสร้างวาทกรรมผู้สูงอายุในสังคมสมัยใหม่.....	61
ภูมิปัญญา ความรู้ที่ถูกเบียดขับ.....	61
วาทกรรมหรือความรู้ที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุในสังคมสมัยใหม่.....	63
ภาคปฏิบัติการของวาทกรรมผู้สูงอายุ.....	64
กระบวนการสร้างวาทกรรมของผู้สูงอายุของประเทศไทยในสังคมสมัยใหม่.....	75
กฎเกณฑ์เกี่ยวกับผู้สูงอายุ.....	84
อัตลักษณ์ของผู้สูงอายุในสังคมสมัยใหม่.....	86
6 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	92
บรรณานุกรม.....	97
ภาคผนวก.....	104
ประวัติย่อผู้วิจัย.....	108

บทที่ 1

บทนำ

มีผลข้างเคียงบางอย่างในความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วของระบบทุนนิยมสมัยใหม่ซึ่งพบว่าเป็นไปไม่ได้เลยที่จะขาดเสียซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เจ็บปวด มีทฤษฎีเก่าแก่ที่กล่าวถึง สถาบันทางสังคมดั้งเดิมที่ต้องแตกสลายไป เพราะแรงเค้นเกี่ยวของของกลุ่มคนในสังคม ความเชื่อร่วมกัน และครอบครัวถูกทำให้แตกแยกออกจากกัน มีคนเป็นจำนวนมากที่ตามไม่ทันการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว และได้พบว่าความคาดหวังของพวกเขาที่จะมีชีวิตที่สุขสบายในสังคมสมัยใหม่นั้นต้องพลัดหวังลงอย่างขมขื่น ในขณะที่มีคนจำนวนน้อยนิดเท่านั้นที่ได้ผลประโยชน์อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วยจากความเจริญก้าวหน้าของระบบเศรษฐกิจดังกล่าว...

(Escobar.1984 –1985:377 ; citing United Nation.1951 , *Measures for the Economic Development of Underdeveloped Countries.*)

จากการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย หนึ่งในกลุ่มคนที่ต้องเผชิญชะตากรรมแห่งความเจ็บปวดคือ “กลุ่มผู้สูงอายุ” ที่ได้พบกับการถูกทอดทิ้งเพราะไร้คุณค่าหรือต้องหาเลี้ยงชีพด้วยตนเองด้วยความยากลำบาก และที่ร้ายแรงไปกว่านั้นคือผู้สูงอายุบางคนอาจถูกทำร้ายทั้งทางร่างกายและจิตใจจากคนในครอบครัวของผู้สูงอายุเอง มีแนวคิดของนักสังคมวิทยาในยุคสมัยใหม่ (modernism) เป็นจำนวนมากที่พยายามหาคำอธิบายเพื่อจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหา โดยชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาไปสู่ความทันสมัยตามแบบตะวันตกมีผลกระทบต่อผู้สูงอายุทั้งทางตรงและทางอ้อม เนื่องมาจากการพัฒนาดังกล่าวนั้นไปเพื่อการผลิตในระบบอุตสาหกรรม และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม กล่าวคือมีความต้องการแรงงานเป็นจำนวนมากจากโรงงานอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่ในเมืองใหญ่ ๆ ความต้องการดังกล่าวนำมาซึ่งการอพยพแรงงานของคนหนุ่มสาวออกจากชนบท สาเหตุที่คนกลุ่มนี้นิยมทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม มากกว่าที่จะทำการเกษตรกรรมในที่ดินของบรรพบุรุษ เนื่องมาจากข้อจำกัดในขนาดของพื้นที่ต่อจำนวนสมาชิกในครอบครัวที่เพิ่มมากขึ้น และการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมนั้นสามารถที่จะหารายได้เป็นของตนเองได้ง่ายกว่าการที่จะรอคอยส่วนแบ่งจากผลผลิตทางการเกษตรที่เป็นของครอบครัว สิ่งที่ดีติดตามมาของการอพยพแรงงานคือผู้สูงอายุในชนบทขาดคุณค่าและความผูกพันระหว่างผู้สูงอายุกับคนหนุ่มสาวในสังคมลดลง ในขณะที่เดียวกันก็ทำให้ความสำคัญของผู้สูงอายุในสังคมอันเนื่องมาจากการถือครองที่ดินลดลงไปด้วย (Vincent.1995 : 50)

นอกจากนั้นแล้วการเกิดขึ้นของสถาบันต่าง ๆ ในระบบการศึกษา เช่น ห้องสมุด สิ่งพิมพ์ การปฏิวัติทางด้านเทคโนโลยีในการเก็บและใช้ข้อมูลข่าวสาร ซึ่งส่วนใหญ่เป้าหมายของสถาบันเหล่านี้เป็นประโยชน์ต่อคนหนุ่มสาวมากกว่าผู้สูงอายุ และทำให้การทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ของผู้สูงอายุไปสู่คนรุ่นใหม่ในเรื่องของการดำรงชีวิตตามวิถีการผลิตทางการเกษตรแบบดั้งเดิมนั้น มีความจำเป็นลดน้อยลง ซึ่งหมายถึงสถานภาพและบทบาทของผู้สูงอายุในการสะสม สืบทอด ส่งต่อ ความรู้กันไปยังคนรุ่นใหม่ลดลงไปด้วย (Cockerham.1997 : 64) และจากการลดลงของสถานภาพและบทบาทดังกล่าวมีผลต่อการที่สังคมจะให้คุณค่าผู้สูงอายุลดน้อยลงเช่นกัน ตามความรู้สึกของคนทั่วไปในสังคมสมัยใหม่ หรือสังคมอุตสาหกรรมอย่างสังคมตะวันตก เช่น ประเทศอเมริกา ที่มีต่อผู้สูงอายุ หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ได้ให้ความหมายต่อการเป็นผู้สูงอายุว่า หมายถึง ความเสื่อม การมีโรคอันเนื่องมาจากความชรา ความสามารถทางสติปัญญาที่ลดลง การขาดความว่องไว ความยากจนเนื่องจากไม่มีงานทำ ต้องอยู่อย่างโดดเดี่ยว หรือไม่ก็ต้องอาศัยอยู่ในสถานดูแลผู้สูงอายุ (nursing homes) อย่างหมดอาลัยในชีวิต (Conklin.1987 : 299 - 300) สำหรับในสังคม ความหมายของผู้สูงอายุในสังคมสมัยใหม่ปัจจุบันคือ ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป เป็นผู้ที่มีสังขารร่วงโรย เป็นผู้ที่มีสุขภาพเสื่อมโทรม มีแต่โรคภัยไข้เจ็บ มีความจำเสื่อม หลง ๆ ลืม ๆ ไร้สมรรถภาพ เป็นผู้ที่ไม่ควรอยู่ที่บ้าน (สุรางค์ โค้วตระกูล.2536 : 46 - 57) สิ่งที่สำคัญการที่สังคมให้คุณค่ากับผู้สูงอายุน้อยลง ได้นำไปสู่การเกิด "อคติต่อผู้สูงอายุ" (ageism) ซึ่งหมายถึงความรู้สึกที่ไม่ชอบผู้สูงอายุของคนในสังคมโดยเฉพาะกับสังคมในประเทศตะวันตก อคติต่อผู้สูงอายุมีพื้นฐานทางความคิดมาจากความเชื่อว่า การมีอายุสูงขึ้นจะทำให้มีร่างกายที่ไม่สวยไม่งามน่าเกลียด สติปัญญาที่ลดลง มีความเสื่อมประสิทธิภาพทางเพศ อีกทั้งมีความเจ็บป่วยอันเนื่องมาจากความชรา และใกล้เวลาที่จะสิ้นอายุขัย (Cockerham.1997 : 130-131 ; citing Comfort. 1976 *Age Prejudice in America*.) จากความเชื่อดังกล่าวได้ทำให้คนส่วนใหญ่เกิดความกลัวหรือไม่ต้องการที่จะนึกถึงความแก่ ดังนั้นจึงพยายามที่จะหลีกเลี่ยงที่จะติดต่อกับผู้สูงอายุและมองผู้สูงอายุอย่างไร้คุณค่า ผลกระทบที่ตามมาคือทำให้เกิดความไม่ชอบผู้สูงอายุไปด้วย สำหรับในสังคมของประเทศที่พัฒนาแล้ว ส่วนใหญ่จะมีค่านิยมต่อผู้สูงไปในทางลบ และมีแนวโน้มที่จะกีดกันผู้สูงอายุออกไปจากกิจกรรมหลักต่าง ๆ ในสังคม เช่น ในเรื่องของการจ้างงาน ในระบบการผลิตทางอุตสาหกรรม โดยการนำระบบการเกษียณอายุเข้ามาใช้ (Cockerham. 1997 : 132) และสิ่งนั้นคือที่มาของปัญหาผู้สูงอายุดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

จากแนวคิดของนักสังคมวิทยาในยุคทันสมัย พอจะอธิบายกลับไปได้ว่า การที่คนหนุ่มสาวประพฤติปฏิบัติต่อผู้สูงอายุในลักษณะที่มีอคตินั้น เป็นเพราะการลดน้อยถอยลงของสถานภาพและบทบาทของผู้สูงอายุอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจจาก

เกษตรกรรมในสังคมแบบดั้งเดิมไปสู่การผลิตแบบอุตสาหกรรมในระบบทุนนิยมสมัยใหม่ โดยแนวคิดทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (structural and functional theory) ได้เน้นให้เห็นว่าการที่คนในสังคมที่เข้ามาอยู่ร่วมกัน และมีความสัมพันธ์กันจำเป็นที่ต้องระเบียบกฎเกณฑ์ที่จะต้องยึดถือร่วมกัน ทั้งในชีวิตประจำวันและในเรื่องของอุดมการณ์ที่เป็นเรื่องของการให้คุณค่า หรือคุณงามความดี ที่ทุกคนจะต้องยึดถือปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งดูประหนึ่งว่าจะระเบียบกฎเกณฑ์ดังกล่าวทุกคนมีความเท่าเทียมกันในการสร้างยอมรับและยึดถือปฏิบัติ ซึ่งจะนำไปสู่ความสงบสุขในสังคม ดังนั้นการที่ผู้สูงอายุ (ถูกปฏิบัติเช่นนั้นจึงเป็นเรื่องที่ต้องเกิดขึ้น เพราะมีการเปลี่ยนแปลงค่านิยมในสังคม การที่จะแก้ปัญหาผู้สูงอายุจึงเป็นหน้าที่ของรัฐที่ต้องเข้าไปแก้ไขจัดการ ในรูปแบบของการสร้างค่านิยมที่ดีต่อผู้สูงอายุให้เกิดขึ้นในสังคม และเพื่อบรรเทาปัญหาผู้สูงอายุจึงจำที่จะต้องมีการมาตรการทางการประกันสังคม เช่น การให้สวัสดิการในลักษณะต่าง ๆ แก่ผู้สูงอายุ จากประเด็นนี้ทำให้เห็นถึงขีดจำกัดในทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ที่มองความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะของความสมานฉันท์ โดยคนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันต่างได้ร่วมกันสร้างระบบคุณค่าและกฎเกณฑ์กติกาที่ต่างฝ่ายต่างยอมรับและเห็นพ้องต้องกันว่าจะทำให้สังคมดำรงอยู่ได้ จึงมองไม่เห็นถึงระบบคุณค่าหรืออคติที่แฝงอยู่ในตัวโครงสร้างทำให้ไม่สามารถจะวิพากษ์ต่อไปได้ว่า คุณค่าที่นำไปสู่การประพฤติปฏิบัตินั้นเป็นคุณค่าตามมาตรฐานของใคร หรือเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์ของใคร ซึ่งนักคิดอย่างเช่น คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) พยายามชี้ให้เห็นว่า สังคมนั้นมีการเอารัดเอาเปรียบกัน มีความไม่เท่าเทียมกัน มีลักษณะเป็นชนชั้นและมีการครอบงำสังคมด้วยความคิดและอุดมการณ์เพื่อประโยชน์ของชนชั้นนายทุน นอกจากนั้นแล้วนักคิดในแนวทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ (symbolic interaction theory) อย่าง จอร์จ เฮร์เบิร์ต มัด (George Herbert Mead), เฮร์เบิร์ต บลูเมอร์ (Herbert Blumer) ได้ชี้ให้เห็นถึงจุดอ่อนของแนวคิดแบบโครงสร้างหน้าที่ ที่มองว่าโครงสร้างสังคมที่ถูกสร้างขึ้นมาจากปฏิสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม ไม่ว่าจะเป็นคุณค่าหรือบรรทัดฐานจะเป็นกรอบปฏิบัติให้คนในสังคมทำตามโดยดุษฎี เพราะการที่คนจะประพฤติปฏิบัติอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับ การตีความหรือให้ความหมายต่อสิ่งต่างๆของบุคคลนั้นๆด้วย มิใช่ว่าจะปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคมแต่เพียงอย่างเดียว สิ่งนี้ทำการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคมจึงอาจแตกต่างหรือเบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานของสังคมได้ (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข.2539 : 11 - 51)

อย่างไรก็ดีทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ก็ยังมีจุดอ่อน เนื่องจากการตีความหรือให้ความหมายต่อสิ่งต่าง ๆ ของบุคคลที่ต่างกันขึ้นอยู่กับอคติ ความคิด ความเชื่อของแต่ละบุคคลนั้น แต่แนวคิดนี้ยังไม่ได้ชี้ให้เห็นว่าอคติ ความคิด ความเชื่อเหล่านี้เกิดขึ้นได้อย่างไร และเพื่อผลประโยชน์ของใคร หรืออาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่าแนวคิดนี้ยังไม่ได้ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางอำนาจในสังคมที่ไม่เท่าเทียมกันที่เป็นตัวกำหนดอคติ ความคิด ความเชื่อของบุคคลก่อนที่จะนำไปสู่การ

ตีความหรือให้ความหมายต่อสิ่งต่าง ๆ ของบุคคลนั้นนั่นเอง ดังนั้นนักคิดในกลุ่มยุคหลังทันสมัย (post modernism) จึงพยายามที่จะหาคำอธิบายให้กับกระบวนการในการสร้างความหมายเหล่านี้ ซึ่งหนึ่งในนักคิดเหล่านั้นได้แก่ มิเชล ฟูโก (Foucault .1926 - 1984) นักวิชาการชาวฝรั่งเศส ซึ่งได้เสนอแนวคิดในเรื่อง วาทกรรม (Discourse) มาใช้ในการอธิบายโดยเสนอว่า "อัตลักษณ์และความหมาย" ของสิ่งต่าง ๆ ในสังคมที่อยู่รอบ ๆ ตัวเรานั้น ล้วนแล้วแต่เป็นผลผลิตอันเนื่องมาจากกระบวนการทางวาทกรรมที่ได้สร้างหรือกำหนด "ความจริง" เกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมา ซึ่งภายใต้กระบวนการดังกล่าว อำนาจและความรู้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ในการสร้าง "ความจริง" ให้เกิดขึ้น นอกจากนั้นยังมีภาคปฏิบัติการต่าง ๆ ที่ถูกสร้างขึ้นมารองรับ เพื่อให้ "ความจริง" ให้แพร่กระจายออกไปจนเป็นที่ยอมรับกันในสังคมเป็นวงกว้าง (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร.2543 : 19 - 20) สำหรับในกรณีของอัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุ ซึ่งตามปกติย่อมมีสภาพร่างกายที่แตกต่างจากคนหนุ่มสาวโดยธรรมชาติอยู่แล้ว แต่ความแตกต่างดังกล่าวไม่ใช่ความแตกต่างที่เกิดขึ้นอย่างหลอมน้ำ หรือเป็นความแตกต่างที่มีการตัดสินเชิงคุณค่าว่าผู้สูงอายุนั้นด้อยกว่าคนหนุ่มสาวในวัยแรงงาน การที่สังคมอุตสาหกรรมมองว่าผู้สูงอายุหมายถึงความเสื่อม การมีโรคอันเนื่องมาจากความชรา ความสามารถทางสติปัญญาที่ลดลง การขาดความว่องไว นั้นน่าจะเป็นเพราะว่าได้เอามาตรฐานเชิงคุณค่าความต้องการของระบบทุนนิยมมาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินมากกว่า เพราะโดยธรรมชาติร่างกายของผู้สูงอายุก็ไม่เหมาะสมกับวิถีการผลิตแบบอุตสาหกรรมอยู่แล้ว เนื่องจากระบบการผลิตดังกล่าวต้องการความรวดเร็วและอดทน เพราะต้องทำงานกับเครื่องจักร สิ่งที่สำคัญของระบบทุนนิยมอยู่ที่การยึดถือในเรื่องประสิทธิภาพและการแข่งขันเป็นหัวใจในการผลิต ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่จะสร้างความหมายและอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุให้เป็นแบบนั้น เพื่อที่จะกีดกันผู้สูงอายุไม่ให้เข้ามาในกระบวนการผลิตดังกล่าว นอกจากนั้นแล้วประเด็นที่สำคัญคือเป็นการสร้างความชอบธรรมที่จะเอาแรงงานที่กลายเป็นผู้สูงอายุออกจากระบบการผลิตได้ และนี่คือที่มาของกระบวนการสร้างวาทกรรม ที่จะสร้างอัตลักษณ์หรือความหมายต่อผู้สูงอายุให้เป็นไปในแนวทางที่ระบบทุนนิยมต้องการ โดยได้สร้าง "ความรู้หรือความจริง" เกี่ยวกับผู้สูงอายุ หรืออาจเรียกได้อย่างหนึ่งว่า "ทฤษฎี" ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ ไม่ว่าจะเป็นทฤษฎีการถดถอย (disengagement theory) ทฤษฎีการทำกิจกรรม (activity theory) ทฤษฎีความต่อเนื่อง (continuity theory) ทฤษฎีของอีริกสัน (Erikson's theory) ฯลฯ ซึ่งในที่สุดด้วยการสร้างภาคปฏิบัติทางวาทกรรมขึ้นมารองรับ "ความรู้หรือความจริง" เหล่านี้ก็ได้รับการยอมรับว่าเป็น "ศาสตร์" หรือ "สาขาวิชา" ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุซึ่งได้แก่สาขาวิชา "พหุฒาวิทยา" (gerontology) เป็นการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประเด็นทางการแพทย์ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ และสาขาวิชา "พหุฒาวิทยาสังคม" (Social Gerontology) เป็นการศึกษาผลกระทบของการเปลี่ยนแปลง

ทางด้านสังคมและวัฒนธรรมเกี่ยวกับผู้สูงอายุ และจากความรู้ในสาขาวิชาดังกล่าว ได้นำไปสู่การปฏิบัติหรือแก้ไขปัญหายุ่งยากของผู้สูงอายุที่ผ่านมา ซึ่งในทัศนะของผู้วิจัยเชื่อว่ายากที่จะสำเร็จ เนื่องจาก “ความรู้หรือความจริง” เกี่ยวกับผู้สูงอายุ ที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาดังกล่าวนั้น อยู่ภายใต้กรอบวิธีคิดแบบทุนนิยม นั่นคือแทนที่จะเป็นการแก้ปัญหากลับจะยิ่งเป็นการตอกย้ำให้อัตลักษณ์หรือความหมายของผู้สูงอายุในทางที่เป็นลบมากยิ่งขึ้น ดังนั้นแนวทางในการแก้ปัญหายุ่งยากของผู้สูงอายุ จึงควรที่จะทำความเข้าใจในกระบวนการทางวาทกรรมที่เป็นตัวสร้างหรือกำหนด อัตลักษณ์หรือความหมาย ของผู้สูงอายุว่ามีความเป็นมาอย่างไร เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องก่อนที่จะนำไปสู่การรื้อถอน (deconstruct) วาทกรรมผู้สูงอายุที่ถูกสถาปนาขึ้นภายใต้ระบบทุนนิยม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ต้องการคลี่คลายให้เห็นถึง ความสลับซับซ้อนของบรรดาเงื่อนไขต่าง ๆ ที่จะนำไปสู่การสร้าง/สถาปนา อัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุ รวมตลอดไปถึงผลกระทบต่อผู้สูงอายุ โดยใช้แนวคิดทางวาทกรรมมาใช้ในการวิเคราะห์

ปัญหาการวิจัย

ในห้วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยของสังคมไทย อัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุ ถูกสร้าง/สถาปนาขึ้นมาให้เป็นอย่างไร ด้วยกระบวนการอย่างไร ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร และส่งผลกระทบต่อผู้สูงอายุอย่างไร

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การศึกษาอัตลักษณ์และความหมายของ “ผู้สูงอายุ” ในฐานะที่เป็นวาทกรรม ช่วยทำให้เรามีมุมมองปรากฏการณ์ของ “ผู้สูงอายุ” ในสังคมที่แตกต่างออกไปจากเดิม กล่าวคือทำให้เห็นถึงความไม่แน่นอนของคำว่า อัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุ ที่เปลี่ยนแปลงตามกระบวนการสร้างวาทกรรมของอำนาจในแต่ละยุคแต่ละสมัย ซึ่งจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวย่อมส่งผลกระทบต่อสมาชิกทุกคนในสังคม ไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม และจะด้วยความเต็มใจหรือไม่ก็ตาม จากความรู้ความเข้าใจจากมุมมองดังกล่าว จะทำให้เรารู้เท่าทันกระบวนการครอบงำของวาทกรรม ซึ่งถ้าหากคิดที่จะเปลี่ยนแปลงผลกระทบทางวาทกรรมไปในแนวทางที่เราต้องการแล้ว เราควรที่จะพัฒนาวาทกรรมและภาคปฏิบัติการทางวาทกรรมชุดใหม่ที่จะนำไปสู่ผลกระทบของวาทกรรมตามที่เราต้องการได้

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ต้องการตอบคำถามการวิจัยว่า ในห้วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยของสังคมไทย อัตลักษณ์ (identity) และความหมาย (significance) ของผู้สูงอายุ ถูกสร้าง/สถาปนาขึ้นมาให้เป็นอย่างไร ด้วยกระบวนการอย่างไร มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร และส่งผลกระทบต่อผู้สูงอายุอย่างไร

การนำแนวคิดในเรื่อง วาทกรรม (discourse) ที่เป็นแนวคิดในยุคหลังสมัยใหม่ (post modernism) มาใช้ในการศึกษาอัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุนั้น เป็นเพราะในการศึกษาสังคมในปัจจุบันได้เริ่มตั้งคำถามกับวิธีการแสวงหา “ความรู้” หรือ “ความจริง” ตามแนวคิดในยุคทันสมัย (modernism) ต่อสรรพสิ่งที่อยู่รอบตัวเรา จากความเชื่อที่ว่ามีความรู้หรือความจริงของปรากฏการณ์หรือสิ่งต่าง ๆ ที่เราต้องการศึกษาดำรงอยู่แล้วตามธรรมชาติ ซึ่งถ้าหากสามารถที่จะค้นหาความรู้หรือความจริงเหล่านั้นได้อย่างรอบด้าน และนำมาทำเป็นข้อสรุปทั่วไปหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ทฤษฎี” แล้ว จะสามารถนำมาใช้อธิบายหรือคาดทำนายปรากฏการณ์หรือสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง ความเชื่อที่ว่าเป็นความเชื่อในความเป็นสากลของความรู้หรือความจริงที่เป็นอิสระจากมนุษย์ ซึ่งเมื่อเราได้ทราบความรู้หรือความจริงเหล่านั้นแล้ว ก็สามารถที่จะนำเอาไปใช้อธิบายปรากฏการณ์อื่น ๆ ได้

แต่แนวคิดหลังสมัยใหม่ไม่เชื่อเช่นนั้น กลับตั้งข้อสงสัยกับการใช้ “เหตุและผล” ที่เป็นหลักการสำคัญเพื่อสร้างเครื่องมือที่เชื่อว่าการแสวงหาความรู้หรือวิธีการเข้าถึงความจริงของสิ่งต่าง ๆ มีความเที่ยงตรงและเป็นกลางอย่างยิ่งว่าอาจจะเป็นปัญหาเสียเอง เพราะแม้แต่ฐานวิทยาของค่าน้ำก็ยังมีให้เห็นจุดอ่อนของการแสวงหาความจริงตามแนวประจักษ์นิยม (empiricism) ว่าไม่สามารถทำให้เรารับรู้สิ่งที่ต้องการศึกษาอย่างตรงไปตรงมาได้ เพราะว่าปรากฏการณ์ของความจริงที่เกิดขึ้นจำเป็นต้องอาศัยมิติของเวลาและระยะทางที่จะเดินทางมาถึงประสาทรับสัมผัสของเราซึ่งมีแนวโน้มว่าไม่ใช่ความจริงที่เกิดขึ้นจริงในขณะนั้นแล้ว นอกจากนั้นเมื่อประสาทรับสัมผัสรับข้อมูลเข้ามาในร่างกายแล้วก็จะมีกระบวนการทางจิตบางอย่างที่จะทำให้ข้อมูลที่จำแนกแยกแยะข้อมูลไปจนถึงการเชื่อมโยงข้อมูลอย่างเป็นเหตุเป็นผลเราถึงจะเข้าใจปรากฏการณ์ดังกล่าว (กิริติ บุญเจือ. 2541 : 67 - 72) ซึ่งตรงจุด ๆ นี้อาจถือได้ว่าผู้ที่ศึกษาได้นำความรู้สึกนึกคิดของตัวเองเข้าไปในงานที่ศึกษาและจะมีผลต่อข้อมูลที่ได้ สิ่งที่สำคัญการตีความข้อมูลโดยผู้ศึกษาอาจตกอยู่ภายใต้อิทธิพลทางวัฒนธรรม และคุณค่าทางสังคมที่ครอบงำตัวเขาอยู่ จึงมีการตั้งข้อสงสัยกันว่า แท้จริงแล้วมี ความรู้หรือความจริง ของสรรพสิ่งอยู่ตามธรรมชาติจริงหรือไม่ หรือเป็นเพียง ความรู้

หรือความจริง ที่มนุษย์ได้สร้างความหมายกันขึ้นมาเอง ดังนั้นในแนวคิดยุคหลังสมัยใหม่จึงได้แสวงหาแนวทางในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่แตกต่างออกไป อย่างเช่นแนวคิดในเรื่องวาทกรรม ของ มิเชล ฟูโก (Foucault .1926 - 1984) นักวิชาการชาวฝรั่งเศสที่มีชื่อเสียงในแนวยุคหลังสมัยใหม่ (post modernism) ที่ได้เสนอว่า ความจริงหรือความจริงทั้งหลายล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ถูกกำหนดขึ้นหรือได้ถูกสร้างขึ้นมาจากกระบวนการทางวาทกรรมและภาคปฏิบัติการทางวาทกรรม ที่ได้สร้างความรู้หรือความจริงเหล่านั้นขึ้นมา ตามแนวทางที่อำนาจในสังคมในขณะนั้นจะเป็นตัวกำหนดว่าจะให้มอง/ปฏิบัติต่อสิ่งนั้นๆอย่างไร ดังนั้นความรู้หรือความจริงดังกล่าว จึงไม่ใช่แก่นแกนหรือธรรมชาติของสิ่งนั้นอย่างแท้จริง และเปลี่ยนแปลงไปได้ตลอดเวลา ขึ้นอยู่กับว่าในสังคมแต่ละที่แต่ละยุคแต่ละสมัยจะกำหนดอย่างไร และโดยอำนาจอะไรในสังคมขณะนั้นจะเป็นตัวกำหนด ซึ่งจะมีผลทำให้ อัตลักษณ์และความหมาย ของสิ่งต่าง ๆ ไม่คงที่และเปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ดียังมีคนบางกลุ่มกล่าวว่าแนวคิดที่ว่าสังคมเป็นตัวกำหนดหรือให้ความหมายกับสิ่งต่าง ๆ นั้น ก็ไม่แตกต่างไปจากแนวคิดในยุคทันสมัยอย่างเช่น ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ (symbolic interaction theory) ที่ได้พูดถึงการให้ความหมายต่อสิ่งต่าง ๆ เป็นเรื่องที่สังคมเป็นตัวกำหนด โดยอธิบายว่า ในแต่ละสถานการณ์มนุษย์ตีความและให้ความหมายต่อการกระทำและสิ่งต่าง ๆ บนพื้นฐานของการให้ความหมายทางสัญลักษณ์ร่วมกับบุคคลอื่น ไม่ใช่ใครคนใดคนหนึ่งจะให้ความหมายแต่เพียงผู้เดียวได้ การที่วัตถุกลายเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้เพราะได้ถูกให้ความหมายโดยการที่มนุษย์ได้ให้ความหมายร่วมกันกับผู้อื่น และปฏิบัติต่อสิ่งนั้น ๆ ตามที่มนุษย์ได้ให้ความหมายแก่มัน (Cockrham 1997:67 ; citing Blumer.1969.*Symbolic Interaction.*) ซึ่งหากพิจารณาดูแนวคิดดังกล่าวแล้ว จะเห็นได้ว่าเป็นการอ้างอิงกันในเรื่องของการให้ความหมายต่อสิ่งต่าง ๆ ระหว่างมนุษย์ที่เป็นปัจเจกกับสังคมกลับกันไปมา ทำให้ยากที่จะบอกได้ว่าอะไรที่เป็นตัวกำหนดหรือเป็นตัวที่เริ่มต้นในการให้ความหมาย อีกทั้งมองข้ามหรือละเลยความสัมพันธ์ทางอำนาจภายในสังคมที่มีไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งโดยปกติแล้วผู้ที่มีอำนาจมากกว่าจะสามารถครอบงำความคิดหรือชักนำความคิดให้ผู้ที่มีอำนาจน้อยกว่า ให้คล้อยตามไปในทิศทางที่เป็นประโยชน์กับผู้ที่มีอำนาจมากกว่า จากจุดอ่อนของแนวคิดในยุคทันสมัยดังกล่าวนี้เอง จึงได้นำแนวคิดในเรื่องการวิเคราะห์วาทกรรมมาใช้ในการศึกษา อัตลักษณ์และความหมาย ของผู้สูงอายุในครั้งนี้

การอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมตามแนวทางของวาทกรรม จะมีวิธีการมองหรือการตั้งคำถามต่อปรากฏการณ์ดังกล่าวที่แตกต่างไปจากแนวทางการศึกษาแบบชาติพันธุ์วรรณาในกลุ่มของแนวคิดพวกทันสมัยที่พยายามศึกษาความแตกต่างหลากหลายของสังคมต่าง ๆ มากมาย เพื่อที่จะตอบคำถามว่า อะไรที่ทำให้สังคมต่าง ๆ มีวัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลายหรือเปลี่ยน

แปลงไป โดยการนำข้อมูลที่ได้มาเปรียบเทียบเพื่อหาความเหมือนหรือความแตกต่างที่จะนำไปสู่คำอธิบายร่วมได้ นั่นก็คือการค้นพบทางทฤษฎี คำตอบหรือคำอธิบายของกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะมุ่งไปที่สังคมว่าเป็นตัวกำหนดสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมา ตัวอย่างงานวิจัยเกี่ยวกับผู้สูงอายุที่ศึกษาว่าอัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุในแต่ละสังคมเกิดขึ้นจากอะไร และเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ตามแนวความคิดในยุคทันสมัยของกลุ่มนักวัฒนธรรมนิยมได้แก่ งานวิจัยของ Sula Benet 1971 นักมนุษยวิทยาได้เข้าไปทำงานวิจัยในหมู่บ้าน Tamish ใน The Republic of Abkhasia ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของสหภาพโซเวียตรัสเซีย พบว่าส่วนใหญ่คนที่นี้อายุยืนมาก จากตัวอย่าง 1200 คน ที่ผู้วิจัยได้เข้าไปสัมภาษณ์ มีจำนวนถึง 200 คนที่มีอายุมากกว่า 80 ปี ขึ้นไป ซึ่งได้รับการยืนยันจากหลักฐานของทางราชการ สิ่งที่ Benet คิดว่าน่าจะเป็นสาเหตุของการที่มีอายุยืน คือการออกกำลังกายที่สม่ำเสมอและอาหารที่พวกเขาได้รับประทาน แต่มีข้อสังเกตที่น่าสนใจคือการที่ชาว Abkhasian มีวัฒนธรรมและประเพณีที่ให้คุณค่าต่อผู้สูงอายุเป็นอย่างมาก สิ่งนี้ทำให้บทบาทของผู้สูงอายุ ในสังคมชาว Abkhasian มีอยู่ค่อนข้างสูง โดยมักจะได้รับการแต่งตั้งให้เป็นประธานควบคุมในโอกาสที่มีพิธีการที่สำคัญ ๆ ซึ่งแตกต่างไปจากสังคมตะวันตกที่ค่อนข้างจะมีอคติต่อผู้สูงอายุ สำหรับชาว Abkhasian แล้วในอดีตไม่มีแม้แต่คำที่ใช้เรียก ผู้สูงอายุ และไม่มีความคิดเกี่ยวกับการเกษียณอายุ ที่สำคัญไปกว่านั้นก็คือ ผู้ที่อ่อนวัยกว่ามักจะยอมตามสมาชิกผู้สูงอายุเหล่านั้น ด้วยการให้อภิสิทธิ์และความเคารพนับถือ ในความรู้สึกของคนหนุ่มสาวแล้วการมีอายุที่สูงขึ้นทำให้มีประสบการณ์หรือความรู้เพิ่มมากขึ้น ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่จะขาดเสียมิได้ในการคุ้มครองและสืบทอดวัฒนธรรมของพวกเขา ประชาชนในสังคมชาว Abkhasian ส่วนใหญ่จึงเชื่อฟังหรือยอมตามผู้สูงอายุมากกว่าผู้ที่อ่อนเยาว์ ในการตัดสินใจหรือในการดำเนินชีวิตประจำวัน ทำให้พวกเขามีความรู้สึกเชิงบวกในการที่จะมีอายุมากขึ้นและมีเป้าหมายในชีวิตที่ชัดเจน โดยชาว Abkhasian คาดหวังที่จะได้เป็นผู้นำชุมชนเมื่อเขากลายเป็นผู้สูงอายุและใช้ชีวิตอย่างมีประโยชน์อย่างยาวนาน (Macionis.1998 : 391)

จากงานวิจัยนี้ผู้วิจัยพยายามที่จะชี้ให้เห็นว่า มีความแตกต่างกันในการให้ความหมายหรือค่านิยมต่อผู้สูงอายุโดยการเปรียบเทียบระหว่างสังคมชาว Abkhasian กับสังคมตะวันตก และสรุปว่าสิ่งที่อยู่เบื้องหลังการให้ความหมายหรือคุณค่าที่แตกต่างกันไปในัน อยู่ที่วัฒนธรรมหรือโครงสร้างทางสังคมนั่นเองที่เป็นตัวกำหนด โดยที่สังคมทั้งสองวัฒนธรรมที่แตกต่างกันจะนำไปสู่การให้ความหมายหรืออัตลักษณ์ของผู้สูงอายุที่แตกต่างกัน จากการพิจารณาวิธีการศึกษาจะเห็นได้ว่าเป็นวิธีการเปรียบเทียบปรากฏการณ์ของสองสังคมในเวลาเดียวกัน เพื่อที่จะนำไปสู่ข้อสรุป หรืออาจจะศึกษาปรากฏการณ์จากสังคมเดียวกันแต่ต่างเวลากันแล้วนำมาเปรียบเทียบเพื่อนำไปสู่ข้อสรุปได้

นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างงานวิจัยของ วินเซนต์ (Vincent) ในหมู่บ้าน St. Maurice ซึ่งเป็นสังคมเกษตรตั้งอยู่ บริเวณเทือกเขาแอลป์ในยุโรปที่เรียกว่า Val d' Aosta ในประเทศอิตาลีเป็นสังคมเกษตรกรรม งานวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุ อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างในสังคม ที่มีผลกระทบมาจากปัจจัยที่มาจากภายนอก ซึ่งในอดีตสังคมนี้ก็เหมือนสังคมเกษตรอื่น ๆ กล่าวคือส่วนใหญ่ผู้สูงอายุมักจะมีสถานภาพและอิทธิฤทธิ์ในครอบครัวค่อนข้างสูง แต่หลังจากที่มีการพัฒนาโดยการสร้างคลองชลประทานใหม่เข้าไปในพื้นที่เพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรในปี 1947 ผลที่ตามมาในอีก 13 ปีให้หลังคือ การขยายตัวของการจ้างแรงงานนอกภาคการเกษตร และการขยายตัวของอุตสาหกรรม การท่องเที่ยว มีการปรับปรุงสิ่งอำนวยความสะดวกทางด้านคมนาคม การพัฒนาการศึกษาแผนใหม่ ผลกระทบทางสังคมต่อผู้สูงอายุที่ติดตามมา คือการสูญเสียบทบาททางสังคม ไม่ว่าจะเป็นการสืบทอดความรู้ทางด้านการเกษตร ทางวัฒนธรรม และความสำคัญในการถือครองปัจจัยในการผลิต ซึ่งได้แก่ ที่ดิน และทรัพย์สิน เนื่องจากคนหนุ่มสาวสามารถที่จะหารายได้จากการจ้างงานนอกภาคการเกษตรได้ ผลที่ตามมาคือความสัมพันธ์ของสมาชิกทั้งภายในครอบครัวและในสังคมมีความแตกร้าค่อนข้างสูง กล่าวคือแม้แต่ภายในครอบครัวเดียวกันการเป็นเจ้าของฝูงสัตว์หรือการต้อนรับฝูงสัตว์ไปเลี้ยง ก็แบ่งอย่างชัดเจนว่าเป็นของใครและต่างคนต่างนำฝูงสัตว์ของตนไปเลี้ยงแต่นำกลับมาอยู่ในคอกเดียวกัน ส่วนในระดับสังคมการเมือง พรรคที่แข่งขันกันเข้ามาบริหารชุมชนต่างก็เป็นตัวแทนของการต่อสู้กันทางการเมืองระหว่างผู้สูงอายุกับคนหนุ่มสาวซึ่งนับวันจะทวีความรุนแรงมากขึ้น และความพ่ายแพ้ทางการเมืองมักจะเป็นทางฝ่ายของผู้สูงอายุและเป็นการนำไปสู่ความเสื่อมถอยในสถานภาพบทบาทและอิทธิฤทธิ์ของผู้สูงอายุในสังคมนั้นเอง (Vincent.1995 : 42-47) ในบทสรุปของงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยพยายามที่จะเสนอว่าการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างของสังคมจากสังคมเกษตรแบบดั้งเดิมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม จะนำไปสู่การการลดบทบาทและสถานภาพของผู้สูงอายุลง และมีผลไปถึงการที่สังคมจะนิยามอัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุเปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง สังคมเป็นตัวกำหนดหรือเป็นตัวสร้างความหมายเกี่ยวกับผู้สูงอายุเช่นเดียวกันกับงานวิจัยของ เบเนต

จากตัวอย่างงานวิจัยทั้งสองจะเห็นได้ว่า จากการเปรียบเทียบความเหมือนหรือความแตกต่างของปรากฏการณ์นำมาสู่ข้อสรุปทั่วไปที่ว่าสังคมเป็นตัวกำหนด อัตลักษณ์และความหมายให้กับผู้สูงอายุซึ่งก็จะจบลงโดยไม่สามารถที่จะอธิบายต่อไปได้อีก แต่การศึกษาอัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุในฐานะของวาทกรรม จะทำให้ได้เข้าใจต่อไปได้อีกถึงการใช้อยุทธศาสตร์วิธีการต่าง ๆ มากมายที่สัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ ที่ระบบทุนนิยมได้เข้าไปควบคุม

จัดการ ฯลฯ ต่อผู้สูงอายุ เพื่อสร้าง/สถาปนา อัตลักษณ์/ความหมายของผู้สูงอายุ ให้เป็นไปตามที่
ต้องการ

วาทกรรม (discourse) และผู้สูงอายุ

จากข้อเสนอของฟูโกต์ที่ว่าอัตลักษณ์และความหมาย ของสิ่งต่างๆที่อยู่รอบตัวมนุษย์นั้น
ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ถูกกำหนดขึ้น หรือได้ถูกสร้างขึ้นมาโดยกระบวนการทางวาทกรรมและ
ภาคปฏิบัติการทางวาทกรรม ที่ได้สร้างความรู้หรือความจริงเหล่านั้นขึ้นมา ตามแนวทางที่อำนาจ
ในสังคมในขณะนั้นจะเป็นตัวกำหนดว่าจะให้มองสิ่งนั้นๆอย่างไร ดังนั้นความรู้หรือความจริงดัง
กล่าว จึงไม่ใช่ธรรมชาติหรือแก่นแกนเกี่ยวกับสิ่งนั้นตามที่เรารู้เข้าใจ แต่เป็นสิ่งที่เกิดจากกระบวนการ
ทางวาทกรรมที่มีความสลับซับซ้อน ตั้งแต่ การผลิต (production) การวางระเบียบ (regulation)
การแจกจ่าย (distribution) การเผยแพร่ (circulation) และการดำเนินการ (operation) ในเนื้อหา
เกี่ยวกับความจริง (statements) ที่ถูกสร้างหรือถูกเขียนขึ้นมา "ความจริง" มีความเกี่ยวพันกับ
อำนาจในสังคม ที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ความจริงที่ถูกสร้างขึ้นต้องอาศัยอำนาจ
ในการสนับสนุนในการผลิตและทำให้ความจริงนั้นแพร่หลายออกไป และผลของความจริงที่แพร่
หลายออกไปนั้น เป็นเงื่อนไขที่ทำให้อำนาจมีความชอบธรรมที่จะดำรงอยู่ และขยายตัวเพิ่มมาก
ขึ้นด้วย กลับไปกลับมาเช่นนี้ทำให้ทั้งความจริงและอำนาจพัฒนาตนเองไปไม่มีที่สิ้นสุดจน
สามารถที่จะครอบงำสังคมได้ สำหรับอำนาจในสังคมทันสมัยในที่นี่ ฟูโกต์หมายถึงอำนาจที่มาจาก
ระบบทุนนิยม ระบบของความจริง (regime of truth) ที่เป็นผลมาจากความสัมพันธ์ระหว่าง
อำนาจกับความจริงดังกล่าวจึงเป็นมากกว่าอุดมการณ์ทุนนิยม แต่ด้วยตัวของมันเองเป็นเงื่อนไข
สำคัญของการก่อร่างและพัฒนาระบบทุนนิยม (Gordon.1980 : 109-133 ; citing
Foucault.1977 *Truth and Power*.) ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าวาทกรรมที่เกี่ยวกับความรู้ในปัจจุบันนั้นมีความ
เกี่ยวพันกับระบบทุนนิยมโดยลึกซึ้ง

วาทกรรม (discourse) ในความหมายของฟูโกต์ หมายถึงระบบและกระบวนการในการ
สร้าง อัตลักษณ์ (identity)/ความหมาย (significance) ให้กับสรรพสิ่งที่ล้อมรอบเราอยู่ ไม่ว่าจะเป็น
เป็นความรู้หรือ ความจริง อำนาจ หรือตัวตนของเรา (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2543 : 19-20)
โดยมีภาคปฏิบัติการของวาทกรรม ในการผลิตชุดของความรู้ (ไม่ว่าจะเป็นความรู้ในเรื่อง การ
แพทย์ วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ฯลฯ) กฎเกณฑ์ และข้อบังคับทางสังคม การมีสถาบันทาง
สังคม และการปฏิบัติการทางสังคมที่ต่อเนื่องมาจากความรู้นั้น ในแนวคิดทางวาทกรรม คนทุก
คนในสังคม จะตกอยู่ใต้อำนาจของวาทกรรมใดวาทกรรมหนึ่งด้วยกันหมดทั้งสิ้น (ชัยวัฒน์
สถาอานันท์. 2533 :179 อ้างอิงมาจากนิธิ เอียวศรีวงศ์. 2531-2532 ."จดหมายตอบ" รัฐศาสตร์

สาร 14-15(3-1):325-326) หรืออาจจะกล่าวได้ว่าคนทุกคนอยู่ภายใต้การครอบงำทางวาทกรรมต่าง ๆ นั้นเอง และเมื่อวาทกรรมได้สร้างความรู้หรือความจริง ที่ทำให้เราได้เห็นหรือคิดแต่เพียงบางแง่บางมุม ในขณะที่เดียวกันก็ปกปิดแง่อื่น ๆ เอาไว้ จะทำให้เรารู้และเข้าใจในสิ่งนั้น ๆ เป็นไปตามที่วาทกรรมกำหนด และผลของวาทกรรมที่สำคัญ ก็คือการเปลี่ยนแปลงให้คนนิยามสิ่งต่าง ๆ และตนเองตามความรู้หรือความจริงที่ถูกผลิตออกมา ในแนวคิดทางวาทกรรมแล้ว เชื่อว่าอำนาจแห่งวาทกรรมนั้นมีแนวโน้มจะตอกย้ำความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ดำรงอยู่แต่เดิม ถ้าวาทกรรมนี้ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นวาทกรรมกระแสหลัก (dominant discourse) และวาทกรรมที่ก้าวขึ้นมาท้าทายวาทกรรมชนิดแรกอาจเรียกว่า วาทกรรมทวนกระแส (counter-discourse) ก็จะถูกวาทกรรมหลักทำลายหรือสลายพลังลงไปจนสิ้น เพื่อให้ระเบียบทางสังคมที่เป็นอยู่ยั่งยืนสืบไป หรือจะเปลี่ยนแปลงน้อยที่สุด (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. 2533 : 180) แต่ถ้า วาทกรรมทวนกระแส สามารถที่จะเอาชนะหรือช่วงชิงการนำ (hegemony) ไปได้ก็จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการสร้างอัตลักษณ์และความหมายในแนวทางใหม่ที่เป็นไปตามวาทกรรมทวนกระแส

โดยนัยแห่งความหมายของวาทกรรมนี้ อัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุจึงเป็นผลผลิตของกระบวนการทางวาทกรรม เป็นการสร้างความรู้หรือความจริงเกี่ยวกับผู้สูงอายุในด้านใดด้านหนึ่ง ตามที่อำนาจในสังคมต้องการที่จะให้เป็น พูโก กล่าวว่านับตั้งแต่ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา อำนาจและความรู้ที่ได้กล่าวมาแล้วว่าเป็นเงื่อนไขที่สำคัญต่อการก่อตัวของระบบทุนนิยม การสะสมทุนที่ได้รับการสนับสนุนโดยระบบเศรษฐกิจ กับการทำให้เกิดการสะสมกำลังคนโดยระบบของอำนาจเป็นปรากฏการณ์ที่มีความเกี่ยวพันแยกกันไม่ขาด อำนาจโดยรัฐได้เข้าไปจัดการกับปัจเจกชนแต่ละคนมากขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของระบบทุนนิยม การดำเนินการดังกล่าวเป็นการเปลี่ยนการควบคุมคนจากการลงทัณฑ์ต่อร่างกายมาเป็นการเข้าไปครอบงำจิตใจของปัจเจกชนในลักษณะของการสร้างจิตสำนึกที่มีวินัยสอดคล้องกับความต้องการของระบบทุนนิยม และรัฐได้ขยายการควบคุมปัจเจกชนแต่ละคนไปเป็นกลุ่มของประชากรทั้งหมดในสังคมด้วย ซึ่งจะเห็นได้ในศตวรรษที่ 18 จนถึงศตวรรษที่ 20 การขยายตัวของเศรษฐกิจทำให้คนจากชนบทหลั่งไหลเข้าเมือง รัฐต้องเข้าจัดการกับ "ร่างกาย" จำนวนมากเหล่านี้ให้เป็นประโยชน์ และไม่เป็นอุปสรรคต่อความสำเร็จของธุรกิจทั้งหลาย (สายพิน ศุภุทธมงคลและคณะ. 2541 : 33) นั่นคือจะต้องมีเตรียมแรงงานที่จะเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจ การใช้แรงงานของคนหนุ่มสาวให้มีประสิทธิภาพ และการจัดการกับร่างกายของผู้สูงอายุให้ออกไปเสียจากระบบการผลิต ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวได้ใช้กระบวนการสร้างวาทกรรมให้กับสิ่งเหล่านี้ เป็นการสร้างความจริงเกี่ยวกับ อัตลักษณ์และความหมายของคนแต่ละกลุ่ม และมีการสร้างสถาบันต่าง ๆ ขึ้นมารองรับเพื่อให้ความจริงนี้แพร่ออกไปจนเป็นที่ยอมรับของคนแต่ละกลุ่มในสังคม เป็นการสร้างจิตสำนึกหรือวินัยที่ปัจเจกชน แต่

ละคนยอมรับและจัดกระทำต่อตนเองในทิศทางที่สอดคล้องกับระบบทุนนิยมที่ให้คุณค่ากับความมีประสิทธิภาพ การแข่งขันเพื่อเพิ่มผลผลิต และความเป็นเหตุเป็นผล ผู้คนในระบบนี้จึงต่างจัดกระทำต่อตนเองให้กลายเป็นผู้มีประสิทธิภาพและมีเหตุผลเช่นกัน นั่นคือเด็กต้องการที่จะเข้าสู่แรงงานเพื่อการเตรียมการเป็นแรงงานที่ดี คนหนุ่มสาวก็มีความมุ่งมั่นที่จะทำงานอย่างเต็มขีดความสามารถและผู้สูงอายุก็พร้อมที่จะถอนตัวออกจากระบบการผลิตหลัก ด้วยเหตุนี้อาจกล่าวได้ว่าผลของวาทกรรมได้ผลิตสร้าง อัตลักษณ์และความหมายของคนแต่ละกลุ่มขึ้นมา นั่นเอง ไบรอัน เทอร์เนอร์กล่าวไว้ใน Religion and Society (Turner.1983) ว่าความเปลี่ยนแปลงของการควบคุมกำลังคนโดยรัฐ เป็นกระบวนการซึ่งนำไปสู่การจำแนกปัจเจกชน ด้วยอาศัยความรู้ทางด้านประชากรศาสตร์ และบรรทัดฐานทางสังคม มาสร้างชุดของมาตรการอาทิ เครื่องหมาย หมายเลข สัญลักษณ์และรหัส ในการจำแนกและแยกแยะปัจเจกชนแต่ละคนออกจากกัน (สายพิณ สุพุทธ มงคล.2541:32) หรือเป็นการใช้ความรู้หรือความจริงจากสาขาวิชาประชากรศาสตร์ที่ถูกสร้างขึ้น ในลักษณะที่สอดคล้องกับระบบทุนนิยม มาจำแนกแยกแยะบุคคลออกจากกันและนำไปสู่การสร้างอัตลักษณ์หรือความหมายของคนแต่ละกลุ่มขึ้นมาและนั่นคือที่มาของ อัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุ นั่นเอง

อัตลักษณ์ (identity) / ความหมาย (significant) และ ความเป็นอื่น(the otherness) / ความแตกต่าง (difference) ของผู้สูงอายุ

อัตลักษณ์ (identity) ในความหมายของคนทั่วไป อาจหมายถึงลักษณะพิเศษอย่างใดอย่างหนึ่งที่ทำให้สิ่งที่กำลังพิจารณานั้นแตกต่างไปจากสิ่งอื่น ๆ อย่างความเห็นของท่าน ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ให้ความเห็นว่า “คำว่า อัตลักษณ์ นั้นก็เห็นจะพอตีความได้ว่า เป็นธรรมชาติ หรือลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งในตัวบุคคลหรือในชนชาติใดชนชาติหนึ่ง ที่ทำให้บุคคลนั้นรู้ตัวว่าเขาเป็นบุคคลเป็นตัวของเขาเองแตกต่างจากจากคนอื่น และทำให้คนอื่นรู้จักตัวบุคคลนั้นเป็นใครด้วยอัตลักษณ์ของตนเอง “ (คึกฤทธิ์ ปราโมช.2526 : 15) จากความเห็นดังกล่าว คำว่า “เป็นธรรมชาติ” หรือ “เป็นธรรม” หรืออาจจะกล่าวอีกในหนึ่งเป็น “ความจริง” หรือ “ความเป็นจริง” หรือเป็นลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นคุณสมบัติเฉพาะของสิ่งนั้น ที่ทำให้สิ่งนั้นมีลักษณะที่แตกต่างไปจากสิ่งอื่นจนสังเกตเห็นได้ ความคิดเช่นที่ว่านี้ส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากแนวความคิดที่เรียกว่าสารัตถะนิยม(essentialism) ที่เชื่อว่าในธรรมชาติของสังคมหรือมนุษย์มี “คุณสมบัติอะไรบางอย่าง” ที่เป็นแก่นแกนหรือสารัตถะ เป็นสิ่งที่ซ่อนแฝงอยู่ลึกๆ เป็น “ความจริง” ที่ซ่อนอยู่ข้างใต้ (the hidden) ของภาพที่ปรากฏ(appearance) จาริตแนวคิสดังกล่าว ส่งผลอย่างลึกซึ้งต่อความเข้าใจในมิติของคำว่า อัตลักษณ์ (อภิญา เพ็ญพูลกุล.2543 : 7 ; อ้างอิงจาก Calhoun.

1994 *Social Theory and the Politics of Identity*.) นั่นคือ อัตลักษณ์ คือสิ่งที่เป็นคุณสมบัติเฉพาะของคนหรือสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นธรรมชาติของสิ่งนั้น และทำให้สิ่งนั้นโดดเด่นขึ้นมาหรือแตกต่างจากสิ่งอื่น ซึ่งถ้าหากเราศึกษาเพื่อค้นหา "ความจริง" ที่ซ่อนอยู่นั้นเราก็จะเข้าใจและอธิบายในสิ่งที่ปรากฏนั้นได้

แต่แนวคิดในยุคหลังทันสมัยไม่เชื่อเช่นนั้น อัตลักษณ์ (identity) และความหมาย (significance) ในแง่ของวาทกรรมเป็นสิ่งที่ถูกสถาปนาหรือสร้างขึ้นมาจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน จึงเป็นเรื่องของการใช้อำนาจและความรุนแรงที่เข้าไปบังคับยึดเยียดให้กับสิ่งต่าง ๆ ให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ภายใต้กระบวนการทางวาทกรรมและภาคปฏิบัติการชุดหนึ่งที่ได้สร้าง "ความรู้" เกี่ยวกับสิ่งนั้นขึ้นมา ตามแนวทางที่อำนาจในสังคมขณะนั้นจะกำหนดให้มองสิ่งนั้นอย่างไร นอกจากความรู้แล้วยังมีภาคปฏิบัติการทางวาทกรรมอื่น ๆ ที่ถูกสร้างขึ้นมารองรับความรู้นั้น ไม่ว่าจะเป็น ผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญ การมีสถาบันหรือกิจกรรมต่าง ๆ มากมายเกี่ยวกับสิ่งนั้นที่จะสร้างการครอบงำสังคมให้เห็นหรือเชื่อในสิ่งนั้นเป็นอย่างไร ดังนั้นอัตลักษณ์ในความหมายของวาทกรรมจึงแตกต่างไปจากความหมายและความเชื่อของคนทั่วไป ในที่นี้จึงเขียนคำว่า "อัตลักษณ์และความหมาย" คู่กันไป เนื่องจากคำว่า "ความหมาย (significance)" ที่ใช้เขียนคู่ไปกับคำว่า "อัตลักษณ์" ในที่นี้ หมายถึงการที่สิ่งนั้น "ถูกให้ความหมาย (signified)" โดยมี "ผู้ที่กำหนดความหมาย (signifier)" (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2543 : 17) มิใช่เป็นอัตลักษณ์ตามธรรมชาติเหมือนอย่างที่เราเข้าใจกัน อัตลักษณ์และความหมาย จึงมิใช่เรื่องที่ถูกติดกับคุณสมบัติเฉพาะ (attributes) บางอย่างในตัวของสิ่งเหล่านั้น แต่ด้วยวาทกรรมและภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมในเรื่องนั้นๆ ต่างหาก ที่เป็นตัวกำหนดอัตลักษณ์และความหมายให้เกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้ อัตลักษณ์และความหมาย จึงมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปตามวาทกรรมที่สร้างสิ่งเหล่านี้ขึ้นมา ไม่แน่นอนตายตัว หยุดนิ่ง หรือที่เรียกว่า discursive/narrative identity นั้นเอง

ในสังคมไทยแบบดั้งเดิม ความหมายของ "ผู้สูงอายุ" เคยถูกเปรียบว่าเป็น "ร่มโพธิ์ร่มไทรของลูกหลาน" คือเป็นผู้ที่สามารถพึ่งพาได้ในยามทุกข์ร้อน เพื่อจะได้ขอความช่วยเหลือ ขอคำแนะนำในยามที่ไม่สามารถที่จะแก้ไขปัญหา หรือการเป็นปู่ขนียบุคคลเพื่อเป็นที่เคารพกราบไหว้ของลูกหลานให้เกิดความสุขและความอบอุ่นทางใจ นอกจากนั้นแล้วผู้สูงอายวยังอาจได้รับการยอมรับจากสังคมให้เป็น ผู้นำ ที่ปรึกษาของชุมชน เมื่อจะมีการจัดงานต่าง ๆ ตามวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อที่จะให้การปฏิบัติเป็นไปอย่างถูกต้องตามขนบธรรมเนียมประเพณีที่เคยปฏิบัติกันมา หรืออาจได้รับการยกย่องให้เป็นผู้ตัดสินความเมื่อเกิดความขัดแย้ง แต่เมื่อมีการนำความคิดในเรื่องการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยมาใช้ในสังคมไทย จะเห็นได้ว่าอัตลักษณ์ความหมายของผู้สูงอายุกลับเปลี่ยนแปลงไปโดยหมายถึง คนแก่อายุ 60 ปีขึ้นไปที่มีโรค และเป็นภาระกับคนอื่น ๆ หาก

พิจารณาในฐานะวาทกรรมแล้วจะเห็นได้ว่าอัตลักษณ์ของผู้สูงมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัด ประเด็นคำถามที่สำคัญคือ ทำไมอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุจึงกลับกลายเป็นตรงกันข้ามระหว่างสังคมยุคก่อนทันสมัยและยุคทันสมัย จากที่กล่าวมาแล้วในหัวข้อของวาทกรรม การที่ระบบทุนนิยมให้คุณค่าในเรื่องของประสิทธิภาพ การแข่งขัน การเพิ่มผลผลิต ดังนั้นจึงไม่แปลกใจเลยที่อัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุจึงถูกสร้างให้ออกมามีความหมายเช่นนั้น เนื่องจากประสิทธิภาพของแรงงานเป็นปัจจัยสำคัญในกระบวนการผลิต หากเปรียบเทียบแรงงานคนหนุ่มสาวกับผู้สูงอายุแล้ว คนหนุ่มสาวเป็นที่ต้องการของระบบการผลิตแบบทุนนิยมมากกว่าเพราะ แข็งแรงกว่า และเสียค่าแรงน้อยกว่า การที่จะเอาผู้สูงอายุออกจากระบบการผลิตหลักโดยที่ผู้สูงอายุตระหนักในขีดจำกัดของตนเองและไม่มีการโต้แย้งขัดขึ้น จึงจำเป็นต้องสร้างวาทกรรมและภาคปฏิบัติการของวาทกรรม ที่จะนำไปสู่การให้อัตลักษณ์และความหมายเชิงลบแก่ผู้สูงอายุดังกล่าว

สำหรับกระบวนการทางวาทกรรมที่จะสร้างให้ผู้สูงอายุมีอัตลักษณ์และความหมายที่หมายถึงความเสื่อม การมีกำลังที่ลดน้อยลง ความเชื่องช้า ฯลฯ นั้นก็โดยการกำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่จะทำให้ผู้สูงอายุมีความแตกต่างกับคนอื่น ๆ ในสังคม เป็นการสร้างระบบ ระเบียบ รหัส หมาย (code) และกฎเกณฑ์ที่เป็นตัวกำหนดหรือสร้างความเป็นอื่น (the otherness) หรือความแตกต่าง (the difference) ให้เกิดขึ้นทั้งในเชิงสัญลักษณ์และในเชิงรูปธรรมแก่ผู้สูงอายุ ทั้งนี้อัตลักษณ์ทุกชนิดถูกสร้างขึ้นมาจากความแตกต่าง หรือมีความแตกต่างเป็นตัวเปรียบเทียบเสมอ โดยมีเกณฑ์อย่างหนึ่งอย่างใดเป็นตัวตัดสิน ดังนั้นความแตกต่างหรือความเป็นอื่นจึงมีความเหลื่อมล้ำไม่เท่าเทียมกันซ่อนอยู่ภายในด้วย สำหรับในกรณีของผู้สูงอายุย่อมมีสภาพทางร่างกายที่แตกต่างไปจากคนหนุ่มสาวอยู่แล้ว ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาที่เป็นสภาพตามธรรมชาติของผู้สูงอายุ แต่วาทกรรมทุนนิยมได้สร้างอัตลักษณ์และความเป็นอื่นให้กับผู้สูงอายุ โดยเน้นให้เห็นเฉพาะว่าการเป็นคนแก่หมายถึงความไม่แข็งแรง เชื่องช้า หน้าตาเหี่ยวแห้ง ฯลฯ และเป็นสิ่งที่ไม่ดี ทั้งนี้โดยเอาเกณฑ์ของทุนนิยมเข้าไปจับ วาทกรรมทุนนิยมสร้างสภาพเช่นนั้นให้กลายเป็นสิ่งที่ผิดปกติ ทำให้เกิดความแตกต่างหรือเกิดการเหลื่อมล้ำกับคนหนุ่มสาว ทั้ง ๆ ที่ครั้งหนึ่งถือเป็นเรื่องตามธรรมชาติหรือเป็นเรื่องธรรมดาที่ผู้สูงอายุจะต้องเปลี่ยนแปลงไปเมื่อถึงเวลา ซึ่งคนรอบข้างก็ไม่ได้เห็นว่าเป็นเรื่องที่ผิดปกติหรือไม่ดีแต่อย่างใด ซึ่งตามจริงเราอาจมองใหม่ได้ว่าความเชื่องช้าเป็นเรื่องของความสุขุมสง่างามและความว่องไวกลายเป็นความผล็พลามก็ได้ ขึ้นอยู่ที่สังคมจะสร้างออกมาอย่างไร ดังนั้นการใช้เกณฑ์มาตรฐานในเรื่องประสิทธิภาพของแรงงานในระบบทุนนิยมที่เน้นความแข็งแรง ว่องไว อุดมทุน จึงเป็นการสร้างให้กลุ่มผู้สูงอายุกลายเป็นคนที่มีลักษณะของความเป็นอื่นหรือมีความแตกต่างไปจากเกณฑ์ความต้องการของระบบทุนนิยม กล่าวคือเป็นสิ่งที่ไม่ใช่ ไม่เหมือน ไม่เป็นที่ต้องการจากเกณฑ์ดังกล่าว นอกจากนั้นแล้ว อัตลักษณ์ ยัง

เป็นระบบของการเก็บกดปิดกั้นด้วย ในความหมายนี้หมายถึง การเป็นผู้สูงอายุนั้นมีความหมาย อยู่มากมายไม่ว่าจะเป็นผู้มีประสบการณ์ ผู้มีภูมิปัญญา ฯลฯ แต่วาทกรรมในระบบทุนนิยมนั้นนำเสนอแต่ในด้านที่เป็นประโยชน์ต่อระบบทุนนิยมเท่านั้น ในการที่จะสร้างความรู้ ความเชื่อที่จะให้ทั้งผู้สูงอายุและสังคมยอมรับการจัดการตามระบบทุนนิยมโดยดี และในระบบของวาทกรรมแล้ว ผู้ที่อ่อนแอผู้ที่เสียเปรียบอย่างเช่น เด็ก ผู้หญิง คนแก่ คนกลุ่มน้อย จะถูกจัดระเบียบมากกว่าผู้ที่แข็งแรง โดยกลุ่มคนที่มีอำนาจในการสร้างความเป็นอื่นขึ้นมาขึ้นมานั้น มักจะเป็นกลุ่มคนเดียวกับที่มีอำนาจในการสร้าง ความรู้หรือความจริงนั่นเอง (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2543 : 22-24)

การวิเคราะห์วาทกรรม (discourse analysis)

การวิเคราะห์วาทกรรมในแนวความคิดทางวาทกรรมของฟูโกใช้กระบวนการในการสืบค้นหาที่มาของความรู้ที่เรียกว่า "วงศ์วานหรือการสืบวงศ์วาน(genealogy)"ซึ่งเป็นวิธีการของนิทเชต์ เป็นการสืบรากเหง้าหรือลำดับความเป็นมาของความรู้ เพื่อให้ตระหนักถึงอำนาจและจริยธรรมที่แฝงเร้นอยู่ภายในความรู้นั้น(วีระ สมบูรณ์.2541 : 79)ซึ่งต่อมาได้มีการปรับเปลี่ยนและเรียกใหม่ว่า "กระบวนการทำให้สรรพสิ่งกลายเป็นประเด็นปัญหาที่ต้องได้รับการศึกษาหรือพูดถึง (problematization)และใช้วิธีการที่เรียกว่า วิธีการทาง archaeology ศึกษาถึงการสร้างกฎเกณฑ์ที่เป็นตัวกำหนดหรือสร้างความหมายในสิ่งต้องการจะศึกษา ซึ่งต่อมาในระยะหลังได้เพิ่มเติมการศึกษาระบบของการสร้าง/สถาปนาตัวตนของคนในสังคม (modes/forms of subjectivation) ที่ถือว่าเป็นสุดยอดของอำนาจและการครอบงำ (เทคนิควิทยาการในการสร้างตัวตนก็คือเทคนิควิทยาการของอำนาจที่แยกย่อยอีกแบบหนึ่ง นอกเหนือไปจากเทคนิคที่เรียกว่า "ความรู้") เทคนิควิทยาการเกี่ยวกับตัวตนของมนุษย์ในปัจจุบันเน้นไปที่ "การรู้จักตนเอง" ซึ่งมาพร้อมกับเรื่องของอำนาจและการทำให้สยบยอม เพราะการรู้จักตนเองต้องกระทำการผ่านการประณามปรามาสตัวเอง (self-renunciation) การเคร่ง ครัดเข้มงวดกับตัวเอง (asceticism) และการเจียมตัวรู้จักฐานะของตัวเอง เทคนิคอำนาจที่ซึ่มลึกที่สุดคือ การที่ผู้ตกเป็นเป้าหมายของอำนาจ กลับไม่รู้สึกรู้ว่าถูกกระทำมีหน้าขำยังกระตือรือร้นที่จะสวมบทบาทนั้นด้วยตนเอง (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2543 : 30-33)

จากแนวทางในการวิเคราะห์วาทกรรมของฟูโก พอสรุปได้ว่า "การวิเคราะห์วาทกรรม" หมายถึง ความพยายามที่จะศึกษาและสืบค้นถึงกระบวนการ ขั้นตอน ลำดับเหตุการณ์ และรายละเอียดปลีกย่อยต่าง ๆ ในการสร้าง อัตลักษณ์และความหมาย ให้กับสรรพสิ่งที่ล้อมรอบตัวเราอยู่ในสังคม ในรูปของวาทกรรมและภาคปฏิบัติการของวาทกรรมว่าด้วยเรื่องนั้น ๆ ประเด็นสำคัญที่ใช้ในการตั้งคำถามในการวิเคราะห์มีดังนี้ สิ่งนั้นคืออะไร มีความเป็นมาอย่างไร มีการต่อสู้เพื่อช่วง

ชิงการนำ (hegemony) ในการกำหนดกฎเกณฑ์ว่าด้วยเรื่องนั้นอย่างไรบ้าง และมีผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการสร้าง, รวมตลอดถึงการเก็บกด/ปิดกั้น, สิ่งเหล่านี้ของวาทกรรมอย่างไร กล่าวอีกนัยหนึ่ง หัวใจของการวิเคราะห์อยู่ที่การพิจารณาค้นหาว่าด้วยวิธีหรือกระบวนการใด ที่สิ่งต่างๆในสังคมถูกทำให้กลายเป็นวัตถุ เพื่อการศึกษา/เพื่อการพูดถึงของวาทกรรม หรือก็คือ การพิจารณาถึงภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมนั่นเอง (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2543:27-28)

การนำวิธีการวิเคราะห์วาทกรรมมาใช้ในการวิเคราะห์ อัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุ จะเริ่มต้นด้วยการตั้งคำถามว่า "อัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุ"คืออะไร เพื่อเป็นการตรวจสอบหรือสืบค้นว่า อัตลักษณ์และความหมายของสิ่งที่เรียกว่า "ผู้สูงอายุ"นั้น มีความเป็นมาอย่างไร ถูกสร้างขึ้นมาได้อย่างไร มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง เป็นกระบวนการสืบค้นว่า กระบวนการในการทำให้ "ผู้สูงอายุ"กลายเป็นประเด็นปัญหาที่ต้องได้รับการศึกษาหรือพูดถึง เพื่อศึกษาถึงชุดของกฎเกณฑ์ที่เป็นตัวกำหนด/สร้างความหมายให้กับสิ่งที่เรียกว่า "ผู้สูงอายุ"ในรูปของวาทกรรมและภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรม/ เพื่อจะดูความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมขณะนั้นที่ อัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุได้ถูกสร้างขึ้น ทำให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของอัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุ และในขั้นต่อไปต้องดูว่า "ผู้สูงอายุ"มีหน้าที่บทบาทอย่างไรในสังคม คือดูภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมผู้สูงอายุ ว่าได้ดำเนินการประการใดที่จะทำให้ความรู้เกี่ยวกับผู้สูงอายุที่ถูกสร้างขึ้นมา เป็นที่ยอมรับของสังคมและตัวผู้สูงอายุเอง ในกรณีของผู้สูงอายุในสังคมไทย อัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุจากอดีตจนถึงปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่เป็นลบ แต่ปัญหายังไม่รุนแรงเท่าทางสังคมตะวันตก อาจเป็นไปได้ว่าวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อในเรื่องความกตัญญูต่อบิดามารดาที่เป็นหรืออาจจะเคยเป็นวาทกรรมหลักของสังคมไทยยังคงมีอิทธิพลอยู่หรืออาจเป็นไปได้ว่าการช่วงชิงการนำระหว่างวาทกรรมยังไม่ชนะกันเด็ดขาดซึ่งจะขอก้าวในรายละเอียดของเรื่องนี้ต่อไปในตอนหน้า และขั้นสุดท้ายของการวิเคราะห์วาทกรรมในแนวของฟูโกอยู่ที่การศึกษามวลของวาทกรรมที่กระทำต่อผู้สูงอายุและกลายเป็นประเด็นทางสังคม ซึ่งจะเป็นโอกาสอันดีในการศึกษาเนื่องจากเราจะได้เห็นการที่สถาบันที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุได้ออกมาจัดการกับปัญหา ได้เห็นแนวคิดวิธีการในการแก้ไขปัญห จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้จะทำให้เราสามารถเห็นภาคปฏิบัติการของวาทกรรมผู้สูงอายุ ความเกี่ยวข้องกันกับอำนาจและความสัมพันธ์ที่ภาคปฏิบัติการของวาทกรรมจะมีต่อกันและกัน

กระบวนการสร้างและช่วงชิงการนำ(Hegemony)ของวาทกรรมผู้สูงอายุ

จากที่ได้กล่าวมาแล้วในเรื่องวาทกรรม หากพิจารณาบทบาทของวาทกรรมจะเห็นได้ว่า มีทั้งที่จะต้องครอบงำปัจเจกในสังคมให้เป็นไปในทิศทางที่อำนาจในสังคมต้องการ และยังต้องช่วง

ซึ่งการนำกัน ระหว่างวาทกรรมด้วยกันเอง ซึ่งจากบทบาทของวาทกรรมดังกล่าวอาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นการต่อสู้ เพื่อช่วงชิงการนำหรือการครองความเป็นเจ้า (hegemony) ระหว่างอำนาจในสังคมและหรือเป็นความพยายามในการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางอำนาจในสังคมนั้นเอง

แนวคิดในเรื่อง hegemony หรือการครอบงำของรัฐ เป็นแนวคิดของกรัมสกี (Antonio Gramsci) ซึ่งต่อมา หลุยส์ อัลธุสแซร์ (Louis Althusser) ได้นำมาพัฒนาและได้เสนอว่า การที่ชนชั้นใดชนชั้นหนึ่งได้เข้ามาหรือดำรงรักษาอำนาจรัฐไว้จำเป็นต้องเข้าใจว่าอำนาจรัฐนั้น แตกต่างไปจากกลไกของรัฐ โดยกลไกของรัฐประกอบด้วยกลไกด้านการปราบปรามกดขี่ของรัฐ อันได้แก่ กำลังตำรวจ ทหาร คุก ค่าย ฯลฯ ที่ทำหน้าที่ควบคุมคนโดยการใช้ความรุนแรง และกลไกด้านอุดมการณ์ของรัฐ อันได้แก่ ศาสนา วัด พรรคการเมือง สหภาพแรงงาน ครอบครัวยุโรป โรงเรียนและหนังสือพิมพ์ที่ทำหน้าที่ปลูกฝังอุดมการณ์ของชนชั้นปกครองไปยังผู้ถูกปกครอง และต้องคำนึงเสมอว่า ไม่มีชนชั้นไหนสามารถยึดอำนาจรัฐไว้ได้เป็นเวลานาน โดยมิได้ดำเนินการครอบงำไปด้วยพร้อมกัน ในระบบทุนนิยมกระบวนการผลิตซ้ำแรงงานนั้น นอกจากจะมีการผลิตซ้ำทางด้านขีดความสามารถของคนงานแล้ว ยังต้องมีการผลิตซ้ำทางด้านการสร้างความสยบยอมของคนงานที่มีต่อกฎระเบียบปัจจุบันอีกด้วย จึงจำเป็นต้องมีการฝึกฝนอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้คนงานยอมเชื่อฟังต่ออุดมการณ์ทุนนิยม ซึ่งกลไกด้านอุดมการณ์จะทำหน้าที่นี้ กล่าวคือในขณะที่โรงเรียนสอนเนื้อหาความรู้ว่า "รู้อะไร ทำอะไร" แล้วโรงเรียนยังได้ใช้ "รูปแบบ" ของการสอนและการหล่อหลอมเด็กโดยมีเป้าหมายเพื่อค้ำจุนอุดมการณ์หลักของสังคม (อัลธุสแซร์ หลุยส์.2529 : 37-53) การนำความคิดในเรื่อง hegemony มาใช้ในการอธิบายการครอบงำสังคมโดยวาทกรรมนั้น พูโก ไม่ได้ใช้แนวคิดในเรื่องอุดมการณ์มาใช้ในการอธิบายการครอบงำ แต่ได้ชี้ให้เห็นว่าอำนาจสร้างความรู้ขึ้นมาเป็นกลไกในการครอบงำสังคมได้อย่างไร และได้ให้เหตุผลในการไม่นำอุดมการณ์มาใช้อธิบายว่า

สำหรับผมแล้ว คิดว่าอุดมการณ์ใช้ประโยชน์ได้น้อยในการนำมาวิเคราะห์ ด้วยเหตุผล 3 ประการ ประการแรกไม่ว่าเราจะชอบหรือไม่ก็ตามอุดมการณ์เป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับสิ่งที่เราถือว่าเป็นความจริง เดียวนี้ผมเชื่อว่าปัญหามีได้อยู่ที่การลากเส้นแบ่งระหว่างสิ่งที่ใช่หรือไม่ใช่วิทยาศาสตร์ แต่อยู่ที่ว่าจะพิจารณาในเชิงประวัติศาสตร์ว่า ผลสำเร็จของความจริงถูกผลิตขึ้นมาภายใต้วาทกรรมแต่ละประเภทอย่างไร ในเมื่อวาทกรรมเหล่านั้นในตัวของมันเองแล้วก็ไม่อาจบอกได้ว่าจริงหรือเท็จ อุปสรรคประการที่สองก็คือมันทัศนเรื่องอุดมการณ์อ้างอิงอยู่กับวิธีที่มองมนุษย์ว่า เป็นผู้กระทำการ และประการที่สามอุดมการณ์มีฐานะรอง เมื่อเปรียบเทียบกับบางสิ่งบางอย่างที่ทำหน้าที่โครงสร้าง

พื้นฐาน เช่นพื้นฐานทางวัตถุที่มีเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนด จากเหตุผลสามประการนี้
ผมคิดว่าเรื่องอุดมการณ์ ไม่อาจนำมาใช้ได้ ถ้าปราศจากการพิจารณาอย่างรอบ
คอบ...

(Gordon.1980 : 109-133 ; citing Foucault.1977 *Truth and Power.*)

สำหรับฟูโกแล้ว "ความรู้" ทุกชนิด สามารถแปรมาเป็นเครื่องมือของอำนาจได้ทั้งนั้น
(อภิญา เพ็ญฟูสกุล. 2543 : 33) หรือกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า ในทัศนะของฟูโก ศาสตร์เหล่านี้
แท้ที่จริงแล้วทำหน้าที่ไม่ผิดไปจากกลไกหรือเครื่องมือที่แบบเนียบอย่างหนึ่งของรัฐ เพื่อควบคุมพล
เมือง ทุกคนในสังคม ในทุกหนทุกแห่ง (ปิยฤดี และ ไชยันต์ ไชยพร. 2541 : 93)

ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้กับอำนาจเป็นความสัมพันธ์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน
(internal) อย่างมีนัยสำคัญ ฟูโกกล่าวว่าแม้เป็นไปได้ว่ากลไกทางอำนาจอาจผลิตสิ่งที่เรียกว่า
อุดมการณ์ขึ้นมา แต่ฟูโกมองเห็นข้อจำกัดของการใช้อำนาจผ่านอุดมการณ์ โดยฟูโกได้ให้ความสำคัญ
สำคัญกับการใช้อำนาจผ่านความรู้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าอำนาจได้อำพรางมาในรูปของความรู้
โดยปิดบังความดิบและหยาบกร้านของการใช้กำลังเข้าบีบบังคับ มาเป็นการทำให้เป้าหมายของ
อำนาจสยบยอมด้วยความเต็มใจ เทคนิคที่ซับซ้อนของอำนาจดังกล่าว จึงอาจกล่าวได้ว่า ความรู้
เป็นอำนาจที่ได้รับการขัดเกลาชักฟอกจนขาวสะอาด (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2543:25) และ
เมื่อมีการใช้อำนาจผ่านกลไกนี้ไปแล้วกลับไปเพิ่มอำนาจให้มีมากยิ่งขึ้น และนำไปสู่การสร้าง
ความรู้ที่ขยายตัวออกไปไม่สิ้นสุด ดังนั้นความรู้กับอำนาจจึงเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน (สายพิน
ศุพุทธรมงคล. 2543 : 8)

การนำแนวคิดในเรื่องกระบวนการสร้างความเป็นเจ้า (hegemony) หรือการขงชิงการ
นำหรือการครอบงำทางวาทกรรมมาใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์จะทำให้เห็นถึงเทคนิควิธีที่เป็น
กระบวนการทางวาทกรรมที่อำนาจใช้ในการครอบงำสังคม โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

ประการแรก เทคนิค/กระบวนการในการจัดระเบียบ โดยการทำให้เรื่องผู้สูงอายุ
กลายเป็นเรื่องหรือวัตถุทางการศึกษา เป็นการหา "ความรู้ " และ "ความจริง" หรืออาจกล่าวได้ว่า
เป็นการทำให้เป็นแขนงวิชา (discipline) อย่างเช่นวิชา " พญมาวิทยา " (Gerontology) และ
วิชา "พญมาวิทยาสังคม" (Social Gerontology) ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว โดยจะมีการสร้างความรู้
และกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ขึ้นมากมายจากการ ขบคิด พิจารณา ค้นคว้า วิจัย ที่เต็มไปด้วยเหตุผล แต่
เป็นเหตุผลหรือมาตรฐานที่สอดคล้องกับระบบทุนนิยม (ซึ่งผลที่ติดตามมาคือการออก นโยบาย
กฎเกณฑ์ ที่จะนำไปปฏิบัติต่อผู้สูงอายุเพื่อที่จะให้สอดคล้องกับความต้องการของระบบทุนนิยม
นั่นเอง) ลำดับต่อมาคือการนำเสนอว่า "ความรู้"หรือ"ความจริง"เกี่ยวกับผู้สูงอายุ ที่ได้สร้างขึ้น
มานั้น ถูกทำให้กลายเป็นสิ่งที่จริง เป็นเรื่องของธรรมชาติของผู้สูงอายุที่จะต้องเป็นเช่นนั้น

กล่าวคือจากความรู้หรือความจริงดังกล่าวได้นำไปสู่การผลิตซ้ำผู้เชี่ยวชาญเพื่อทำหน้าที่สืบต่อผลิตซ้ำ ส่งทอด ความรู้เกี่ยวกับผู้สูงอายุที่ว่ำนั้น และอำนาจของรัฐยังสนับสนุนให้คนกลุ่มนี้มีอำนาจที่จะเป็นผู้พิพากษาคัดสินว่า ใครคือผู้สูงอายุและผู้สูงอายุควรจะถูกปฏิบัติอย่างไร นอกจากแล้วยังมีการจัดตั้งสถาบันต่าง ๆ เกี่ยวกับผู้สูงอายุ เช่น บ้านพักคนชรา การจัดตั้งกลุ่มผู้สูงอายุ สภาสังคมสงเคราะห์ ฯลฯ และการปฏิบัติการทางสังคมอื่น ๆ เพื่อที่จะรองรับความรู้และความจริงดังกล่าวและทำให้ความรู้เกี่ยวกับผู้สูงอายุเฉพาะที่ได้สร้างขึ้นมานั้น แพร่หลายออกไปจนเป็นที่ยอมรับกันในสังคม และกลายเป็นเรื่องที่ถูกต้อง ผลที่ติดตามมาในขั้นตอนนี้คือการสยบยอมของผู้สูงอายุที่ยอมรับสภาพตามความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นมา ซึ่งรายละเอียดของความรู้ดังกล่าวจะได้กล่าวต่อไป ✓

ประการที่สองก็คือความพยายามที่จะกีดกันปิดกั้นไม่ยอมรับใน ความรู้หรือความจริงเกี่ยวกับผู้สูงอายุที่มีที่มาจากแหล่งอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นมาจากศาสนา คำบอกเล่า นิยาย วรรณคดี ฯลฯ ว่ามีคุณค่าเทียบเท่าความรู้ที่สร้างขึ้นมา และหรือไม่มีเหตุผล ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ นอกจากนั้นยังกีดกันคนอื่น ๆ (ชาวบ้าน คนทั่วไป) ออกไปเสียจากกระบวนการสร้างความรู้ โดยรัฐจะเข้าไปสนับสนุนด้วยมาตรการทางกฎหมายต่าง ๆ อย่างการที่จะดำเนินการอย่างไรกับผู้สูงอายุที่ถูกทอดทิ้งนั้นต้องเป็นเรื่องของเจ้าหน้าที่กรมประชาสงเคราะห์หรือผู้ที่เกี่ยวข้องเท่านั้นที่จะดำเนินการได้ ผลที่ตามมาคือให้อภิสิทธิ์เฉพาะผู้เชี่ยวชาญที่ได้รับการรับรองจากรัฐเท่านั้น

ผลจากกระบวนการสร้างความรู้หรือความจริงเกี่ยวกับผู้สูงอายุดังกล่าว นำไปสู่การนิยามความหมายให้แก่ตนเองของผู้สูงอายุ และยินยอมพร้อมใจที่จะปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของอำนาจในสังคมในที่นี้คือระบบทุนนิยมโดยรัฐ ซึ่งได้สร้างกฎเกณฑ์กติกา "การเกษียณอายุ" ที่แรงงานที่มีอายุ 60 ปีถือว่าเป็นผู้สูงอายุ และต้องออกไปจากระบบการผลิตหลักของสังคม ทำให้ระบบทุนนิยมสามารถที่จะจัดแรงงานที่ด้อยประสิทธิภาพและมีราคาแพงออกไปได้ และสามารถทดแทนด้วยแรงงานราคาถูกของคนหนุ่มสาวที่แข็งแรงและมีประสิทธิภาพ ผลกระทบที่ตามมาคือกลุ่มผู้สูงอายุถูกทำให้โดดเดี่ยวแปลกแยกออกจากคนกลุ่มอื่นในสังคม หรือไม่มีพื้นที่ทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุที่จะแสดงบทบาท ต้องเก็บตัวอยู่ที่บ้านหรือหากไม่สามารถเลี้ยงดูตัวเองหรือไม่มีผู้ดูแลแล้วก็ต้องไปอยู่ในสถานสงเคราะห์ การแบ่งแยกดังกล่าวเพื่อ ให้ง่ายต่อการจัดเตรียมและหรือควบคุมแรงงานให้สอดคล้องกับการผลิตแบบทุนนิยม ระบบการกีดกันแบ่งแยกดังกล่าวนับว่าเป็นระบบครอบงำที่มีประสิทธิภาพ สามารถตัด ขัดขวาง การถ่ายทอดความรู้อื่นๆ ที่ครอบครัวยุคก่อนถ่ายทอดให้แก่กันได้ ซึ่งทำให้สมาชิกทุกคนในสังคมได้รับรู้ในสิ่งที่ระบบทุนนิยมต้องการให้รู้เท่านั้นที่จำเป็นต้องทำเช่นนี้เป็นเพราะว่า ระบบทุนนิยมมีวัตถุประสงค์หรือค่านิยมที่แตกต่างไปจากวาทกรรมชุดเดิมของชุมชนในสังคมไทยที่เน้นการผลิตแบบยังชีพ การประนีประนอม การช่วย

เหลือซึ่งกันและกัน และการให้ความสำคัญต่อผู้สูงอายุ ซึ่งหากค่านิยมของวาทกรรมชุมชนเดิมยังคงเป็นค่านิยมหลักอยู่ในสังคมแล้ว ก็ยากที่การพัฒนาเศรษฐกิจตามแบบทุนนิยมจะประสบความสำเร็จได้ ในการที่จะทำให้ระบบทุนนิยมสถาปนาขึ้นในสังคมไทยได้นั้น จำเป็นที่รัฐต้องเข้ามาใช้อำนาจจัดการ โดยได้ดำเนินการทำในรูปของนโยบายและแผนพัฒนาเศรษฐกิจมาตั้งแต่ พ.ศ. 2504 ซึ่งตลอดเวลาดังกล่าวรัฐได้ออกมาตรการหรือจัดให้มีกิจกรรมต่างๆ มากมายซึ่งก็คือภาคปฏิบัติการทางวาทกรรม ที่ถูกสร้างขึ้นมารอบงำสมาชิกในสังคม ผลของวาทกรรมในการครอบงำปัจเจกในสังคมดังกล่าว นำไปสู่การสร้างตัวตนของปัจเจกอีกด้วย หรืออาจกล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่า มนุษย์แต่ละคนเป็นผลรวมของวาทกรรมหลากหลายชุดที่อาจขัดแย้งหรือส่งเสริมกันก็ได้ แต่ภายใต้กรอบใหญ่ของวาทกรรมหลักที่ระบบทุนนิยมได้สร้างขึ้นมานั้น การครอบงำหรือการสร้างตัวตน ให้แก่ปัจเจกจะเน้นไปที่การทำให้ปัจเจกมีค่านิยมตามแบบทุนนิยม ที่ให้ความสำคัญต่อประสิทธิภาพและการแข่งขัน ซึ่งจากค่านิยมดังกล่าวนี้เองที่ทำให้ปัจเจกมีทัศนคติหรือวิธีการมองโลกภายนอกและให้นิยามหรือความหมายต่อสิ่งต่าง ๆ สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของวาทกรรมทุนนิยมด้วย นั่นก็คือการนิยาม อัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุ ในแบบที่ทุนนิยมต้องการ

อำนาจ จากที่ได้กล่าวมาแล้วว่าการช่วงชิงการนำขึ้นเป็นวาทกรรมหลักและหรือการครอบงำปัจเจกจะเป็นไปไม่ได้เลย หากไม่ได้รับการสนับสนุนจากอำนาจในสังคม ทุกสังคมจะมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ซ้อนทับกันอยู่และเป็นตัวแทรกอยู่ทุกส่วนในสังคม จนอาจกล่าวได้ว่า สังคมก็คือความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ประสานกันเป็นตัวสังคมนั่นเอง อำนาจในสังคมมิใช่เป็นแต่เพียงตัวการห้ามมนุษย์ทำสิ่งนั้นสิ่งนี้เท่านั้น แต่อำนาจในแนวคิดวาทกรรมยังกำหนดความรู้หรือความเป็นจริงอีกด้วย ทั้งนี้โดยการสร้างวาทกรรมต่อสิ่งต่างๆ ขึ้นมา กล่าวอีกอย่างหนึ่งเมื่ออำนาจในสังคมกำหนดว่า อะไรคือความรู้ อะไรคือความจริง ก็หมายความว่าได้กำหนดด้วยว่า อะไรไม่ใช่ความรู้ อะไรที่ไม่ใช่ความจริง ไปด้วยในขณะเดียวกันด้วย เช่นถ้าถือว่าแพทย์แผนปัจจุบันที่สำเร็จการศึกษาจากระบบการศึกษาปัจจุบันเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถที่จะรักษาคนไข้ได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย และสามารถที่จะวินิจฉัยได้ว่าใครเป็นผู้ป่วยที่จำเป็นต้องได้รับการรักษา ก็หมายความว่าหรือกำหนดว่า "หมอกลางบ้าน หมอน้ำมนต์" หรือผู้สูงอายุที่มีความรู้ทางการรักษาแบบแผนโบราณ แต่ไม่จบการศึกษาจากระบบการศึกษาดังกล่าว ไม่มีความชอบธรรมตามกฎหมายเพียงพอที่จะรักษาโรคหรือวินิจฉัยโรคได้อย่างถูกต้องด้วย ถึงแม้ว่าจะมีประสบการณ์ทางการรักษาแบบแผนโบราณที่มีคุณค่ามากมายเพียงใดก็ตาม ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าความรู้หรือความจริงใดๆ ในสังคม จึงขึ้นอยู่กับว่าใครเป็นผู้พูด ผู้พูดมีสถานภาพในสังคมเป็นอย่างไร หาก

พิจารณาในแง่ที่ว่าทหรณนั้จึมิใช่ตัวอำนาจ ทหรณนเป็นรอยต่อระหว่าง อำนาจกับ ความรู้ (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์.2533:179;อ้างอิงจาก Lemert and Gillan.1982 :62 Michel Foucault : *Social Theory and Transgression*)

ในแนวคิดทางทหรณน อำนาจกับความรู้ เป็นสองสิ่งที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันจะขาดสิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่ได้เปรียบเหมือนด้านทั้งสองของเหรียญ เพราะอำนาจดำรงอยู่ไม่ได้หากปราศจากการสร้างความรู้ขึ้นมารองรับ ในขณะที่เดียวกันการสร้างและสถาปนาความรู้ก็จำเป็นต้องอาศัยอำนาจด้วยเช่นกัน แต่อำนาจเช่นที่ว่ำนั้ไม่ใช่อำนาจจากศูนย์กลางของอำนาจ หรือจากผู้นำตามระบบการปกครองแบบเก่าอย่างระบบการปกครองแบบเผด็จการต่าง ๆ แต่อำนาจใหม่ในที่นี้ เป็นผลมาจากความเชื่อในหลักการและมี "เหตุผล" ตามหลักวิทยาศาสตร์ นั่นก็คือ ความรู้ ซึ่งได้สั่งสมและมีความเป็นปึกแผ่นแพร่หลายจนเป็นที่ยอมรับและนำไปสู่กลไกอำนาจแบบใหม่คือ การสร้างวินัย และการชี้ขาดความปกติของสิ่งต่าง ๆ และให้ความชอบธรรมหรืออำนาจ แก่ผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนั้น ๆ ในการควบคุมดูแลผู้คนในสังคม และพยายามค้นหาสิ่งที่เบี่ยงเบนไปจากกฎเกณฑ์ตามที่ ความรู้ ได้กำหนดขึ้นเพื่อใหัรักษาและให้สังคมดำเนินไปอย่างปกติ ซึ่งเป็นมุมมองในระดับจุลภาค แต่ถ้าพิจารณาในระดับมหภาคแล้ว เราไม่อาจจะบอกได้เลยว่าใครหรือกลุ่มใดในสังคมจะเป็นผู้ควบคุมเครือข่ายเหล่านำนั้ เนื่องจากผลลัพธ์ของเครือข่ายอยู่เหนือคนใดคนหนึ่งหรือคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่จะเป็นผู้ควบคุมเครือข่ายแห่งอำนาจนั้นได้ (อภิญญา เฟื่องฟูสกุล.2543 :)

เทคนิควิธีของอำนาจแบบใหม่นอกจากจะสร้างอัตลักษณ์และความหมายให้กับสิ่งต่าง ๆ ตลอดจนตัวตนให้กับปัจเจกตามที่ได้กล่าวมาในเรื่องการครอบงำแล้ว ยังใช้วิธีเทคนิควิธีการจัดระเบียบเชิงพื้นที่ที่ทำให้ปัจเจกที่เข้าไปอยู่ในพื้นที่เหล่านั้น เกิดความรู้สึกว่ามีการจ้องมองหรือการควบคุมจากอำนาจอยู่ตลอดเวลา ซึ่งในงานของ ฟูโก เองก็แสดงให้เห็นถึงการออกแบบสร้างพื้นที่ต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อควมมุ่งหมายดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นคุก โรงเรียน โรงพยาบาล โรงงานอุตสาหกรรม และด้วยอิทธิพลของพื้นที่เฉพาะกิจที่ถูกสร้างขึ้นมานั้น ล้วนแล้วแต่สามารถควบคุมการปฏิบัติของผู้ที่ถูกจัดเข้ามาให้เป็นไปตามระเบียบตามที่อำนาจนั้นต้องการได้ โดยที่ไม่ต้องมีใครมาควบคุม และนอกจากจะจัดระเบียบเชิงกายภาพแล้ว เพื่อจะให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดจำเป็นต้องมีการจัดระเบียบภายในของปัจเจกด้วยนั้นคือการครอบงำด้วยความรู้ ที่จะทำให้เขาเชื่อและยึดมั่นในคุณค่าตามทหรณนหลัก ซึ่งในที่นี้คือ ระบบทุนนิยม ที่เน้นคุณค่าของควมมีประสิทธิภาพว่าเป็นสิ่งวัดควมสำเร็จ เขาก็จะสร้างวินัยให้กับตนเอง จึงทำให้ทั้งร่างกายและจิตใจต่างสยบยอมหรือถูกทำให้เชื่อง (docile body) ภายในกรอบของทุนนิยม ซึ่งเมื่อมองผลในภาพรวมแล้วจะทำให้สังคมดำเนินไปภายใต้กรอบของทุนนิยม ด้วยเช่นกัน

ความรู้หรือความจริงเกี่ยวกับผู้สูงอายุ จากที่ได้กล่าวมาแล้วในเรื่องของอำนาจ ความรู้และอำนาจเป็นสิ่งที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ความรู้ ที่ถูกสร้างจากวาทกรรมหลักในสังคม ซึ่งในที่นี้ได้แก่ระบบทุนนิยมที่ให้คุณค่ากับประสิทธิภาพและการแข่งขันตามที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น อิทธิพลของวาทกรรมดังกล่าว อาจถือได้ว่าเริ่มสถาปนาขึ้นในสังคมตะวันตกนับตั้งแต่ความเสื่อมลงของ ระบบศักดินาและศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกและเริ่มเข้าสู่ยุคทุนนิยมในศตวรรษที่ 17 การเจริญเติบโตของระบบทุนนิยมเกิดขึ้นพร้อมๆกับการแสวงหาความรู้ตามหลักเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ จากแนวความคิดของ เรอเน่ เดส์คาร์ตส์ (Rene Descartes) ที่เชื่อว่าวิธีการหาความจริงที่เป็นแก่นแท้หรือการเข้าถึง ความเป็นจริงของสิ่งหนึ่ง จะทำได้ก็โดยการดึงสิ่งนั้นออกมาจากสิ่งอื่น ๆ ที่แวดล้อม เพื่อศึกษาเฉพาะเจาะจงแต่สิ่งนั้น วิธีนี้เท่านั้นจะทำให้สามารถที่จะค้นหาและเข้าถึงคุณสมบัติแก่นแท้ของสิ่งนั้นได้ จากอิทธิพลของความเชื่อดังกล่าวนำไปสู่การหา ความรู้ ความจริงของสิ่งต่าง ๆ จนเกิดเป็นสาขาวิชาต่าง ๆ ขึ้นมากมายในศตวรรษที่ 18 ที่เรียกว่ายุคแสงสว่างแห่งปัญญา (Enlightenment) ความรู้ดังกล่าวเกิดขึ้นในบริบททางสังคมที่นายทุนมีอำนาจอยู่ในสังคม ภายใต้ระบบทุนนิยมนั้นความรู้ทางศาสตร์ในสาขาวิชาต่างๆ ส่วนใหญ่จึงเน้นไปที่การสนับสนุนระบบทุนนิยม และเมื่อความรู้อย่างนี้ได้สั่งสมและมีความเป็นปึกแผ่นแพร่หลายจนเป็นที่ยอมรับกันในสังคมมากขึ้น และนำไปสู่กลไกอำนาจแบบใหม่ในยุคทุนนิยมคือการสร้างวินัยและการขีดจำกัดความปกติของสิ่งต่าง ๆ และให้ความชอบธรรมแก่ ผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนั้น ๆ ในการควบคุมดูแลผู้คนในสังคม และพยายามค้นหาสิ่งที่เบี่ยงเบนไปจากกฎเกณฑ์ตามที่ ความรู้ ได้กำหนดขึ้นเพื่อให้รักษาและให้สังคมดำเนินไปอย่างปกติ

การให้คุณค่าต่อประสิทธิภาพและการแข่งขันของระบบทุนนิยมจึงเป็นที่มาของกระบวนการทางวาทกรรมของอำนาจในการสร้าง ความรู้ เพื่อสอดคล้องกับคุณค่าดังกล่าว โดยได้สร้างระบอบของความจริง (regime of truth) ชุดหนึ่งขึ้นมา ซึ่งภายในอาณาจักรแห่งนี้มีกฎปฏิบัติการทางสังคมที่หลากหลายระดับและซับซ้อน เมื่อความรู้เกี่ยวกับ ความปกติ และ ความผิดปกติ ได้ถูกสร้างขึ้นมานำไปสู่การปฏิบัติการทางสังคมที่หลากหลายในระดับต่างๆ ของสังคม (อภิญาเพื่อพสุกุล, 2543) ซึ่งลักษณะของอาณาจักรแห่งความรู้ที่เน้นไปที่ความรู้ในศาสตร์สาขาวิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยในการผลิตที่สำคัญคือ แรงงาน ว่าทำอย่างไรจึงจะใช้แรงงานให้เกิดประสิทธิภาพให้มากที่สุด จากความรู้ได้นำไปสู่ภาคปฏิบัติการทางสังคม ในการแบ่งงานกันทำ (division of labor) และการแบ่งแยกคนในสังคมออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ตามวัย เพื่อให้สะดวกในการจัดกระทำและหรือครอบงำด้วยวาทกรรมชุดต่าง ๆ ให้เกิดความสอดคล้องและนำไปสู่คุณค่าดังกล่าว โดยการแบ่งเป็นกลุ่มเด็กที่จะต้องให้ ความรู้ เพื่อเตรียมตัวที่จะเป็นแรงงานที่ดี กลุ่มคนหนุ่มสาวที่จะต้องเรียนรู้ถึงวินัยในการทำงาน และกลุ่มสุดท้ายคือผู้สูงอายุที่ต้องเรียนรู้ที่จะต้อง

ถอนตัวออกไปจากตำแหน่งหน้าที่การงานเมื่อถึงวัยอันควร หากพิจารณาคนกลุ่มต่างๆ เหล่านี้จะเห็นได้ว่ากลุ่มคนหนุ่มสาวอาจนับได้ว่าเป็นกลุ่มคนที่พึงประสงค์ที่สุด หรืออาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นกลุ่มที่ปกติในระบอบแห่งความจริงที่ระบบทุนนิยมได้สร้างขึ้นมา ส่วนกลุ่มอื่น ๆ ก็มีความต้องการที่ลดน้อยลงไปหรืออาจจะกล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มที่ผิดปกติไปจากกฎเกณฑ์ที่กำหนด ซึ่งจำเป็นจะต้องสร้าง ความรู้ ที่เป็นกฎเกณฑ์ที่จะนำไปสู่การจัดระเบียบโดยการสร้างความแตกต่างขึ้นมาระหว่างคนหนุ่มสาวกับคนกลุ่มอื่นๆ เพื่อให้เกิดความชัดเจนขึ้น และตามที่ได้กล่าวมาแล้วในเรื่องของอัตลักษณ์และผู้ที่อ่อนแอผู้ที่เสียเปรียบ อย่างเช่น เด็ก ผู้หญิง คนแก่ คนกลุ่มน้อยจะถูกจัดระเบียบมากกว่าผู้ที่แข็งแรง และความรู้หรือความจริงเหล่านี้ จึงเป็นที่มาของ อัตลักษณ์และความหมาย ของผู้สูงอายุในสังคม เป็นความรู้ ความจริง ที่สร้างให้คนทุกคนแม้แต่ตัวผู้สูงอายุเองมองและให้ความหมายต่อ ผู้สูงอายุ ไปในทิศทางตามที่วาทกรรมได้สร้างขึ้นมานั้น

ตัวอย่างองค์ความรู้ หรือทฤษฎีที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุเช่น ทฤษฎีในกลุ่มภาวะสูงอายุทางด้านชีววิทยาอย่างเช่น ทฤษฎีทำลายตนเอง (Auto Immune Theory) ที่มีความเชื่อว่าความชราเกิดจากร่างกายสร้างภูมิคุ้มกันปกติลดลง พร้อม ๆ กับการสร้างภูมิคุ้มกันทำลายตนเองมากขึ้น และเมื่อการสร้างภูมิคุ้มกันปกติลดลง จะทำให้ร่างกายต่อสู้เชื้อโรคร้าย และสิ่งแปลกปลอมได้ไม่ดีทำให้เจ็บป่วยได้ง่าย จากความรู้นี้ทำให้การเป็นผู้สูงอายุ หมายถึงการที่ต้องเจ็บป่วยซึ่งเป็นเรื่องของธรรมชาติ และอีกทฤษฎีหนึ่งคือทฤษฎีความผิดพลาด (Error Catastrophe Theory) ที่มีความเชื่อว่า เมื่อบุคคลมีอายุมากขึ้นจะค่อย ๆ เกิดความผิดพลาดขึ้น (การทำงานของระบบภายในร่างกาย-ผู้วิจัย) และความผิดพลาดนี้จะเพิ่มมากขึ้นจนถึงทำให้เซลล์ต่าง ๆ ของร่างกายเสื่อมและหมดอายุลง ความเชื่อนี้ทำให้การเป็นผู้สูงอายุ หมายถึงความเสื่อมทั้งทางร่างกายและจิตใจซึ่งจะนำไปสู่ความเจ็บป่วยและความตายในที่สุด ซึ่งในความรู้เช่นที่วาทกรรมนี้เป็นวาทกรรม เพราะเป็นการให้ภาพด้านเดียวของภาวะสูงอายุที่เป็นลบ ไม่ได้ศึกษาในภาพด้านที่เป็นบวกของภาวะสูงอายุ อีกทั้งเป็นอคติตั้งแต่การเลือกหัวข้อการศึกษาแล้ว โดยมุ่งเน้นไปในเรื่องที่ปัญหาของผู้สูงอายุมากกว่าเรื่องประโยชน์ของการเป็นผู้สูงอายุ

ส่วนองค์ความรู้ทางด้านจิตวิทยาสังคม ที่มีชื่อเสียงและมักจะนิยมนำมาใช้ในการอ้างอิงในการ ศึกษาผู้สูงอายุกันอย่างแพร่หลาย เช่น ทฤษฎีการถดถอย (Disengagement theory) ที่เสนอโดยอีไลน์ คัมมิง และวิลเลียม เฮนรี (Elaine and Henry. 1961) มองว่ากระบวนการถอนตัวออกจากสังคมของผู้สูงอายุ นั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ และเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับความสำเร็จของผู้สูงอายุ (การดำรงชีวิตอย่างมีความสุข-ผู้วิจัย) โดยทฤษฎีนี้สนับสนุนแนวความคิดที่ว่าผลประโยชน์ของสังคมจะได้รับการรักษาไว้หาก ผู้ใกล้จะหมดอายุเหล่านี้ออกไปเสียก่อน ที่จะก่อให้เกิดความยุ่งยากต่อการควบคุมทางสังคม กระบวนการนำ

ผู้สูงอายุออกจากภาระหน้าที่ทางสังคมหรือที่เรียกว่า การเกษียณอายุ (retirement) ซึ่งได้รับการยอมรับกันในสังคมอุตสาหกรรมจนกลายเป็นสถาบันขึ้นมา แท้จริงแล้วหากเราศึกษาสืบค้นย้อนกลับไปยังที่มา หรือการเกิดขึ้นของระบบการเกษียณอายุในสังคมจะพบว่า ระบบการเกษียณอายุเพิ่งเกิดขึ้นในต้นศตวรรษที่ 19 นี้เอง หลังจากที่ได้มีการปฏิวัติอุตสาหกรรม และมีการนำเครื่องจักรเข้ามาใช้ในโรงงาน เพื่อที่จะเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต ซึ่งจะนำไปสู่การลดต้นทุนต่อชิ้นลง ทำให้มีความจำเป็นต้องอาศัยแรงงานของ คนที่อยู่ในวัยทำงานเข้ามาทำงานร่วมกับเครื่องจักร เนื่องจากมีความอดทน แข็งแรง และรวดเร็วมากกว่าคนแก่ อีกทั้งทั้งก็จะเป็นการลดค่าใช้จ่ายลงไปในตัว เพราะผู้สูงอายุที่ทำงานมานานย่อมจะได้รับเงินเดือนที่สูง ในขณะที่คนหนุ่มสาวเพิ่งจะเข้ามาทำงานย่อมได้ค่าแรงที่ต่ำกว่าเป็นธรรมดา นั่นคือนายทุนได้การสร้างระบบกฎเกณฑ์ให้ลูกจ้างและผู้ใช้แรงงานที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปต้องเกษียณอายุออกไป เป็นการปลดปล่อยคนแก่ เพื่อให้ตำแหน่งและห้องทำงานว่าง เพื่อให้แรงงานคนหนุ่มสาวเข้ามาแทนที่ ที่น่าแปลกประหลาดคือระเบียบ กฎเกณฑ์ที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นมานี้ ได้รับการยอมรับจนกลายเป็นสถาบันในสังคมอุตสาหกรรม ประหนึ่งว่าเป็นเรื่องของธรรมชาติ ที่ผู้ที่มีอายุครบ 60 ปี ก็จะต้องกลายเป็นคนแก่ไปในทันทีเมื่อถึงวินาทีนั้น

ด้วยเหตุนี้ ทฤษฎีการถดถอย สนับสนุนระบบการเกษียณอายุตามที่ได้กล่าวมาแล้ว จึงทำให้เกิดความชอบธรรมที่จะปลดปล่อยผู้สูงอายุออกเสียจากตำแหน่งการงานโดยอ้างผลประโยชน์ต่อความราบรื่นในสังคม แต่ในความเป็นจริงน่าจะกล่าวว่าเป็นผลประโยชน์ของนายทุนมากกว่าที่จะลดค่าใช้จ่าย และเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต นั่นคือผลกำไรที่จะได้จากแรงงานส่วนเกินจากเหยื่อรายใหม่ ที่ก้าวเข้ามาสู่ระบบทางการผลิตและบริการของสังคมอุตสาหกรรม

อย่างไรก็ดีมีทฤษฎีอีกทฤษฎีหนึ่งซึ่งหากพิจารณากันอย่างผิวเผินแล้วเป็นความรู้ที่นำไปสู่การสร้าง อัตลักษณ์และความหมายเชิงบวกต่อผู้สูงอายุนั้นคือ ทฤษฎีกิจกรรม (Activity theory) ของ ฮาวิซฮูร์ท (Havizhurst 1963) ทฤษฎีกิจกรรมมีแนวคิดสำหรับผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จในชีวิต(ผู้สูงอายุที่สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข)นั้น จะต้องยังคงระดับการทำกิจกรรมที่ผ่านมามาอยู่ต่อไป การที่ผู้สูงอายุจะถอนตัวออกจากสังคมหรือไม่ ขึ้นอยู่กับปัจจัยทางวิถีชีวิตที่ผ่านมาและเหตุผลทางเศรษฐกิจ จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นมากที่ผู้สูงอายุจะยังคงดำรงรักษาหรือพัฒนาระดับของการกระทำกิจกรรมหลักในสังคม ร่างกาย และจิตใจ หากผู้สูงอายุที่มีประสบการณ์ต้องการที่จะประสบความสำเร็จในชีวิต หรืออาจกล่าวโดยสรุปว่า ทฤษฎีกิจกรรมเชื่อว่าคนเป็นจำนวนมากจะไม่ถอนตัวออกจากสังคมเมื่อถึงเวลาที่จะต้องเกษียณอายุ พวกเขาจะหากิจกรรมอื่นๆเข้ามาแทนที่ ซึ่งจะเป็นที่มาของ ความพึงพอใจในชีวิต

จากแนวคิดดังกล่าว ดูเหมือนว่าจะมีความคิดเห็นในทางตรงข้ามกับทฤษฎีการถดถอย แต่ถ้าวิจารณาในแง่ของวาทกรรมแล้ว ทฤษฎีนี้ก็ไม่ได้แตกต่างกัน ยังคงเป็นองค์ความรู้ที่อยู่ภายใต้การครอบงำของทุนนิยม เพราะยอมรับระบบของการเกษียณอายุโดยไม่ได้มีข้อคิดเห็นที่ได้แย้งแต่ประการใด กล่าวคือส่วนงานหรือกิจกรรมที่ทฤษฎีนี้แนะนำ ส่วนใหญ่ไม่ใช่งานในระบบการผลิตทางอุตสาหกรรม มักจะเป็นงานอดิเรกเสียมากกว่าอย่างเช่นการท่องเที่ยว การพบปะกับเพื่อนในกลุ่มผู้สูงอายุด้วยการทำกิจกรรมทางการกุศล อย่างในสังคมไทยอาจเป็นการไปทำบุญที่วัดในวันพระหรือวันสำคัญทางศาสนาต่างๆ แต่ถ้าจะเข้ามาในระบบการผลิตหรือบริการก็ต้องเป็นผู้ประกอบการเอง การที่ผู้สูงอายุยังคงมีจิตใจในการทำงานอยู่นั้น เกิดจากค่านิยมในการทำงานซึ่งถูกครอบงำโดยระบบทุนนิยม อย่างที่ Max Weber เรียกว่าจิตสำนึกแบบ โปรเตสแตนต์ ที่ให้คุณค่าในการทำงานหนักและอดออม สำหรับในสังคมไทย อาจดูได้จากสโลแกนที่เป็นวาทกรรมในช่วงต้นของการนำแผนพัฒนาฯ มาใช้เช่น "งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข" ดังนั้นความรู้เช่นที่ว่านี้ยังคงเป็น ความรู้ ที่รับใช้อำนาจของทุนในสังคมอยู่เช่นเดิมนั่นเอง

สำหรับทฤษฎีทางจิตวิทยาสังคมทั้งสองทฤษฎีที่ได้กล่าวมาแล้ว เป็นองค์ความรู้ในลักษณะที่เป็นบุคคลอื่นมองไปยังผู้สูงอายุ แต่ยังมีอีกทฤษฎีหนึ่งที่ใช้ในการศึกษาผู้สูงอายุในลักษณะที่ผู้สูงอายุพิจารณาตนเอง หรือใช้ตนเองในการให้ความหมายกับสิ่งต่างในสังคม ทฤษฎีนี้ได้แก่ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ (symbolic interaction theory) ที่เป็นผลงานของนักสังคมวิทยาหลายคนเช่น George Herbert Mead, Herbert Blumer, Erving Goffman โดยทฤษฎีนี้มีความเชื่อว่า ในขณะที่บุคคลทำการติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่น พฤติกรรมที่แสดงได้ตอบออกมาจะเป็นพฤติกรรมที่ได้เลือกและตัดสินใจด้วยตนเอง บนพื้นฐานของการตีความหรือให้ความหมายต่อสัญลักษณ์ (คำพูด ภาษา ท่าที) ที่ทั้งสองฝ่ายได้ใช้ในการติดต่อสื่อสารกัน การตีความหรือการให้ความหมายของการกระทำหรือวัตถุ มีพื้นฐานอยู่บนการให้ความหมายร่วมกับผู้อื่น และมีแนวโน้มที่จะทำให้บุคคลในสังคมประพฤติปฏิบัติตามกันไปในทิศทางเดียวกัน หรือพยายามที่จะสร้างการยอมรับจากฝ่ายตรงข้าม ผลลัพธ์คือความผูกพันและความสัมพันธ์ จนกลายมาเป็นระเบียบ กฎเกณฑ์ต่างๆ ในสังคม ทำให้สังคมมีการจัดระเบียบขึ้น หรืออาจกล่าวได้ว่าสังคมได้ถูกมองว่าเป็น ผลผลิตของมนุษย์ และมนุษย์ก็ได้ถูกมองว่าเป็นผลผลิตของสังคมในขณะเดียวกัน

ในการนำทฤษฎีนี้มาใช้ในการศึกษาผู้สูงอายุ ผลที่ได้จะเป็นไปในลักษณะที่ผู้สูงอายุให้ความหมายกับตนเองในทิศทางตามที่สังคมได้สร้างกฎเกณฑ์เอาไว้ ตัวอย่างเช่นสังคมอุตสาหกรรมมีระเบียบ กฎเกณฑ์ของการเกษียณอายุ ในการตีความของผู้สูงอายุจะเป็นไปในลักษณะที่ยอมรับกฎเกณฑ์ดังกล่าว และให้ความหมายกับตนเองว่าตนเองนั้นแก่แล้ว และสมควรที่จะออกจากตำแหน่งหน้าที่การงาน ถึงแม้จะมีการโต้แย้งในจิตใจว่าตนเองนั้นยังไม่แก่และมีแรงที่จะ

ทำงานต่อไป แต่ก็ต้องสยบยอมต่อกฎเกณฑ์ดังกล่าวของสังคม หากพิจารณาตามเนื้อหาของทฤษฎีแล้วดูประหนึ่งว่าผู้สูงอายุในฐานะบุคคลหนึ่งมีความเท่าเทียมกันกับบุคคลอื่นๆ ในสังคมที่จะร่วมกันให้ความหมายต่อวัตถุหรือการปฏิบัติต่างๆ แต่ท้ายที่สุดก็ต้องยอมรับต่อความกดดันของอิทธิพลในสังคม ซึ่งหากพิจารณาทฤษฎีนี้ในแง่ของวาทกรรมแล้ว จะกลายเป็นว่าการที่บุคคลในสังคมจะให้ความหมายต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด ตัวเขาเองแทบจะไม่มีอิสระเลย เพราะทั้งตัวเขาเองก็ถูกครอบงำโดยวาทกรรมหลักในสังคม ซึ่งจะทำให้เขามีทัศนคติและความเชื่อในสิ่งต่างๆ ตามแนวทางที่อำนาจในสังคมที่เหนือกว่าเขาเป็นผู้ที่กำหนด และแม้กระทั่งความรู้ต่อสิ่งนั้นๆ ที่จะทำให้เขาเข้าถึงความเป็นจริงได้ ก็กลายเป็นวาทกรรมและภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรม ที่จะบิดเบือนให้เขาได้ให้ความหมาย หรือตีความ หรือรับรู้อัตลักษณ์ในสิ่งนั้นๆ ตามที่อำนาจในสังคมเป็นตัวกำหนด นั่นคือทั้งความเชื่อของตัวเองและความรู้ที่จะนำไปสู่การตีความหรือให้ความหมาย จะถูกครอบงำโดยอำนาจที่เหนือกว่า บุคคลเป็นเพียงผู้ที่ถูกกระทำ ไม่ใช่ผู้ที่จะกระทำแต่ประการใด

เป็นที่น่าสังเกตว่าทฤษฎีปฏิสังสรรค์สัญลักษณ์ ไม่ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ทางอำนาจในสังคมที่แอบแฝงอยู่เบื้องหลังการสร้างภาพของความเท่าเทียมกันของบุคคลในสังคม เฉกเช่นเดียวกันกับวาทกรรมประชาธิปไตยที่พยายามเสแสร้งว่าทุกคนมีอิสระเสรี มีความเสมอภาค มีความเท่าเทียมกันในการดำเนินวิถีชีวิต แต่แท้ที่จริงแล้วเป็นอิสระเสรีของผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าที่จะกระทำต่อผู้ด้อยกว่า เป็นการสร้างความชอบธรรมที่นายทุนจะรีดเอาแรงงานส่วนเกินออกไปจากผู้ใช้งาน เป็นความชอบธรรมที่นายทุนจะปลดปล่อย ผู้สูงอายุ (ผู้ที่ทำงานมาด้วยความซื่อสัตย์และขยันขันแข็ง) ออกเสียจากตำแหน่งหน้าที่ทำงาน เพื่อให้มีตำแหน่งและห้องทำงานที่ว่างสำหรับคนหนุ่มสาวเหยื่อรายใหม่ที่แข็งแรง และเสียค่าใช้จ่ายน้อย ทั้งนี้ทั้งนั้นการปลดปล่อยดังกล่าวไม่ใช่เป็นการบังคับ แต่เป็นการสร้างความรู้ที่จะให้คนที่อายุครบ 60 ปี ให้ความหมายกับตนเองว่า ตนเองแก่แล้วและควรที่จะต้องออกไป เพื่อให้คนรุ่นใหม่ไฟแรงได้เข้ามาทำงาน และเป็นการเสียสละที่น่าประทับใจ ที่จะทำให้สังคมได้ดำเนินต่อไปอย่างราบรื่น โดยมีได้ตระหนักถึงรอยยิ้มของนายทุนที่อยู่เบื้องหลังเกมมิดแห่งการเสียสละนั้น พร้อมกับอุดมการณ์ของระบบทุนนิยมที่ว่า เพื่อประสิทธิภาพในการผลิตต้องลดต้นทุนให้ต่ำที่สุดในการได้มาซึ่งผลกำไรสูงสุด

ภาคปฏิบัติการทางวาทกรรม (discursive practices) ของวาทกรรมผู้สูงอายุ

ภาคปฏิบัติของวาทกรรม หมายถึงกระบวนการสร้าง ผลิตซ้ำ เผยแพร่ ความรู้ โดยใช้วิธีการมากมาย หลายประการ ไม่ว่าจะเป็นงานเขียนทุกชนิดไม่ว่าแม้แต่งานเขียนประเภท “ตำราวิชาการ” การจัดให้มีสถาบันที่ทำ/คิด/เขียน/พูด/วิเคราะห์ เกี่ยวกับวาทกรรมเรื่องนั้นๆ หรือเผยแพร่โดยจัดให้มีการเรียนการสอน ซึ่งจำเป็นต้องจัดให้มีผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญเพื่อทำหน้าที่ดังกล่าว หรือ

การสร้างกำหนดกฎเกณฑ์ ในการจำแนก แยกประเภทรวมทั้งข้อแนะนำในการปฏิบัติต่อสิ่งต่างๆ ล้วนแล้วแต่เป็นภาคปฏิบัติการของวาทกรรม/ภาคปฏิบัติการของอำนาจแบบหนึ่งเท่านั้น เนื่องจากต่างก็เป็นกิจกรรม ที่ถ้าหากไม่เชิดชูต่อกายก็ต้องสั่นคลอน ล้มล้างหรือสร้างความพหามัว ให้กับบรรดากระบวนระเบียบที่ดำรงอยู่ ในขณะที่เดียวกันก็ทำหน้าที่ เก็บกด/ปิดกั้น/กดทับ/สวมรอย วาทกรรมชุดอื่นๆ ที่ดำรงอยู่ (ไวยรัตน์ เจริญสินโอฬาร.2542:13-16)

ในการวิเคราะห์ภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมผู้สูงอายุในครั้งนี้ ต้องการที่จะชี้ให้เห็นว่า ภาคปฏิบัติการดังกล่าวมีอยู่อย่างไร มีที่มาที่ไปอย่างไร มีจุดประสงค์อะไรที่ต้องสร้างอัตลักษณ์ และความหมาย ให้กับผู้สูงอายุในลักษณะเช่นที่ว่านั้น ทั้งนี้จะแสดงให้เห็นถึงรายละเอียดของภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรม ซึ่งได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญ สถาบัน และระเบียบกฎเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ และความสัมพันธ์กับอำนาจที่อยู่เบื้องหลังของสิ่งเหล่านี้

ผู้เชี่ยวชาญ ในมุมมองของวาทกรรม ผู้เชี่ยวชาญเป็นทั้งผู้ที่ศึกษา สืบทอด และผลิตซ้ำ วาทกรรม นอกจากนั้นยังเป็นผู้ที่ทรงอำนาจอันชอบธรรมหรือมีสิทธิที่จะพูด ที่จะแสดงความเห็น เป็นผู้พิพากษาคัดสินว่าสิ่งใดถูกสิ่งใดผิด สิ่งใดที่ควรจะนำมาปฏิบัติ ซึ่งสังคมจะต้องปฏิบัติตาม ดังนั้นผู้เชี่ยวชาญตามการวิเคราะห์วาทกรรมจึงถือว่าเป็น "ร่างทรง" หรือผู้ที่กระทำตาม/ตอบรับ/ผลิตซ้ำ กฎเกณฑ์ของ ความรู้ มากกว่าคิดค้นหรือสร้างสรรค์ระบบ/กฎเกณฑ์ขึ้นมาใหม่ และเป็นส่วนหนึ่งของภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรม ทั้งนี้ทั้งนั้นผู้เชี่ยวชาญส่วนใหญ่ เป็นทั้งผู้ที่ถูกครอบงำโดยเบ็ดเสร็จเด็ดขาดในระหว่างวัยของการศึกษาในเรื่องที่เขาสนใจและก่อตัวของเขาเองขึ้นมา เพราะหากปราศจากความเชื่อในสิ่งที่เขาเรียนรู้แล้ว ก็ยากที่เขาจะสำเร็จการศึกษา ในขณะเดียวกันก็เป็นผู้ที่จะทำหน้าที่ครอบงำ หรือส่งต่อองค์ความรู้ ที่เขาเคยได้รับหรือสร้างสรรค์เพิ่มเติมให้กับผู้ที่มาภายหลัง นั่นคือเขาเป็นผู้ที่สืบทอดวาทกรรมในเรื่องนั้นๆ ไปด้วยในตัว ในวาทกรรมผู้สูงอายุมีผู้ที่เชี่ยวชาญจากหลายสาขาวิชาเช่น นักวิชาการที่สนใจในเรื่องผู้สูงอายุ หมอ นักสังคมสงเคราะห์ที่สืบทอด สร้างสั่งสมความรู้ในสาขาของตนเองเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ประเด็นที่น่าแปลกประหลาดใจเป็นอย่างยิ่งคือ ความรู้เหล่านี้ต่างสอดคล้องสอดรับกันอย่างพร้อมเพรียงทั้งๆ ที่มาจากศาสตร์ต่างสาขา ที่มองผู้สูงอายุว่าเป็นปัญหาและเป็นภาระของสังคม และจำเป็นจะต้องหามาตรการในการดำเนินการ เป็นไปได้ทีเดียวว่าจากพื้นฐานการศึกษาความเป็นเหตุเป็นผล ตามหลักวิทยาศาสตร์นั่นเองนำมาสู่ความเหมือนนี้ แต่เหนือความเป็นเหตุเป็นผลคือวาทกรรมที่ครอบงำพวกเขาอยู่ และวาทกรรมที่ทำให้เห็นว่าผู้สูงอายุเป็นปัญหานั้นคือ วาทกรรมทุนนิยมนั่นเอง

ภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรม มิใช่วาทกรรมทั่วไปในชีวิตประจำวัน แต่เป็นวาทกรรมของบรรดาผู้เชี่ยวชาญในแขนงวิชาต่างๆ อย่างเช่น แพทย์ นักวิชาการที่ศึกษา ในเรื่องนั้น ๆ

โดยวาทกรรมจะกำหนดขอบเขตของสิ่งที่พูดว่าจะพูดอย่างไร พูดเรื่องอะไร ใครจะเป็นผู้พูดจึงจะเป็นที่ยอมรับกันในสังคม วาทกรรมจึงเป็นตัวสถาปนาผู้พูด ให้มีอำนาจหรือความชอบธรรมในการพูดถึงเรื่องนั้นๆ ด้วย ตัวอย่างเช่นถ้าจะพูดเกี่ยวกับผู้สูงอายุแล้ว แพทย์ นักสังคมสงเคราะห์ นักวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับผู้สูงอายุ พูด จะได้รับการยอมรับ เชื่อถือมากกว่าคนธรรมดาพูด และ สิ่งที่คนกลุ่มนี้พูดก็ถูกกำกับมาให้พูด ตามกรอบกฎเกณฑ์ที่วาทกรรมได้กำหนดมาให้ก่อนแล้วว่าจะพูดถึงเรื่องผู้สูงอายุอย่างไร พูดในแบบใดเท่านั้น

สถาบันที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ เมื่อความรู้และผู้เชี่ยวชาญได้ถูกสร้างขึ้นมาแล้วภาคปฏิบัติการอีกอย่างหนึ่ง ที่จะทำให้การดำเนินการต่อยอดความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นมานั้นให้เป็นที่ยอมรับของสังคมออกไปในแนวกว้างจำเป็นที่ต้องสร้างสถาบันที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุได้ใช้เป็นสถานที่หรือที่ทำงานสำหรับผู้เชี่ยวชาญต่อไป สถานที่เหล่านี้ได้แก่สถานการศึกษาต่างๆ ในสาขาที่ทำการเรียนการสอนการวิจัยเกี่ยวกับผู้สูงอายุ เพื่อผลิตซ้ำ ต่อเติม ส่งต่อ ความรู้และผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับผู้สูงอายุให้มีอยู่ในสังคมตลอดเวลา นอกจากนั้นยังมี สมาคมสงเคราะห์ บ้านพักคนชรา หรือสถานที่ดูแลผู้สูงอายุ (nursing home) โรงพยาบาล ที่จะทำหน้าที่นำความรู้เกี่ยวกับผู้สูงอายุมาสู่การปฏิบัติ การสนับสนุนให้มีการจัดตั้งชมรม สมาคมให้เป็นสถานที่ผู้สูงอายุจะมาทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ส่วนใหญ่ก็เกิดจากการนำความรู้ที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุมาประยุกต์ใช้ทั้งสิ้น เช่นกิจกรรมที่จะให้ความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุ กิจกรรมทางสันตนาการที่ทำให้ผู้สูงอายุมีความสุขตามสภาพ ฯลฯ การตั้งชมรมสมาคมเหล่านี้หากพิจารณาแบบวาทกรรมแล้วก็เป็นการจัดพื้นที่ให้กับผู้สูงอายุในสังคมนั่นเอง การรวมกันเป็นกลุ่มก้อน การมีรายชื่อสมาชิกที่สามารถติดต่อได้ง่ายจะมีประโยชน์ที่รัฐจะได้เข้าไปควบคุม ดำเนินการตามความเหมาะสมต่อไป

หนึ่งในกรณีของ วัด ซึ่งเมื่อนำมาพิจารณาในแง่ของความเป็นพื้นที่พิเศษ (heterotopia) สำหรับผู้สูงอายุ ซึ่งก็เหมือนกับพื้นที่สำหรับผู้สูงอายุอื่นๆ ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่มีประเด็นที่ควรนำมาพิจารณาคือ ความสมัครใจ หรือความเต็มใจ ที่ผู้สูงอายุจะเข้าไปในพื้นที่นี้มากกว่าพื้นที่พิเศษอื่นๆ ซึ่งในแง่คิดทางวาทกรรมแล้วจะมีพื้นที่/สถานที่บางแห่งในสังคมที่ คนกลุ่มน้อย คนที่ถูกเก็บกดปิดกั้น อย่างเช่นผู้สูงอายุเลือกที่จะนำตัวเข้าไปสังกัดผูกพัน เนื่องจากเข้าไม่ถึงพื้นที่แห่งอื่นๆ ที่เป็นศูนย์กลางของสังคมซึ่งได้ถูกจัดไว้ให้กับคนหนุ่มสาว ในสังคมแบบดั้งเดิมวัดเป็นพื้นที่ที่นอกเหนือจากบ้านเป็นพื้นที่ทางสังคมที่คนจะไปรวมกันเพื่อสมาคมพบปะสังสรรค์หรือเพื่อการทำพิธีกรรมหรือเพื่อการสันตนาการของชุมชน ฯลฯ ตามปกติวัดเป็นพื้นที่แห่งความสงบ เป็นเรื่องของความเชื่อความคิดว่าเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุทำให้ผู้สูงอายุดูดีเมื่อเข้าไปอยู่ในพื้นที่แห่งนี้ และทำให้ผู้สูงอายุสามารถอยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างกลมกลืน แต่วัดในปัจจุบันได้ถูกทุนนิยมสร้างให้กลายเป็นสถานที่จำเพาะเจาะจงแต่ในเรื่องของการทำพิธีกรรมในเรื่องของความตาย ส่วนพื้นที่

สำหรับทำกิจกรรมสันทนาการของชุมชน ทุนนิยมได้สร้างสถานที่แห่งอื่นขึ้นมาแทนเช่น ในทศวรรษ 1930 และส่วนใหญ่จะกันพื้นที่เหล่านี้ไว้สำหรับคนหนุ่มสาวเท่านั้น ซึ่งถ้าหากผู้สูงอายุเข้าไปจะดูไม่ดี ดังนั้นวัดจึงยังคงเป็นที่หนึ่งที่สังคมยอมให้ผู้สูงอายุเข้าไปพบปะสังสรรค์กันได้ แต่เป็นสถานที่ที่ถูกสร้างว่าเป็นที่น่าเบื่อหน่ายหรือเป็นการเซยที่ใครจะเข้าไปในสถานที่แห่งนี้

สำหรับพื้นที่สำหรับผู้สูงอายุ ที่เป็นทางการซึ่งได้แก่บ้านพักคนชรา สถานสงเคราะห์คนชรา สถานดูแลคนชรา (nursing home) เหล่านี้ก็คือว่าเป็นพื้นที่ชนิดพิเศษ เป็นประดิษฐ์กรรมทางสังคม เป็นภาคปฏิบัติการของวาทกรรม ที่สร้าง ให้ความหมาย ตอกย้ำอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุ เป็นพื้นที่พิเศษที่จัดไว้เฉพาะผู้ที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนหักเหไปจากมาตรฐานหลักของสังคมซึ่งในความเห็นของฟูโก้ แล้ว บ้านพักคนชราเป็นพื้นที่พิเศษที่จำเป็นต้องพิจารณาเป็นกรณีพิเศษด้วย เนื่องจากเป็นพื้นที่อยู่ระหว่างภาวะวิกฤตกับภาวะเบี่ยงเบนหักเหไปพร้อมๆกัน ด้วยว่าผู้สูงอายุเป็นช่วงวิกฤตการณ์ในชีวิตช่วงหนึ่งขณะเดียวกันก็มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนด้วยเพราะผู้สูงอายุเริ่ม เชื่องช้า เหนื่อยชา ในโลกที่พูดความสดชื่นกระปี้กระเปล่าและความกระฉับกระเฉง (ไซร์ตัน เจริญสินโอฬาร. 2543 : 201)

กฎเกณฑ์เกี่ยวกับผู้สูงอายุ วาทกรรมถูกสร้างขึ้นมาจากความแตกต่างระหว่างสิ่งที่สามารถพูดได้อย่างถูกต้องในช่วงเวลาหนึ่ง(ภายใต้กฎเกณฑ์และตรรกะชุดหนึ่ง)กับสิ่งที่ถูกพูดอย่างแท้จริง สนามของวาทกรรมในขณะใดขณะหนึ่งก็คือกฎเกณฑ์ว่าด้วยความแตกต่างนี้ ฉะนั้นวาทกรรมจึงสร้างสรรพสิ่งต่างๆขึ้นมาภายใต้กฎเกณฑ์ที่ชัดเจนชุดหนึ่ง กฎเกณฑ์จะเป็นตัวกำหนดการดำรงอยู่ การเปลี่ยนแปลง หรือ การเลื่อนหายไปของสรรพสิ่ง นั่นคือควบคู่ไปกับสรรพสิ่งที่สังคมสร้างขึ้นยังมีการสร้างและการเปลี่ยนแปลงสิ่งที่ถูกพูดถึงโดยวาทกรรมอีกด้วย (ไซร์ตัน เจริญสินโอฬาร.2543 : 21 ; อ้างอิงจาก Foucault . 1972 : 63 *Politics and the study of discourse*) อย่างการเป็นผู้สูงอายุถูกกำหนดด้วยกฎเกณฑ์ของระบบทุนนิยมคือผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปและมีผลที่จะต้องเกษียณอายุ (retirement) ออกจากระบบการผลิตหลักของสังคมอุตสาหกรรม การเกษียณอายุเป็นปรากฏการณ์ทางสังคม ที่ไม่สามารถที่จะทำความเข้าใจได้นอกจากในบริบทของการทำงาน เพราะว่าความหมายของการเกษียณอายุเป็นความหมายที่สืบเนื่องจากความหมายของการทำงาน ส่วนใหญ่ของชีวิตมนุษย์ผูกพันกับการทำงาน อาจจะกล่าวได้ว่าการคงอยู่ของมนุษย์จะเป็นไปไม่ได้เลยถ้าปราศจากการทำงาน ไม่ว่าจะเป็นสังคมที่ตั้งอยู่ในที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์อย่างที่สุดก็ต้องมี การทำงานอย่างน้อยก็เป็นการเก็บพืชผักและผลไม้ที่เป็นผลผลิตของธรรมชาติเพื่อนำมาบริโภค และสังคมส่วนใหญ่แม้แต่สังคมที่ไม่สลับซับซ้อนก็ต้องทำงานเพื่อจะเปลี่ยนผลผลิตที่ได้จากธรรมชาติมาสู่สิ่งที่จำเป็นของชีวิต การทำงานมีความหมายที่ต่างกันในสังคมที่หลากหลาย และความหมายของการทำงานก็สามารถที่จะเปลี่ยนแปลงไป

ตามกาลเวลาของสังคมหนึ่งๆ Friedman and Orbach(1974:616) ได้ให้ข้อสังเกตไว้ว่าคนในสังคมก่อนอุตสาหกรรมการทำงานไม่ผูกพันกับรายการการปฏิบัติประจำมากนัก นั่นคือพวกเขาจะทำงานเมื่อมีความจำเป็น และปล่อยเวลาที่เหลือไปโดยเปล่าประโยชน์ พวกเขาได้ยกเอาคำกล่าวของนักประวัติศาสตร์ E.P Thompson ที่กล่าวว่า "รูปแบบของการทำงานของคนในสังคมก่อนอุตสาหกรรม ขึ้นอยู่กับเวลาในรอบปีหรือเป็นความต้องการของครอบครัวหรือของชุมชน" ส่วนจุดเด่นของสังคมอุตสาหกรรม คือการทำงานตามกำหนดเวลาที่กิจกรรมต่างๆ ต้องกระทำเป็นประจำ กิจกรรมเหล่านี้จะถูกกระตุ้นด้วยเวลาตามระบบนาฬิกา จากเก้าโมงเช้าถึงห้าโมงเย็น และสี่สิบชั่วโมงต่ออาทิตย์ ความหมายของงานจึงเป็นสิ่งที่มีความแตกต่างกันไปในแต่ละสังคม สำหรับการเกษียณอายุนั้นมีเฉพาะในสังคมอุตสาหกรรมเท่านั้นแต่การกำหนดอายุที่จะเกษียณแตกต่างกันออกไปได้อย่างในสังคมไทยกำหนดอายุ 60 ปี ประเทศสหรัฐอเมริกากำหนดอายุ 65 ปี นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับงานที่ทำด้วยหากเป็นนักวิชาการหรือนักกฎหมายการเกษียณอายุอาจเลื่อนออกไปเป็น 65-70ปีก็ได้ ประเด็นที่สำคัญกฎเกณฑ์การเกษียณอายุผูกติดกับกฎเกณฑ์การเป็นผู้สูงอายุด้วย ดังนั้นในทางกลับกันการสร้างอัตลักษณ์หรือการสร้างกฎเกณฑ์เกี่ยวกับผู้สูงอายุของวาทกรรมทุนนิยมจะสร้างความชอบธรรมที่จะสร้างกฎเกณฑ์ของการเกษียณอายุด้วย

✓ กรอบความคิดในการวิจัย

ความมุ่งหมายในการศึกษาที่จะสืบสาวถึงกระบวนการสร้างวาทกรรมผู้สูงอายุเพื่อที่จะชี้ให้เห็นถึง อัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุเกิดขึ้นมาได้อย่างไร และมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ส่งผลกระทบต่อผู้สูงอายุอย่างไรนั้น ผู้วิจัยต้องการที่จะเผยให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจกับความรู้ในกระบวนการสร้างวาทกรรมให้กับผู้สูงอายุ โดยใช้ยุทธวิธีต่างๆ ในการครอบงำหรือช่วงชิงการนำขึ้นเป็นวาทกรรมหลักในสังคม และในแต่ยุทธวิธีมีภาคปฏิบัติการอะไรบ้างที่เป็นกลไกที่ใช้ในการปฏิบัติการดังกล่าว จนนำมาสู่ความรู้ ความเชื่อ ความเข้าใจของคนและสังคมต่อผู้สูงอายุ และสามารถที่จะนิยามหรือให้ความหมายและอัตลักษณ์เป็นไปในแนวทางที่ทุนนิยมต้องการ วิธีที่จะให้ได้มาซึ่งคำตอบนั้น จะใช้การวิเคราะห์วาทกรรมใน 3 ระดับกล่าวคือการวิเคราะห์เงื่อนไขกระบวนการสร้าง/สถาปนาอัตลักษณ์และความหมายของวาทกรรมผู้สูงอายุที่ได้ถูกสร้างขึ้นมา การวิเคราะห์ภาคปฏิบัติการของวาทกรรม และการวิเคราะห์ผลกระทบของวาทกรรมต่อผู้สูงอายุ ✓

การวิเคราะห์กระบวนการสร้าง/สถาปนาอัตลักษณ์และความหมายของวาทกรรมผู้สูงอายุ เป็นการสืบรากเหง้าหรือลำดับความเป็นมาของกระบวนการทางวาทกรรมในการสร้างอัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุ เพื่อเผยให้เห็นถึงอำนาจที่แฝงเร้นอยู่เบื้องหลังกระบวนการ

การดังกล่าว ซึ่งวิธีการดังกล่าวเรียกว่า วงศาวិทยาหรือการสืบวงศ์วาน (genealogy) เป็นการศึกษาด้านเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ โดยดูได้จากการที่รัฐได้ออกนโยบายหรือกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุเช่นกฎหมายเกี่ยวกับการเกษียณอายุ หรือดูได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มีผลกระทบต่อผู้สูงอายุเกี่ยวกับแรงงานที่จะเข้ามาในกระบวนการพัฒนา เป็นการเผยให้เห็นประวัติศาสตร์ในแง่ของบทบาททางวาทกรรม ที่มองผู้สูงอายุในฐานะที่เป็นอุปสรรคต่อการแสวงหากำไรของระบบทุนนิยม การจัดการกับปัญหาผู้สูงอายุโดยรัฐในสังคมอุตสาหกรรม

การวิเคราะห์ภาคปฏิบัติการของวาทกรรม เป็นศึกษาถึงภาคปฏิบัติการทางวาทกรรม อันได้แก่ความรู้ ผู้เชี่ยวชาญ สถาบัน รวมทั้งกฎเกณฑ์ข้อบังคับเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ที่จะนำไปสู่การช่วงชิงการนำขึ้นเป็นวาทกรรมหลักของสังคม ในแต่ละขั้นตอนว่ามีวิธีการดำเนินการอย่างไร ตั้งแต่ขั้นตอนแรกซึ่งเป็นขั้นตอนของการผลิตความรู้ โดยการทำให้ผู้สูงอายุกลายเป็นสิ่งผิดปกติที่เป็นปัญหาต่อสังคม ที่ต้องการการแก้ไขโดยรัฐ การวิจัยนี้จะศึกษาถึงยุทธศาสตร์/วิธีการที่รัฐใช้เพื่อสร้างความชอบธรรมในการผลิตความรู้ สร้างผู้เชี่ยวชาญ และออกกฎเกณฑ์ต่างๆภายใต้ข้ออ้างว่าจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาผู้สูงอายุอย่างจริงจังและรอบด้าน ซึ่งแท้ที่จริงแล้วคือการทำให้รัฐสามารถแทรกตัวเข้าไปจัดการกับผู้สูงอายุได้ และจะนำไปสู่การวางระเบียบ กฎเกณฑ์ การปฏิบัติต่อผู้สูงอายุในสังคมต่อไป

ขั้นตอนต่อมาคือการแจกจ่ายและเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับผู้สูงอายุที่ได้สร้างขึ้นมานั้นออกไปในสังคม โดยใช้กลไกในการครอบงำต่างๆเช่นวิทยุ โทรทัศน์ สิ่งพิมพ์ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยคนที่เข้ามาในกระบวนการเผยแพร่ เพิ่มเติม ผลิตซ้ำ ข้อมูลเหล่านี้ ซึ่งในที่สุดก็จะนำไปสู่การสร้างระบบผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับผู้สูงอายุขึ้นมา โดยที่รัฐจะเปิดช่องโอกาสให้ผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้มีเอกสิทธิ์หรืออำนาจในการที่จะตัดสินความจริงหรือไม่จริงและแนวทางการปฏิบัติต่างๆเกี่ยวกับผู้สูงอายุ นอกจากนั้นยังทำหน้าที่ถ่ายโอนประเด็นปัญหาผู้สูงอายุที่เป็นประเด็นทางสังคมการเมือง ไปสู่ประเด็นของการศึกษา จนนำไปสู่การเกิดขึ้นของสาขาวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับผู้สูงอายุ และทำให้ "ความรู้" เกี่ยวกับผู้สูงอายุจากการศึกษากลายเป็น "ความจริง" ขึ้นมา มีความเป็นศาสตร์ และมีความเป็นสากล ที่สามารถจะนำไปใช้อธิบายปรากฏการณ์เกี่ยวกับผู้สูงอายุได้ การศึกษาในขั้นตอนนี้จะทำให้เห็นถึงกระบวนการในการสร้างความรู้หรือความจริงเกี่ยวกับผู้สูงอายุที่ถูกผลิตขึ้นมาได้แพร่กระจายออกไปในสังคมได้อย่างไร

ขั้นตอนที่สามคือการดำเนินการให้ความรู้หรือความจริงเกี่ยวกับผู้สูงอายุ กลายเป็นสิ่งที่เป็นธรรมชาติหรือเป็นธรรมชาติของผู้สูงอายุและเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในสังคม โดยการสร้างสถาบันเกี่ยวกับผู้สูงอายุขึ้นมา การวิจัยนี้จะศึกษาสถาบันทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุทั้งใน

ระดับท้องถิ่นเช่น ชุมชน สมาคม เกี่ยวกับผู้สูงอายุ วัด และในระดับชาติเช่น สถาบันการศึกษา สถานสงเคราะห์คนชรา สถานดูแลผู้สูงอายุ สมาคมสงเคราะห์ โดยเชื่อมโยงกับนานาชาติเช่น กิจกรรมบางเรื่องขององค์การสหประชาชาติในเรื่องที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุ โดยมุ่งศึกษาว่าการสร้างเครือข่ายของการแลกเปลี่ยนข้อมูล การส่งเสริมการทำกิจกรรมของสถาบันต่างๆ เหล่านี้ จะนำไปสู่ การตอกย้ำ ติดต่องาน ความรู้หรือความจริงเกี่ยวกับผู้สูงอายุให้แพร่กระจายออกไปในวงกว้างยิ่งขึ้น อย่างไร และสามารถทำให้เป็นที่ยอมรับของสังคมทั่วไปได้อย่างไร นอกจากนี้จะศึกษาการกีดกัน กดทับ ปฏิเสธไม่ยอมรับความรู้หรือความจริงเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ที่ไม่ได้มีที่มาจากสถาบันเหล่านี้ และกีดขวางคนธรรมดาหรือชาวบ้าน ออกจากกระบวนการผลิตความรู้หรือความจริงเกี่ยวกับผู้สูงอายุด้วย

การวิเคราะห์ผลกระทบของวาทกรรมต่อผู้สูงอายุ เป็นการศึกษาถึงผลกระทบที่เกิดจาก การยอมรับในความรู้หรือความจริงที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุ ตามที่กระบวนการทางวาทกรรมได้สร้างขึ้น เป็นการวิเคราะห์ถึงการนำเอาความรู้หรือความจริงเหล่านั้น เข้ามาเป็นความรู้ ความเชื่อของตัวผู้สูงอายุเองและสังคม และนิยามหรือให้ความหมายหรือให้ตีความในสิ่งที่เรียกว่า “ผู้สูงอายุ” ให้เป็นไปตามความรู้หรือความจริงที่วาทกรรมกล่าวคือทำให้ผู้สูงอายุมี อัตลักษณ์และความหมายที่แตกต่างไปจากคนหนุ่มสาวในวัยแรงงาน หรือเป็นการสร้างให้กลุ่มผู้สูงอายุมีลักษณะที่เป็นอื่นไปจากคนกลุ่มอื่นในสังคม การศึกษาในส่วนนี้ต้องการคลี่คลายให้เห็นถึง ผลของวาทกรรมดังกล่าว โดยเฉพาะจิตสำนึกหรือตัวตน (self) ของผู้สูงอายุ รวมทั้งการนิยามตนเองว่ามีบทบาทหน้าที่ของตนเองตามที่วาทกรรมได้สร้างขึ้นด้วย องค์ประกอบที่สลับซับซ้อนเหล่านี้จะช่วยอธิบายว่าทำไมผู้สูงอายุจึงประพฤติปฏิบัติตัวและ/หรือยอมรับในกฎเกณฑ์กติกาตามที่อำนาจต้องการ จนเกิดจิตสำนึกที่อาจเรียกว่า “ความมีวินัย” ที่จะปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ข้อบังคับทางสังคม ซึ่งถือว่าการบรรลุวัตถุประสงค์สูงสุดของการสร้างวาทกรรมที่อำนาจต้องการ นอกจากนั้นแล้วไม่เฉพาะผู้สูงอายุจะมองตนเองและประพฤติปฏิบัติให้เป็นไปตามนั้น ยังได้ทำให้สังคมมอง อัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุเป็นเช่นนั้นด้วย จึงเป็นความชอบธรรมที่อำนาจในสังคมจะจัดกระทำผู้สูงอายุให้เป็นไปในทิศทางตามที่ต้องการได้ สภาพการณ์เหล่านี้จะศึกษาได้จากความรู้สึกรู้สึกนึกคิดจากผู้สูงอายุเองและผู้ที่เกี่ยวข้อง

บทที่3 วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเพื่อที่จะเผยให้เห็นถึงความสลับซับซ้อนและยุทธวิธีของ อำนาจ และ ความรู้ ภายใต้กระบวนการทางวาทกรรมในการสร้างความรู้หรือความจริงเกี่ยวกับผู้สูงอายุ และการใช้ ภาวปฏิบัติทางวาทกรรม ที่จะทำให้ความรู้หรือความจริงเกี่ยวกับผู้สูงอายุที่ได้สร้างขึ้นมานั้น ได้แพร่กระจายไปในสังคมด้วยเครื่องมือหรือกลไกในการครอบงำ จนทำให้ความรู้หรือความจริง ของผู้สูงอายุนั้นเป็นที่ยอมรับกันไปในสังคม เพื่อให้เกิดการยอมรับ เกิดความเชื่อต่อสังคมหรือแม้ แต่ตัวผู้สูงอายุที่จะนิยามหรือให้อัตลักษณ์และความหมายต่อผู้สูงอายุเป็นไปตามที่กำหนด และ สร้างความมีวินัยที่จะให้ผู้สูงอายุเองเต็มใจที่จะปฏิบัติ และหรือเป็นความชอบธรรมที่อำนาจใน สังคมจะจัดกระทำผู้สูงอายุให้เป็นไปในทิศทางที่ต้องการนั้น จำเป็นต้องอาศัยการวิเคราะห์ข้อมูล ที่เป็นวาทกรรมทั้งที่เป็นเอกสาร สิ่งพิมพ์ (text) และจากการวิเคราะห์ข้อมูลจากมุมมองเชิงทฤษฎี ที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปสู่การตอบคำถามการวิจัยดังกล่าว ซึ่ง ในแต่ละระดับของการวิเคราะห์จำเป็นต้องใช้วิธีการศึกษาดังนี้

การวิเคราะห์กระบวนการสร้าง/สถาปนาอัตลักษณ์และความหมายของวาท กรรมผู้สูงอายุ เพื่อจะคลี่คลายให้เห็นถึงความเกี่ยวพันถึงระบบทุนนิยมกับการสร้างวาทกรรม ผู้สูงอายุในสังคมไทย โดยการวิเคราะห์งานทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ ซึ่งปรากฏอยู่ใน ประวัติศาสตร์ของระบบทุนนิยมในสังคมตะวันตก รวมทั้งศึกษานโยบายเกี่ยวกับผู้สูงอายุที่ ปรากฏอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-8 และมาตรการต่างๆที่รัฐได้นำ มาใช้ปฏิบัติต่อผู้สูงอายุ เช่น กฎหมายว่าด้วยการเกษียณอายุของข้าราชการ กฎหมายรัฐธรรมนูญ กองทุนบำเหน็จบำนาญ แผนงานการปฏิบัติต่างๆเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ฯลฯ การศึกษาผลงานทาง วิชาการ เอกสาร ที่บันทึกเรื่องราวหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้จะทำให้เราเข้าใจถึงที่มาของ กระบวนการสร้าง/สถาปนาวาทกรรมผู้สูงอายุที่ถือกำเนิดขึ้นมานั้นว่ามีปัจจัยหรือเงื่อนไขอะไรที่ สนับสนุนเกื้อกูลให้เกิดขึ้น

การวิเคราะห์ภาคปฏิบัติการของวาทกรรมเพื่อเป็นการเผยให้เห็นถึงความสัมพันธ์ ระหว่างอำนาจกับความรู้ โดยใช้กระบวนการทางวาทกรรมว่ามีการสร้างความรู้ความจริงเกี่ยวกับ ผู้สูงอายุขึ้นมาได้อย่างไร และมีภาคปฏิบัติการอะไรบ้างที่ถูกสร้างขึ้นมารองรับความรู้ดังกล่าว โดยจะศึกษา การสร้างงานทางวิชาการ/ทฤษฎีที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุในยุคทันสมัยที่สัมพันธ์กับ อำนาจในบริบททางสังคมและระบบทุนนิยมทั้งสังคมโลกและสังคมไทยขณะนั้น นอกจากนี้แล้ว

ในการวิเคราะห์ว่ามีภาคปฏิบัติการของวาทกรรมอะไรบ้างที่ถูกสร้างขึ้นมารองรับความรู้อย่างกล่าว จะศึกษาถึงกระบวนการสร้าง/สถาปนาสถาบันที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุเช่น สมาคมสงเคราะห์แห่ง ประเทศไทย บ้านพักคนชราบ้านบางแค ชมรมหรือสมาคมที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุว่าถูกกำหนดให้มี บทบาทหน้าที่ตามความต้องการของระบบทุนนิยมอย่างไร ตลอดจนดูถึงกิจการดำเนินงานของ สถาบันเหล่านี้ว่าได้รับรู้เกี่ยวกับผู้สูงอายุที่ถูกสร้างขึ้นมาอย่างไร โดยจะศึกษาจาก เอกสารและการสัมภาษณ์

การวิเคราะห์ผลกระทบของวาทกรรมต่อผู้สูงอายุ การศึกษาในส่วนนี้มีเป้าหมาย สำคัญที่ต้องการสืบค้นให้เห็นถึง ผลของภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมต่อชุมชนหมู่บ้านใน สังคมไทย และการศึกษาผลของวาทกรรมในเชิงนี้มีหลักการที่สำคัญที่ว่า การครอบงำที่ทรง ประสิทธิภาพมากที่สุดคือการสร้างตัวตนหรือการสร้างอัตลักษณ์เฉพาะให้เกิดกับมนุษย์ ด้วย หลักการนี้การศึกษาถึงผลของวาทกรรม จึงมุ่งสืบค้นจากมุมมองของมนุษย์ ที่มีต่อตัวเองโดยตรง หรือจากประสบการณ์จริง ด้วยหลักการดังกล่าวงานวิจัยนี้ จึงมุ่งศึกษาการสร้างความเป็นอื่นจาก ประสบการณ์จริง โดยการศึกษาจากทัศนะประสบการณ์ของคนในชุมชนหมู่บ้าน โดยพิจารณา ชุมชนหมู่บ้านในฐานะเป็นสนามของวาทกรรม ที่มีชุดของวาทกรรมได้แพร่กระจายอยู่ในพื้นที่ เช่นชุดของวาทกรรมผู้สูงอายุแบบดั้งเดิมที่ได้สร้างความคิดความเชื่อต่อผู้สูงอายุตามวัฒนธรรม ไทยแบบดั้งเดิม และชุดของวาทกรรมผู้สูงอายุที่เข้ามาพร้อมกับกระแสของการพัฒนาไปสู่ความ ทันสมัยที่นำเข้ามาโดยรัฐ โดยชุดของวาทกรรมเหล่านี้จะมีการต่อสู้ชิงการนำเพื่อขึ้นเป็น วาทกรรมหลักในชุมชน ในกระบวนการสร้าง อัตลักษณ์/ความหมายให้กับผู้สูงอายุ ซึ่งใน กระบวนการต่อสู้นี้ ชุมชนหมู่บ้านจะมีการเรียนรู้ปรับตัวและแสดงออกทั้งในด้านการยินยอม ยอมรับ และการต่อต้าน ที่จะสะท้อนออกมาในรูปของการดำเนินกิจกรรมต่างๆในชุมชน และการ ความหมายกับตัวตนหรือกับชุมชน ซึ่งเป็นปรากฏการณ์สำคัญนี้ ต้องสืบค้นจากสนามของ วาทกรรม

ความเป็นมาของพื้นที่ที่ศึกษา

พื้นที่ที่ใช้ในการเก็บข้อมูลในครั้งนี้ใช้พื้นที่ ตำบลตะขบ และตำบลตูม ในอำเภอบึงขัง จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งทั้งสองตำบลอยู่ใกล้เคียงกัน และมีพื้นที่ตั้งอยู่บนลำห้วยพระเพลิงเหมือน กัน โดยพื้นที่ของตำบลตะขบจะอยู่ใกล้ภูเขาเป็นพื้นที่ ๆ สูงกว่าตำบลตูมซึ่งมีพื้นที่อยู่ถัดลงมาและ ค่อนข้างที่จะเป็นที่ราบลุ่มมากกว่า ในอดีตทั้งสองตำบลมีการผลิตทางการเกษตรที่ค่อนข้างจะ คล้ายคลึงกัน โดยส่วนใหญ่จะเป็นการทำนาและการทำไร่ที่มีวิถีการผลิตและการดำรงชีวิตที่ต้อง พึ่งพาตนเอง ชุมชน และ ธรรมชาติในลักษณะที่สอดคล้องและเกิดการสมดุลย์จนสามารถที่จะ

ประวัติความเป็นมา สันนิษฐานว่าบ้านตะขบ ได้ก่อตั้งมาประมาณ 150-160 ปี ในสมัยรัชกาลที่ 4 มีผู้ใหญ่บ้านมาแล้ว 5 คน คนปัจจุบันคือนายลอง ขาพรมราช ซึ่งต่อมาดำรงตำแหน่งเป็นกำนันตำบลตะขบด้วยและเปลี่ยนชื่อเป็น นายรุ่งชัย พุนเจริญผล ตำบลตะขบเดิมมีสภาพเป็นชุมชนหมู่บ้านที่เกิดจากการอพยพของคนหลายกลุ่มและหลายสมัยที่ได้เข้ามาตั้งรกรากในบริเวณนี้ โดยกลุ่มแรก ๆ สันนิษฐานว่าเป็นชาว “ชะบน” หรือ “ชาวบน” ซึ่งได้อพยพมาจากบ้านโป่งนก จังหวัดชัยภูมิเพราะเชื่อว่าพวกชะบนหรือชาวบนกลุ่มนี้มักจะอพยพมาตั้งถิ่นฐานบริเวณที่มีแม่น้ำลำคลอง ซึ่งเหมาะสมในการเพาะปลูก จะเห็นได้จากไร่นาของพวกชะบน หรือชาวบนนี้ จะอยู่ที่หนอง “หนองสะแก” “บึงกระทุ่ม” หรือ “หนองสนิท” ต่อมาได้ขยายไปยังบ้านวังตะเคียน บ้านกลาง และบ้านพระบึงเป็นต้น ซ้อยืนยันข้อหนึ่งก็คือ ยังมีลูกหลานของชาวชะบน หรือชาวบนหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน ต่อมาประมาณ พ.ศ.2369-2370 ในสมัยรัชสมัยของสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งราชวงศ์จักรีได้เกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์เมืองเวียงจันทน์ ได้ทรงให้เจ้าพระยาบดินทร์เดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ไปปราบและเมื่อปราบได้สำเร็จก็ได้กวาดต้อนครัวลาวเวียง ลาวพวน ลงมาและครัวลาวบางส่วนได้เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณนี้ ครั้ง พ.ศ. 2428 มีชาวลาวบางกลุ่มที่ได้ไปตั้งถิ่นฐานแถบ อ.กบินทร์บุรีในปัจจุบัน อพยพหนีการเกณฑ์แรงงานกลับขึ้นมาร่วมด้วย และได้แพร่ลูกหลานออกมาจนถือได้ว่าเป็นกลุ่มคนดั้งเดิมของตำบลตะขบ และการอพยพครั้งใหญ่เกิดขึ้นหลังจากที่ได้มีการสร้างเขื่อนลำพระเพลิงเสร็จแล้วกำลังอยู่ในช่วงปิดเขื่อนเพื่อเก็บกักน้ำ มีคนต่างถิ่นอพยพเข้ามาเป็นจำนวนมากจากอำเภอต่างในจังหวัดนครราชสีมา เช่น อ.สูงเนิน อ.พิมาย หรือแม้กระทั่งจาก จ.ลพบุรี เพื่อจับจองที่ดินทำกิน ซึ่งในการจับจองนั้นมีการใช้ผู้มีอิทธิพลและการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันในการจับจองที่ดินกันค่อนข้างมากเพื่อตั้งเป็นชุมชนขึ้นมา ซึ่งภายหลังชุมชนซึ่งเกิดขึ้นมาภายหลังในลักษณะเช่นนี้ ส่วนหนึ่งได้เป็นที่มาของกลุ่มโจรหรือขโมยที่แอบขโมยวัวควายของหมู่บ้านต่าง ๆ สภาพความเป็นอยู่ และการทำมาหากินของคนในชุมชน ตำบลตะขบในอดีต ก่อนที่จะมีการสร้างเขื่อน ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการทำนาและการทำไร่เป็นหลักแต่เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ค่อนข้างสูงอยู่ใกล้ภูเขาค่อนข้างมาก การปลูกข้าวจึงเป็นข้าวไร่ ส่วนการทำไร่นั้นมีการทำไร่พริก ยาสูบ ละหุ่ง ข้าวโพด มัน ฝ้าย และอ้อย ฯลฯ และเมื่อมีคนอพยพเข้ามามาก ประกอบกับการส่งเสริมของทางราชการ ได้มีการทำไร่มันสำปะหลัง ซึ่งตอนแรกก็ได้ราคาดี คนนิยมปลูกกันมาก แต่เมื่อราคาตกต่ำลงชาวบ้านก็ลดพื้นที่ปลูกลง ประมาณปี พ.ศ.2506 กรมชลประทานได้มาสำรวจและได้สร้างเขื่อนลำพระเพลิง และได้สร้างเขื่อนและอ่างเก็บน้ำ โดยกันระหว่างเขาไซ่กับเขาตะลองเตา เพื่อเก็บกักน้ำไว้เพื่อการเกษตร ทำให้พื้นที่ภายในเขตชลประทานสามารถที่จะทำนาได้ปีละสองครั้ง ชาวบ้านจึงได้หันกลับมาทำนาเพิ่มมากขึ้น และกรมประมงได้เข้ามาปล่อยพันธุ์ปลาและพันธุ์กุ้งก้ามกรามในอ่างเก็บน้ำทำให้ชาวบ้านมีอาชีพเพิ่ม

ขึ้นจากการทำประมง และจากสภาพพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำมากทำให้มีกุ้ง ปู หอยเพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านจึงมีอาชีพเลี้ยงเบ็ดเพิ่มขึ้นอีกด้วย

ค.ตุม อ.ปัทมชัย จ.นครราชสีมา คำว่า “ตุม” ไม่สามารถที่จะหาความเป็นมาของชื่อดังกล่าวได้ แต่ในปัจจุบันมีความหมายว่าเป็นตำบลที่เขียวขจี เป็นตำบลดีเด่นที่ได้รับรางวัลโล่เกียรตินิยม ว่าเป็นตำบลที่เขียวขจี นั้นแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของทั้งดินและน้ำ ประกอบกับความขยันขันแข็งทางการเกษตรกรรมของคนในหมู่บ้านต่าง ๆ ทั้ง 16 หมู่บ้าน

สภาพความเป็นอยู่ และการทำมาหากินในอดีต ตำบลตุมค่อนข้างที่จะเป็นพื้นที่ราบลุ่ม ปลายเนินเขา การดำรงชีวิตเมื่อก่อนที่จะมีเขื่อนจะเป็นการทำนาที่ต้องอาศัยน้ำฝนเป็นส่วนใหญ่ และเมื่อเสร็จจากการทำนาแล้วชาวบ้านจะขึ้นไปทำไร่ไถ่ในพื้นที่ที่สูงขึ้น ลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของตำบลตุมคือการทำสวนผลไม้ตามแนวลำห้วยหรือคลองธรรมชาติ ซึ่งในพื้นที่เดียวกันจะมีการปลูกผลไม้หลากหลายชนิด และด้วยความสูงของต้นไม้ที่ต่างระดับกันทำให้ต้นไม้สามารถที่จะเจริญเติบโตร่วมกันได้เป็นอย่างดีและสามารถที่จะให้ผลผลิตได้ ซึ่งสภาพการขึ้นของต้นไม้มีลักษณะคล้ายกับการขึ้นของต้นไม้ในป่าที่ต่างระดับกัน กล่าวคือระดับที่สูงที่สุดคือต้นมะพร้าว ระดับที่รองลงได้แก่ มะม่วง มะปราง และปลูกพืชผักสวนครัวในระดับล่างที่สุด การปลูกพืชในลักษณะเช่นนี้มีมายาว นานแล้วและเป็นที่น่าสนใจของคนในปัจจุบันเป็นอย่างมาก จึงเรียกการทำสวนแบบนี้ว่า “สวนโบราณ ” ผลผลิตส่วนใหญ่จะนำไปใช้บริโภคในครอบครัวและหรือเก็บเอาไว้แลกเปลี่ยนกับสิ่งของที่ตนเองต้องการแต่ไม่สามารถผลิตได้จากคนอื่น ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชนด้วย สำหรับน้ำที่ใช้อุปโภคและบริโภคในอดีตจะใช้น้ำจากลำพระเพลิงซึ่งเป็นลำห้วยธรรมชาติทั้งในการอุปโภคและบริโภค เนื่องจากในลำห้วยดังกล่าวน้ำจะมีมากในฤดูฝนแต่จะแห้งในฤดูแล้ง ทำให้ต้องมีการสร้าง “ทำนบ” หรือ “ฝาย” เก็บกักน้ำเอาไว้ใช้ ทั้งในฤดูแล้งตลอดจนใช้ในการบังคับน้ำโดยทดให้สูงขึ้นและให้ไหลไปตาม “เหมือง” หรือ “คลองไส้ไก่” ที่จะนำน้ำไปสู่แปลงนาข้าวได้ ซึ่งเป็นงานที่ค่อนข้างใหญ่และจำเป็นต้องใช้แรงงานเป็นจำนวนมาก ทำให้ชุมชนในบริเวณนี้ต้องมีการรวมตัวที่จะต้องให้แรงงานร่วมกันและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ยังมีการตั้งหัวหน้าทำนบในการดูแลทำนบและเหมือง ตลอดจนมีการวางกฎเกณฑ์ในเรื่องการใช้น้ำที่จะเป็นหลักประกันว่าชาวนาทุกคนจะได้รับน้ำโดยทั่วถึงกัน จากกิจกรรมดังกล่าวที่ทำกันมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนานกลายมาเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีในการใช้น้ำของชุมชนต่อมาในภายหลัง และหลังจากมีการสร้างเขื่อนรวมทั้งอ่างเก็บน้ำลำพระเพลิงและอ่างเก็บน้ำลำลำรายแล้ว ได้มีการสร้างคลองส่งน้ำที่เป็นคอนกรีต ทำให้ชาวบ้านได้พัฒนาขึ้นโดยเปลี่ยนการทำนาเดิมที่ต้องขุดทำใหม่ทุกปี เป็นทำนบกอนกรีตไปด้วย และการแบ่งปันน้ำนั้นจำเป็นต้องมีเจ้าหน้าที่จากกรมชลประทานเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย จากปริมาณน้ำที่เพิ่มมากขึ้นทำให้การทำไร่ไถ่ค่อย ๆ หดไป และมีการ

เปลี่ยนพื้นที่มาเป็นการทำนาเพิ่มมากขึ้น จนในปัจจุบันสามารถที่จะทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง อย่างไรก็ตามก็ต้องขึ้นกับปริมาณน้ำที่เก็บกักเอาไว้ในอ่างเก็บน้ำว่ามีปริมาณเพียงพอที่จะทำนาปลงได้หรือไม่ ในกรณีที่มีน้ำน้อยทางเจ้าหน้าที่ชลประทานจะแนะนำให้หันไปปลูกพืชไร่อายุสั้นเช่น ถั่ว หรือ การทำไร่ผัก หลังจากการสร้างเขื่อนเสร็จแล้วต่อมาอีกไม่นานก็รัฐก็ได้สร้างสาธารณูปโภคพื้นฐาน คือ ถนน ไฟฟ้า น้ำประปาเข้าไปในพื้นที่ จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิต จากการผลิตเพื่ออุปโภคและบริโภคภายในครัวเรือนเอง กลายมาเป็นการผลิตเพื่อการค้า ซึ่งส่งผลไปถึงวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนต้องเปลี่ยนแปลงไป จากการพึ่งพาอาศัยตนเองและการช่วยเหลือกันภายในชุมชน กลายมาเป็นการพึ่งพาทายนอกเพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบการตลาดที่ต้องใช้เงินตราในการซื้อปัจจัยต่าง ๆ ในการดำรงชีวิต และปัจจัยในการผลิตเช่น ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช ฯลฯ รวมทั้งการจ้างแรงงานในการผลิตอีกด้วย ทำให้วิถีการดำเนินชีวิตของครอบครัวและชุมชนต้องเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

ในการศึกษาเพื่อให้เห็นถึงการต่อสู้ช่วงชิงการนำของวาทกรรมชุดต่าง ๆ ที่จะขึ้นมาเป็นวาทกรรมหลักในสังคม โดยใช้การวิเคราะห์ที่จะสะท้อนให้เห็นภาพ จากประสบการณ์ของหมู่บ้านได้นั้น ต้องอาศัยการสร้างทฤษฎีจากฐานราก (grounded theory) ซึ่งมีขั้นตอนที่ต้องปฏิบัติคือ

ขั้นแรกการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก ใช้หลักการเลือกเชิงทฤษฎี (theoretical sampling) (Strauss and Corbin, 1990:176-193) ว่ามีผู้ใดบ้างที่มีคุณสมบัติตามที่ต้องการ และสามารถที่จะให้ข้อมูลได้ ซึ่งในการวิจัยนี้เก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informant) โดยพิจารณาจากกลุ่มอายุที่เป็นคนวัยหนุ่มสาว ผู้ใหญ่ที่อยู่ในวัยทำงาน และผู้สูงอายุ ในอาชีพต่างๆทั้งชายและหญิงจำนวน 30 คน สำหรับการที่จะได้ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักนั้นใช้เทคนิควิธีการสัมภาษณ์ระดับลึก (indepth interview) โดยมีแนวคำถาม (ดูรายละเอียดจากภาคผนวก) ที่ครอบคลุมแนวคิดทฤษฎีดังกล่าว และสามารถสะท้อนความรู้ประสบการณ์ของตัวอย่างออกมาได้ ในการเข้าสู่สนามเพื่อสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีเข้าพบผู้นำชุมชน ที่เป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือบุคคลที่ชาวบ้านรู้จักและให้ความเคารพก่อน เพื่อแนะนำตัวเองและชี้แจงวัตถุประสงค์ของการมาทำการศึกษารั้งนี้ และขอให้ผู้นำชุมชนแต่ละท่านพาเข้าไปหาผู้ให้ข้อมูลหลักแต่ละคน ซึ่งผู้นำชุมชนแต่ละคนได้ให้ความร่วมมืออย่างดียิ่ง ถึงแม้ผู้วิจัยจะไปขอความช่วยเหลือหลายครั้ง เมื่อผู้วิจัยได้พบผู้ให้ข้อมูลหลักแล้วก็ได้นำเสนอตัวเอง พร้อมกับวัตถุประสงค์ในการมาสัมภาษณ์ และเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่เป็นไปตามความรู้สึกนึกคิดของผู้ให้ข้อมูลหลักเอง ผู้วิจัยพยายามที่จะทำให้การสนทนาเป็นกันเอง ด้วยการใช้คำพูดที่ง่าย ๆ สุภาพอ่อนน้อม และตั้งใจรับฟัง ทำให้ผู้ให้สัมภาษณ์เต็มใจที่จะให้ข้อมูล ในการนี้มีความจำเป็นต้องอาศัยเครื่องบันทึกเสียงและการจดบันทึกเข้าช่วย

ซึ่งจะทำให้ข้อมูลที่ได้มีความสมบูรณ์ถูกต้องมากที่สุด อาชีพ เพศและอายุของผู้ให้ข้อมูลหลักมีดังต่อไปนี้

ลำดับ	อาชีพ	เพศ	อายุ
1.	ชาวนา	ชาย	22
2.	ชาวนา	ชาย	54
3.	ชาวนา	ชาย	85
4.	ชาวนา	หญิง	72
5.	ชาวนา	หญิง	84
6.	ชาวสวนผลไม้	ชาย	48
7.	ชาวสวน	หญิง	50
8.	ชาวไร่อ้อย	ชาย	74
9.	ชาวไร่อ้อย	หญิง	70
10.	ชาวประมง	ชาย	54
11.	หมอยาสมุนไพร	ชาย	79
12.	พรานล่าเนื้อ	ชาย	85
13.	ทอผ้า	หญิง	40
14.	เลี้ยงวัว	ชาย	65
15.	หัวหน้าทำนบ	ชาย	71
16.	กำนัน	ชาย	58
17.	ผู้ใหญ่บ้าน	ชาย	61
18.	ครู	ชาย	32
19.	อาจารย์สายบริหาร	หญิง	30
20.	ครูที่เกษียณอายุแล้ว	ชาย	74
21.	เจ้าหน้าที่อนามัย	หญิง	25
22.	เจ้าหน้าที่ อบต.	หญิง	28
23.	เจ้าหน้าที่ อบต.	หญิง	36
24.	นักเรียน	หญิง	17
25.	นักเรียน	ชาย	18

ลำดับ	อาชีพ	เพศ	อายุ
26.	นักศึกษา	หญิง	22
27.	พระ	ชาย	35
28.	คนทำบายศรี	หญิง	67
29.	แม่บ้าน	หญิง	25
30.	แม่บ้าน	หญิง	61

การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก เพื่อเก็บข้อมูลในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้รับความช่วยเหลือจากรุ่นพี่ เพื่อนและรุ่นน้อง นิสิตปริญญาเอกสาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ จำนวน 7 คนมาช่วยในการเก็บข้อมูลด้วย ซึ่งก่อนที่จะเข้าสู่สนามเพื่อเก็บข้อมูลนั้น ได้ชี้แจงทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางการสัมภาษณ์ ประเด็นการสัมภาษณ์จนเข้าใจทั่วกันแล้วจึงแยกย้ายกันออกเก็บข้อมูล

ในขั้นต่อมาคือการวิเคราะห์ข้อมูลซึ่งได้ทำไปพร้อมๆกับการเก็บข้อมูล โดยการนำข้อมูลที่ได้จากการจดบันทึกและจากแถบบันทึกเสียงที่ได้ในขณะสัมภาษณ์นั้นมาถอดข้อความคำต่อคำ (ซึ่งจะต้องเคร่งครัดในเรื่องนี้เป็นอย่างมาก) ออกมาเป็นข้อความที่เป็นตัวอักษร (text) ที่จะนำมาใช้ในการวิเคราะห์เพื่อจัดแยกประเภท (categories) สร้างเป็นมโนทัศน์ (concept) ขึ้นมา จากนั้นจึงหาความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างมโนทัศน์ต่าง ๆ เหล่านั้นเข้าด้วยกัน ก็จะได้เป็นข้อสรุปเบื้องต้น

ขั้นตอนต่อมาคือ การใช้ข้อสรุปเบื้องต้นที่ได้มานั้น จะใช้เป็นแนวทางในการที่จะเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักรายต่อ ๆ ไป ทั้งนี้จำเป็นต้องให้คุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูลหลักรายใหม่มีความแตกต่างไป (negative case) เพื่อให้ข้อมูลที่ได้นั้นมีความแตกต่างออกไปจากเดิม ซึ่งอาจจะเป็นทั้งการสนับสนุน ขัดแย้ง หรือต่อเติมข้อสรุปเดิมจนมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ซึ่งในที่สุดแล้ว ข้อสรุปดังกล่าวก็จะถึงจุดอิ่มตัวทางทฤษฎี (theoretical saturation) คือไม่ว่าสัมภาษณ์ไปอีกกี่รายก็ตาม ข้อมูลที่ได้ ก็ไม่สามารถที่จะทำให้ข้อสรุปที่ได้มาก่อนหน้านั้นเกิดการเปลี่ยนแปลงได้อีกต่อไป

ข้อมูลที่ได้ถูกนำมาวิเคราะห์เพื่อให้เห็นถึง กระบวนการสร้างอัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุ ที่สร้างให้ผู้สูงอายุมีความเป็นอื่นหรือความแตกต่างจากคนกลุ่มอื่นในสังคม และแสดงให้เห็นถึงผลกระทบของกระบวนการทางวาทกรรมดังกล่าว ที่จะนำไปสู่การสร้างความคิด ความเชื่อหรือค่านิยมให้เกิดขึ้นกับผู้สูงอายุ ซึ่งจะเป็นฐานคติในการประพฤติปฏิบัติตัวของผู้สูงอายุและหรือการที่สังคมจะปฏิบัติต่อผู้สูงอายุต่อไป

บทที่ 4

กระบวนการสร้างวาทกรรมผู้สูงอายุในสังคมเกษตรแบบดั้งเดิม

กระบวนการสร้างวาทกรรมที่ได้สร้างให้ผู้สูงอายุมี อัตลักษณ์และความหมาย เป็นเช่นไร นั้นก็โดยการกำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ได้ทำให้ผู้สูงอายุมีความแตกต่างกับคนอื่น ๆ ในสังคม เป็นการสร้าง ระบบ ระเบียบ รหัส หมาย (code) และกฎเกณฑ์ที่เป็นตัวกำหนดหรือสร้างความเป็นอื่น (the otherness) หรือความแตกต่าง (the difference) ให้เกิดขึ้นทั้งในเชิงสัญลักษณ์และในเชิงรูปธรรมแก่ผู้สูงอายุ หรืออาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า อัตลักษณ์ทุกชนิดถูกสร้างขึ้นมาจากความแตกต่างหลากหลาย มีความแตกต่างเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ เป็นเรื่องของการฐูลักษณะเฉพาะเจาะจงชนิดหนึ่ง ขณะเดียวกันก็เก็บกอดปิดกั้นความเฉพาะเจาะจงแบบอื่น ๆ ไว้ โดยมีเกณฑ์อย่างหนึ่งอย่างใดเป็นตัวตัดสิน เพียงแต่ว่ากฎเกณฑ์ที่เป็นตัวกำหนดให้เกิดความแตกต่างนั้น ไม่คงที่ และมีการเปลี่ยนแปลงไปตามระยะเวลา ขึ้นอยู่กับว่าสังคมในขณะนั้นต้องการที่จะให้อัตลักษณ์ และความหมายของผู้สูงอายุเป็นเช่นไร และผู้สูงอายุมีความสำคัญต่อสังคมในขณะนั้นมากน้อยเพียงใด โดยที่ในสังคมเกษตรแบบดั้งเดิมนั้นความสำคัญของผู้สูงอายุเกิดขึ้นจากการที่ครอบครัว และสังคมต้องพึ่งพิง "ความรู้" ที่มีอยู่ในตัวของผู้สูงอายุ การที่จะใช้ประโยชน์และรักษาความรู้เหล่านั้นให้มีไว้กับสังคม จำเป็นอยู่เองที่สังคมต้องให้หรือสร้างความสำคัญแก่เจ้าของความรู้หรือผู้สูงอายุ นั่นก็คือการสร้างกฎเกณฑ์ หรือความรู้ที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุที่ทำให้ผู้สูงอายุมีความสำคัญพิเศษแตกต่างไปจากคนวัยอื่น ๆ นอกจากนั้นสังคมยังได้สร้างภาคปฏิบัติการของวาทกรรมซึ่งได้แก่สถาบัน ผู้เชี่ยวชาญและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ขึ้นมารองรับความรู้นั้น เพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับผู้สูงอายุ ดังกล่าวได้แพร่หลายออกไป เป็นที่ยอมรับ และดำรงอยู่ได้ในสังคม ซึ่งนั่นก็คือเป็นกระบวนการในการสร้างวาทกรรมให้กับผู้สูงอายุนั่นเอง

ในสภาพสังคมการเกษตรแบบดั้งเดิม ความเจริญทางด้านวัตถุและความรู้แบบวิทยาการสมัยใหม่ยังไม่แพร่เข้าไปในชุมชน มนุษย์ต้องอาศัยพึ่งพิงธรรมชาติ โดยเฉพาะลําน้ำและป่าไม้เป็นอย่างมาก ในการให้ได้มาซึ่งปัจจัย 4 ในการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่มและยารักษาโรค ทั้งที่สามารถหาเก็บเอาจากธรรมชาติได้เลย และที่ต้องทำการเพาะปลูกขึ้นมาใช้เอง แต่ธรรมชาติเองก็มีอันตรายและความไม่แน่นอน ไม่ว่าจะเป็นอันตรายจากสัตว์ร้าย พืชมีพิษ โรคภัยไข้เจ็บ และทุกภิกขภัยไม่ว่าจะเกิดจากฝนแล้งหรือน้ำท่วม ฯลฯ การดำรงชีวิตอยู่ได้ โดยที่พึ่งพิงธรรมชาตินั้นเป็นเรื่องที่ค่อนข้างเสี่ยงมาก และจำเป็นที่จะต้องมีความรู้ในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ เพื่อที่จะสามารถปรับตัวให้สอดคล้องไปกับการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ

ชาติได้ ไม่ว่าจะเป็นฤดูร้อน ฤดูฝน หรือฤดูหนาว ทั้งนี้เพราะทรัพยากรที่มีอยู่ในธรรมชาติก็ดี พืชต่าง ๆ ที่เพาะปลูกขึ้นมาก็ดี ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งมีชีวิต และมีวิถีชีวิตในการเจริญงอกงาม ผลิดอกออกผลเป็นไปตามฤดูกาลด้วย การที่จะเก็บผลผลิตเหล่านี้ให้ได้จึงต้องรู้ว่าจะปลูกในฤดูไหนหรือจะเก็บในฤดูไหน แต่ถึงแม้ว่าจะมีความรู้ที่จะอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้ ก็เป็นความยากลำบากที่มนุษย์จะดำรงชีวิตอยู่เพียงลำพังคนเดียวหรือครอบครัวเดียวเป็นระยะเวลาที่ยาวนานได้ จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่นในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมด้วย ถึงจะสามารถเผชิญกับอันตรายและความไม่แน่นอนของธรรมชาติได้ หรือแม้แต่ในสังคมมนุษย์เองก็ยังมีภัยที่เกิดจากการเบียดเบียนกัน ไม่ว่าจะเป็นการปล้น ลักขโมย หรือข่มเหงรังแกกันในรูปแบบต่าง ๆ เป็นภัยที่เกิดขึ้นทั้งภายในและที่มาจากข้างนอกชุมชน การอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นสังคม อย่างชุมชน หรือหมู่บ้านนั้นสามารถที่จะป้องกันหรือกำจัดเหตุร้ายเหล่านี้ได้ และการที่จะอยู่ในสังคมมนุษย์ ก็ต้องอาศัย “ความรู้ในการอยู่ร่วมกันในสังคม” เพื่อที่จะช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และยอมรับเชื่อฟังกัน ซึ่งเมื่อรวมกับความรู้ในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติแล้ว ทำให้มนุษย์สามารถที่จะดำรงชีวิตให้อยู่รอดได้อย่างมีประสิทธิภาพ เราอาจรวมเรียกความรู้ทั้งสองแบบว่าเป็น “ความรู้ในการดำรงชีวิตให้อยู่รอด” ทำให้ปลอดภัยจากอันตรายทั้งจากธรรมชาติและสังคม อาจกล่าวได้ว่าความรู้นี้เป็นหลักประกันความปลอดภัยให้กับมนุษย์ แต่ว่า “ความรู้ในการดำรงชีวิตให้อยู่รอด” นี้ก็ใช่ว่า ใคร ๆ ก็สามารที่จะรู้เองได้ เนื่องจากในสมัยก่อนการรวบรวมความรู้จัดทำเป็นเอกสาร ตำรา ค่อนข้างที่จะยากลำบาก ส่วนใหญ่ต้องอาศัยการจดจำและเล่าบอกสืบต่อกันมาเป็นระยะเวลานาน ความรู้เหล่านี้จึงมักจะอยู่ในตัวคนที่มีชีวิตอยู่มานานหรือคนที่เป็นผู้สูงอายุเป็นส่วนใหญ่หรืออาจเรียกว่า “ความรู้ของผู้สูงอายุ” จึงดูคล้าย ๆ กับว่าผู้สูงอายุก็คือตำรารวบรวมความรู้ที่มีชีวิต และเนื่องจากความรู้นั้นเป็นสิ่งที่สำคัญในการดำรงชีวิต มันจึงพลอยทำให้ผู้สูงอายุหรือตำราที่มีชีวิตเหล่านี้มีความสำคัญไปด้วย และในการที่จะใช้ประโยชน์และรักษาความรู้เหล่านี้ให้ยาวนานสืบต่อไป จำเป็นที่สังคมต้องสร้างคุณค่าให้กับตัวผู้สูงอายุ และนั่นคือที่มาของวาทกรรมหรือความรู้เกี่ยวกับผู้สูงอายุในสังคมแบบดั้งเดิมนั่นเอง และทำให้อัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุเป็นไปในทางบวก

ความรู้ของผู้สูงอายุ

ความรู้ของผู้สูงอายุเป็นความรู้ที่ทำให้มนุษย์สามารถที่จะดำรงชีวิตให้อยู่รอดได้ทั้งในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ และสามารถที่จะอยู่ร่วมกับคนอื่น ๆ ได้อย่างปลอดภัยในสังคมนั้น เป็นความรู้ที่ได้มีการสั่งสมด้วยการบอกเล่าสืบทอดต่อกันมาเป็นระยะเวลานานนั้น และได้รับการปรับปรุงแก้ไขด้วยการลองผิดลองถูกอยู่ตลอดเวลาจนกลายมาเป็น องค์ความรู้ ที่อาจเรียกได้

ว่าเป็น “ภูมิปัญญาของคนไทย” ซึ่งมีความลึกซึ้งสลับซับซ้อนและสามารถทำให้สังคมไทยดำรงอยู่มาจนถึงปัจจุบันนับเป็นเวลาหลายร้อยปี ความรู้ดังกล่าวซึ่งได้แก่

ความรู้ในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ที่เป็นประสบการณ์ของผู้สูงอายุในการสังเกต จัดจำ ปรากฏการณ์หรือคำบอกเล่าที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา ในการที่จะปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติซึ่ง ประกอบขึ้นด้วยความรู้หลาย ๆ ประการเช่น ความรู้ในการแสวงหาของกินของใช้จากธรรมชาติ ความรู้ในการสร้างที่อยู่อาศัย ความรู้ในการรักษาพยาบาล ความรู้ในการเพาะปลูก ความรู้ในเรื่องพิธีกรรมต่าง ๆ ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- **ความรู้ในการแสวงหาของกินของใช้จากธรรมชาติ** เป็นความรู้ในการดำรงชีวิต ในการเข้าป่าหาของป่าหรือล่าสัตว์ เนื่องจากในสมัยก่อนจำนวนประชากรของชุมชนยังมีน้อย และทรัพยากรธรรมชาติยังมีมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าไม้ ที่เปรียบได้กับตลาด (super market) ของคนในชุมชน คือเป็นแหล่งที่คนสามารถจะเข้าไปหาของกินของใช้ได้โดยไม่ต้องเสียเงิน มีพืชพันธุ์ที่เป็นอาหารและที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ที่ขึ้นเองตามธรรมชาติอยู่มากมายและเป็นไปตามฤดูกาล ที่คนในชุมชนสามารถที่จะไปเก็บและนำมาใช้ได้ เช่น ผักต่าง ๆ ยอดไม้ เห็ด หรืออาจเป็นพวกแมลง หรือไข่มดแดง ที่สามารถนำมาประกอบอาหารได้ การล่าสัตว์ตั้งแต่สัตว์ขนาดเล็กเช่น การต้อนนกคุ้ม ไก่ป่า ไปจนถึงการล่าสัตว์ขนาดใหญ่เช่น เก้ง กวาง ช้างหรือกระทิง อย่างไรก็ตามการหาอาหารเหล่านี้ก็ไม่ใช่ง่ายนักจำเป็นต้องแสวงหา และมีความรู้ว่าจะสิ่งใดกินได้ สิ่งใดกินไม่ได้หากเกิดผิดพลาดขึ้นมาอาจจะเป็นอันตรายถึงตายได้ อีกทั้งของเหล่านี้แต่ละอย่างก็จะมีเฉพาะที่เฉพาะแห่งเฉพาะฤดูกาลเท่านั้น เทคนิควิธีที่จะได้มาก็แตกต่างกันไป อาหารที่ได้มาในบางฤดูกาลอาจจะมากเช่นพวกผักเห็ด เห็ด ยอดไม้ ยอดกุ้ม ปลา เนื้อสัตว์ ฯลฯ ก็จะต้องรู้จักที่จะเก็บถนอมอาหารโดยการนำไปดอง ทำปลาร้า ปลาเจ่าหรือตากแห้ง เอาไว้กินได้นาน ๆ เพราะอาหารเหล่านี้จะมีชุกในบางฤดูกาลเท่านั้น และจะหายไปนในฤดูกาลอื่น ๆ การที่คนที่จะดำรงชีวิตได้อย่างดีตลอดทั้งปีนั้น ก็ต้องเป็นคนที่ได้รับการเรียนรู้จากการประสบการณ์หรือคำบอกเล่าและทดลองดูด้วยตนเองเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน จนมีความชำนาญ กลายเป็นความรู้ที่สะสมอยู่ในตนเองซึ่งมักจะให้แก่ผู้สูงอายุที่มักจะเป็นผู้นำคนในครอบครัวหรือในสังคมในการออกไปแสวงหาของกินของใช้ที่ได้จากธรรมชาติ

- **ความรู้ในการสร้างที่อยู่อาศัย** ตามธรรมเนียมไทยหญิงชายเมื่อแต่งงานกันแล้ว ฝ่ายชายจะต้องไปอยู่บ้านฝ่ายหญิง เพื่อให้ครอบครัวฝ่ายหญิงได้ใช้แรงงานในการทำนาหาล้างครอบครัว และเมื่อมีลูกคนแรกแล้วหรืออยู่ได้ประมาณปีกว่า ๆ ถ้าหากฝ่ายหญิงเป็นลูกคนแรก ๆ ก็มักจะแยกออกไปปลูกเรือนอยู่ต่างหาก แต่ก็มักจะปลูกบ้านอยู่ใกล้เคียงกับพ่อแม่ฝ่ายหญิงนั่นเอง ใน

ระหว่างเวลาที่ต้องถูกใช้แรงงานดังกล่าวฝ่ายชายก็มักจะจัดเตรียมอุปกรณ์ในการปลูกบ้านไปพร้อม ๆ กันด้วย เช่น การตัดไม้เลื่อยไม้มาทำเสา ทำไม้กระดาน หรืออุปกรณ์ของใช้ ซึ่งอาจจะได้รับการช่วยเหลือจากพ่อแม่ฝ่ายหญิงในการช่วยจัดหาอุปกรณ์ดังกล่าวอีกด้วย ในการเข้าป่าหาไม้ทำอุปกรณ์เครื่องเรือน แต่โบราณมาชาวบ้านก็จะรู้ว่าไม้ชนิดใดแข็งแรง ทนทาน แลเลื่อยได้ง่าย เช่น ไม้เต็ง ไม้แดง แข็งไม่ผุง่ายใช้ทำเสาหรือคาน ส่วนไม้สัก ไม้มะค่า ไม้ประดู่ ไม่ผุง่าย ลายไม้สวยใช้เป็นไม้พื้นหรือเครื่องเรือน ไม้ยางเลื่อยได้ง่ายอาจใช้ทำฝา ไม้บางอย่างใช้ได้แต่อาจมีอาถรรพ์ เช่น ไม้ตะเคียน ไม้ชิงชัน ไม้พยุง นอกจากนี้ยังมีเหตุบางอย่างที่จะไม่เอาไม้ต้นนั้น ซึ่งยังไม่สามารถหาคำอธิบาย ด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ได้เช่นจากคำบอกเล่าดังต่อไปนี้

แต่โบราณนี้ก่อนตัดต้นไม้เขาต้องมีการดูต้นไม้ใหญ่ ๆ ถ้าดังหวอด ๆ ตอนมันจะล้มนี้เขาไม่เอานะ เขาวางไม้มันแรง ตัดขาดแล้วไม่ล้ม เขาก็ไม่เอาเลย เขาว่าถ้าเอาแล้วมีอันเป็นไป เขาวางนี้ลงสังหรณ์มันเกิดขึ้น แล้วถ้ามันล้มเสียงดังมากไปเขาก็ไม่เอาเจ้าที่แรง...

และเมื่อได้ไม้มามากพอแล้ว เมื่อถึงเวลาปลูกก็จะช่วยเหลือกันในการใช้แรงงานในการก่อสร้างซึ่งมักจะเป็นญาติพี่น้องที่เป็นหนุ่มเป็นสาวที่แข็งแรง ส่วนผู้สูงอายุจะเป็นคนคอยบอกคอยแนะนำตามขั้นตอนต่าง ๆ ตั้งแต่ขั้นตอนการยกเสาเอกลงหลุมไปจนสร้างบ้านเสร็จ ทั้งนี้อาจมีการจ้างช่างมาช่วยปลูกด้วยก็ได้

- *ความรู้ในการรักษาพยาบาล* ในสมัยก่อนการแพทย์แผนปัจจุบัน ยังไม่เจริญและแพร่หลายเหมือนในปัจจุบัน โรงพยาบาลหรือสถานอนามัยมีน้อยและค่อนข้างที่จะอยู่ห่างไกล เวลาเจ็บป่วยชาวบ้านก็ได้แต่อาศัยหมอพื้นบ้าน ซึ่งมักจะเป็นคนที่มีอายุแล้วจัดยาให้กิน ส่วนใหญ่จะเป็นสมุนไพรที่เป็นพืช มีบ้างที่เอามาจากอวัยวะของสัตว์ เช่น เกล็ดลิ้ม เขากวาง ดีหมี่ นำมาพอก ทา รม หรือต้มกินจากการสอบถามหมอยาอายุกว่า 70 ปีแล้วว่าได้วิชาความรู้มาอย่างไร แกเล่าให้ฟังว่า เรียนรู้จากพ่อแม่ปู่ย่าตายาย เวลาเจ็บป่วย ก็ไปเก็บมากิน พอหายหรือได้ผลก็จะจำกันต่อ ๆ มาว่าเมื่อเป็นโรคอะไรแล้วจะแก้ไขด้วยการกินยาชนิดใด บางทีอาจจะต้องมีคาถาหรือมีเคล็ดในการใช้ร่วมด้วยเพื่อให้ยามีความขลังหรือได้ผลมากขึ้น ความรู้ทางการรักษาเหล่านี้จะมีจดบันทึกเป็นตำรายาและถือเป็นมรดกที่สำคัญที่จะส่งทอดให้ลูกหลานในตระกูลสืบต่อกันมา ตัวอย่างเช่น ยาแก้ตกขาว ตกเหลือง ผู้สูงอายุที่เป็นหมอยาโบราณบอกว่า

ต้องเอาต้นกำจาย ต้นมันเป็นหนาม, หัวเพ็ก, เม็ดไฟที่เขาหีบทำผ้า, หัวยาข้าวเย็น, เกล็ดนิ่ม 7 เกล็ด แล้วต้องมีคาถากำกับจึงจะหาย โดยว่า สังคะโย วิโส จีวะรัง โรคคะนุน ตก

เหลืงตททว เจบในทอง ะล่ำละลย สฎนญนอทไป ปะติ เสวะมิ เอยนั้ด้มกิน ใ้
น่ำท่วมกินจนหาย...

หรือยลสำหรับแก้โรคริดสีดวงทวารที่ชวบ่นเป็นกันค่อนช่งมก ผู้ให้สัณษณที่
เป็นหมอยล บอกว่สมารถที่จะรักษได้เช่นกัน

ก็ให้ไปถกเปลือทนต์กระส้ง เอมล็ก 2-3 ห่อตอนจะไปเอให้เอกรวยกันแหลม หมก
ค้ำหนึ่ง เจนสลึงหนึ่ง ไปฝ่งได้ด้นกระส้ง ถกได้แล้วถอยหล่งม 3 ก้าว แล้วอย่งแลหล่ง
กลบ เอกระส้งมเช้กับตะปู 7 ดอก ชี้คร้ง ท้ง 3 อย่งปนกันด้มกิน กทของมนให้กอง
ไ้อย่ำท้ง ถ้ำมนหายไม่มีเลือดแล้ว สงกทนั้นเอไปเผาไฟ แล้วห่อชี้เก้ใ้ส่น้ำกินอีกที่
หนึ่ง ค้ำหล่งนี้ให้โยนช้ำมหล่ง ให้มนสฎน คทกั้ด้องเสกคือกัน...

จกการสอบถมผู้สูงอยที่ เป็นหมอยล พบว่ในสมัยก่อนไม่ว่จะเป็นโรคอะไรก็
สมารถที่จะรักษได้ โดยดูจกตำรทที่ตททอสืบตอกันม สำหรับในป้จจุบันนี้ก็ย้งคมมีคณมขอ
เจียดยลไปกินอยบ้าง แต่สมุนไพรรหได้ค่อนช่งยกเนื่องจกป่ำไม้มค้อยจะมีแล้ว

- ความรู้ในการเพาะปลูก เป็นความรู้ในการประกอบอาชีพ อย่งความรู้เกี่ยวกับการท่น
ทำสวน ทำไร่ ในสังคณเกษตรแบบด้งเดิม เป็นความรู้ที่ย้งใหญ่มีความสคัญมก โดยเฉพาะอย่ง
ย้งการทำน เพราะมันเป็นท้งอาชีพและวิถีชีวิตของคณในชนบทไทย จนเกือบจะเรียกได้เลยว่เป็น
แก่นกล่งของประเพณีและวัฒนธรรมไทยเลยทีเดียว มีประเพณีมกมยที่เกี่ยวข้องกับการท่น
การปลูกช้วโดยตรงเช่นการทำแรกนชวัญ การไหว้พระภูมิเจ้าที่น การทำบุญชวัญช้ว ฯลฯ
และประเพณีและวัฒนธรรมที่ตอเนื่องออกมาอีกมกมยเช่น การว่น การเอแรงหรือลงแขก
การทำนบเหมืองฝย ฯลฯ เพราะการได้มช้งช้ว ที่สมารถน่มเกือบเอไว้เต็มย้งในแต่ละปี
นั้นหมยถึงหลักประกันในชีวิตของครอบครัวและชุมชนว่จะมีช้วกินตลอดท้งปีเช่นกัน ล่ำฟ้งแต่
เพียงกับชვნั่นชวบ่นสมารถที่จะแสวงหสลับเปลี่ยนได้ตลอดเวลจกป่ำและล่ำน่ำในฤดูกล
ต่ง ๆ ได้ แต่ชვნมีความน่นอนตยตัวว่จะมีหรือจะอดช้นอยกับผลผลิตที่ได้ อีกท้งกระบวนการ
ทำนปลูกชვნั่นไม่สมารถที่จะอดยล่ำฟ้งเพียงคณ ๆ เดียว ๆ ในการจัดการได้ โดยเฉพาะอย่ง
ย้งในเรื่องของการจัดการเรื่องน่ำ ด้งนั้นความรู้ในการทำนจึงเป็นเรื่องทีละเล็ยด่อนช้นช้นมีช้น
ตอนต่ง ๆ มก การเรียนรู้จะค้อย ๆ เริ่มให้หัดทำด้งแต่ย้งเด็ก ๆ อยุ 14-15 ปี ซึ่งตามจริงเด็ก ๆ
อจได้เรียนรู้มาก่อนหน่นนั้นแล้ว โดยพ่อแม่นำออกไปทำนด้วยด้งแต่ย้งเล็ก ๆ การได้ดูได้เห็น
การทำนของผู้ใหญ่ว่เขทำอย่งไรกันบ้างจะค้อย ๆ ช้มช้นเข้าไปเป็นความรู้โดยไม่รู้ตัว ในตอน

แรกเด็ก ๆ จะเริ่มตั้งแต่การเลี้ยงควายหรือวัวที่เป็นอุปกรณ์ที่สำคัญในการทำนา หลังจากนั้นจึงมาหัดเทียมควาย หัดไถ คราด หว่าน ปัก ดำไปจนถึงการเกี่ยวข้าว นวดข้าว และเก็บข้าวเข้ายุ้ง ในแต่ละขั้นตอนตั้งแต่การเตรียมอุปกรณ์ การเตรียมดิน การปลูกข้าว ล้วนแล้วแต่ต้องอาศัยเทคนิคและความอดทนจึงจะประสบความสำเร็จ นอกจากนั้นแล้วเนื่องจากการทำนาแต่เดิมต้องอาศัยพึ่งพิงธรรมชาติเป็นอย่างมาก มีบางสถานการณ์ที่เกินขีดที่จะบังคับหรือควบคุมโดยมนุษย์ได้ ก็ต้องอาศัยพึ่งพิงสิ่งเหนือธรรมชาติ จนเป็นที่มาของพิธีกรรมต่าง ๆ ถึงแม้จะพิสูจน์ไม่ได้ตามหลักวิทยาศาสตร์ แต่ก็ทำให้ขวัญและกำลังใจของคนทั้งในครอบครัวและชุมชนดีขึ้นในการที่จะต่อสู้กับชีวิตต่อไปได้ ซึ่งพิธีกรรมเหล่านี้ก็นับเป็นความรู้ที่เกี่ยวกับการปลูกข้าวเช่นกัน และความรู้มากมายเหล่านี้ ก็ได้อาศัยการแนะนำ บอกเล่าสืบต่อกันมา ซึ่งผู้ที่จะให้ข้อมูลได้มากที่สุดคือผู้ที่มีประสบการณ์มาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน นั่นก็แก่ผู้สูงอายุนั่นเอง

นอกจากทำนาแล้วการทำให้ก็เป็นอาชีพที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง อย่างการทำให้อ้อย ที่มีความรู้สืบต่อกันมา ก็ต้องเรียนรู้ว่าต้องทำตอนไหน โดยประมาณก็ต้น ๆ ฤดูฝน ดินที่จะทำให้อ้อยได้ดี ก็ต้องเลือกที่เป็นทรายตม คือเป็นดินทรายครึ่งหนึ่งเหนียวครึ่งหนึ่งแต่ค่อนข้างที่จะเป็นทรายไม่แฉะ พื้นดินประมาณหน้าจก (จอบ) แล้วค่อยเอาต้นอ้อยที่เป็นลำ ๆ มาตัดเอาประมาณ 2 ข้อวางลงไป ถ้าจะให้ได้ดีให้ใช้ยอดอ้อย เพราะจะแตกได้หลายยอด แต่ต้องเอามาชำเสียก่อน โดยตัดยอดมามัดรวมกันเข้าไว้ ทิ้งไว้ให้ใบเหี่ยว จึงเอาไปแช่น้ำทั้งมัดปลอยทิ้งไว้สัก 2 คืน จึงเอามาตั้งไว้ น้ำจะไหลลงไปในกาบใบ ไปเลี้ยงตา ตาก็จะแตก เวลาชำต้องลอกเอากาบใบออกก่อน แล้วจึงเอาไปชำโดยการขุดดินให้เป็นร่อง แล้วเอายอดอ้อยวางลงไป กลบดินบาง ๆ รดน้ำสัก 2-3 วัน ก็จะแตกยอดขึ้นมาแล้ว จึงเอาจอบไปแซะขึ้นมาตัดประมาณ ลำละ 2 ข้อ จึงเอาไปปลูก ซึ่งตอนปลูกใหม่ ๆ ก็ต้องรดน้ำไปสัก 30-45 วัน พองอกติดงามดีเป็นหางไก่แล้วก็สามารถที่จะปลอยทิ้งได้เลย ไม่ต้องรดน้ำอีก อาศัยแต่น้ำฝนและพยายามทำลูน (ดายหญ้า) เอาไว้เท่านั้น ปลูกประมาณ 12 เดือน ถึง 1 ปีก็สามารถที่จะตัดส่งเข้าโรงงานได้ ซึ่งความรู้เหล่านี้เช่นกันที่ผู้สูงอายุมักจะมีควมชำนาญและแนะนำการปฏิบัติในขั้นตอนต่าง ๆ ให้กับลูกหลาน การทำให้อีกอย่างหนึ่งที่มีความสำคัญได้แก่การทำให้ฝ้ายสำหรับนำมาจัดทำเครื่องนุ่งห่ม รวมถึงผ้าห่ม ผ้านวม ที่นอน หมอน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นงานที่ผู้หญิงทุกคนก่อนที่จะออกเรือนหรือแต่งงานไปจะต้องทอผ้าและตัดเย็บเสื้อผ้าของใช้เป็น เพราะในสมัยก่อนไม่มีร้านขายเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มและของใช้ที่เป็นผ้าทุกบ้านจะต้องจัดทำเอง การเรียนรู้จะเริ่มตั้งแต่แรกเริ่มเข้าสู่วัยสาวอายุประมาณ 15-16 ปี โดยมีแม่หรือยายที่ได้รับการเรียนรู้สืบต่อกันมารุ่นต่อรุ่น จะเป็นคนคอยสอนคอยแนะนำให้ โดยเริ่มต้นตั้งแต่การปลูกฝ้าย เก็บดอกฝ้ายเอามาตากแดดให้ดอกฝ้ายฟูแห้ง นำมาเก็บเศษผงที่เจือปนมาทิ้งไป แล้วนำมาหีบ หีบเสร็จนำมาบีบโดยใช้เครื่องมือคล้ายคันธนูโดยดึงที่ด้ายให้ติดปูฝ้ายให้เป็นปุยอ่อนฟูขึ้น

มาเหมือนสำลีแล้วจึงนำมาปั่นมาเป็นด้ายใส่หลอดเพื่อที่จะใช้ในการทอเป็นผืนผ้าต่อไป พ่อหรือฝ่ายชายอาจจะมาช่วยบ้างในการจัดทำทุกทอผ้า หรือช่วยหาเปลือกไม้มาใช้ในการย้อมผ้า บ้าง ลายผ้าที่ทอส่วนใหญ่จะเป็นลาย “ตาดำตาขาว” เพราะว่าทอง่าย และเมื่อเมื่อมีฝีมือมากขึ้น ก็อาจทอลาย “สะกิดเต่า” ซึ่งค่อนข้างที่จะทอยากและมักจะนำไปตัดเป็นเสื้อใส่เวลาไปวัด

ส่วนการทำสวนในพื้นที่ที่ทำการศึกษามีการทำสวนที่มีลักษณะเด่นเป็นพิเศษที่เรียกว่า “สวนโบราณ” เป็นการทำสวนในลักษณะที่เรียนแบบธรรมชาติ และทำสืบต่อกันมาเป็นร้อยปีแล้ว กล่าวคือ จะมีการปลูกไม้ผลในพื้นที่ใกล้ ๆ กันหลาย ๆ ชนิดให้อาศัยพึ่งพิงกัน แต่ต่างระดับกันโดยจะปลูกหมากหรือมะพร้าวที่มีเรือนยอดสูง แล้วจึงปลูกมะม่วง มะปราง มะไฟ กล้วย ละมุด ฯลฯ ที่มีความสูงขนาดกลางแซมลงไป และท้ายสุดคือบริเวณโคนต้นหรือระดับชั้นล่างต่ำสุดจะเป็นพวก ผักกินใบหรือหัวต่าง ๆ ที่สามารถขึ้นไปพันที่ค่อนข้างร่มได้เช่น ชะพลู กระชาย สาครู ว่านไพล หรือ พืชพวกขิงข่า ฯลฯ เป็นพืชคลุมดิน ด้วยวิธีการปลูกดังกล่าว พืชสามารถที่จะขึ้นร่วมกันได้อย่างดี เจ้าของสวนไม่ต้องให้ปุ๋ย พรอนดิน ดายหญ้า หรือให้ยาฆ่าแมลงแต่ประการใด เพียงแต่คอยเก็บรวบรวมผลไม้ที่ออกมาตามฤดูกาลเท่านั้น อาจจะมีปลูกใหม่เพิ่มเติม แซมต้นเก่าที่หมดอายุตายไปบ้าง การทำสวนในลักษณะเช่นนี้เป็นภูมิปัญญาที่ตกทอดสืบต่อกันมาของคนในสมัยก่อน ที่ได้รับการสังเกตและการเรียนรู้เอาแบบอย่างมาจากธรรมชาติของต้นไม้ที่ขึ้นในป่า ซึ่งมีอยู่มากมาย หลากหลายชนิดที่ขึ้นผสมปะปนกัน พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ทั้งในเรื่องร่มเงา ความชื้นตลอดจน ปุ๋ยที่เป็นอาหารที่เกิดจากการสลายตัวของใบไม้ที่หล่นทับถมกัน ก็สามารถที่จะเจริญเติบโตออกดอกออกผลได้เป็นอย่างดี โดยไม่จำเป็นต้องใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ ยาปราบหรือป้องกันศัตรูพืชแต่ประการใด

- ความรู้ในเรื่องพิธีกรรมต่างๆ ส่วนใหญ่ในสังคมเกษตรแบบดั้งเดิมจำเป็นต้องพึ่งพิงธรรมชาติเป็นอย่างมากเช่นน้ำจากน้ำฝน การระบาดของศัตรูพืชบางอย่าง ซึ่งในบางเรื่องเป็นสิ่งที่มนุษย์ในสมัยก่อนยากที่จะคาดเดาและบังคับให้เป็นไปตามที่ตนเองต้องการได้ จึงต้องอาศัยการสวดอ้อนวอนสิ่งเหนือธรรมชาติให้ดลบันดาลให้เป็นไปตามที่ตนต้องการ นั่นคือที่มาของพิธีกรรมต่าง ๆ เช่นการแห่นางแมว การไหว้แม่โพสพ แม่คงคา ไหว้เจ้านาเพื่อให้ผลผลิตโดยเฉพาะข้าวมีมากพอที่จะดำรงชีวิตต่อไปได้ พิธีกรรมเหล่านี้บางทีก็มีการนำทสวดในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ร่วมไปด้วย เช่นการสวดชุมนุมเทวดา ตัวอย่างเมื่อถามผู้สูงอายุว่าเมื่อก่อนจะทำอย่างไรจึงจะทำได้ข้าวมาก ๆ ผู้สูงอายุแนะนำว่าต้องถือเอาแบบตำราโบราณ คือหลังจากดำนาเสร็จประมาณเดือน 9-10 ให้เอาอาหารหวานคาวไปเลี้ยงพระภูมิเจ้าที่นา โดยการปักเส้า 4 เส้า ทำเป็นนั่งร้านขึ้นมาสูงประมาณเพียงตา แล้วเอาอาหารหวานคาวอย่างละ 1 อย่าง หมากคำ ยาตูด 1 ตัว แล้วก็ไปจุดธูปสวดชุมนุมเทวดา แล้วจึงบอกเจ้าที่ แม่พระธรณี ให้ปกป้องรักษาคุ้มภัยอันตราย

ที่จะมาผจญข้าวในนา ขอให้ข้าวในนານี้งามสมบูรณ์ ความเชื่อเช่นที่ว่านี้ ถึงไม่สามารถอธิบายได้ด้วยเหตุผลตามหลักวิทยาศาสตร์ แต่ผู้สูงอายุก็ยืนยันว่าได้ผลดี โดยเปรียบเทียบกับการทำงานข้างเคียงห่างกันแค่คั่นนากัน แต่ไม่ได้มีการทำพิธี ก็มักจะมีหนู ตัวง แมลง มารบกวนที่นาดังกล่าว

ความรู้ในการอยู่ร่วมกันในสังคม . เป็นความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาตกทอดกันมาในสังคมไทย ในลักษณะของการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในการทำกิจกรรมหรือการปฏิบัติต่างๆ หรือการแบ่งแยกหน้าที่กันทำตามความเหมาะสม เพื่อที่จะนำไปสู่การอยู่รอดของสังคมโดยรวม ทำให้สมาชิกในสังคมมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น ทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน ความรู้ดังกล่าวได้แก่ ความรู้ในการจัดระเบียบความแตกต่างของคนในสังคม ความรู้ในการจัดสรรน้ำทำนา ความรู้ในการวางแผนการเอาแรงหรือลงแขก ความรู้ในการระงับข้อขัดแย้ง

- **ความรู้ในการจัดระเบียบความแตกต่างของคนในสังคม** และการสร้างกฎเกณฑ์ที่จะอยู่ร่วมกัน สำหรับการจัดกลุ่มหรือประเภทของช่วงชีวิตคนในสังคมแบบดั้งเดิมนั้นแตกต่างไปจากสังคมไทยในปัจจุบัน โดยถือจากเกณฑ์หลาย ๆ อย่างเป็นตัวกำหนดมิใช่ใช้แต่อายุเพียงอย่างเดียว กล่าวคือกลุ่มเด็กจะเป็นคนในช่วงวัยประมาณ แรกเกิดไปจนถึงอายุประมาณ 15 ปีหรือจบจากการศึกษาภาคบังคับแล้วซึ่งในสมัยก่อนคือชั้นประถม 4 เป็นช่วงชีวิตแห่งการเรียนรู้และเล่นสนุก ไม่ต้องรับผิดชอบอะไรมากนัก เด็ก ๆ จะเรียนรู้วิถีการดำเนินชีวิตจากพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ วัยคนหนุ่มสาวจะเริ่มตั้งแต่อายุประมาณ 15-16 ปี หรือหลังตั้งแต่จบการศึกษาภาคบังคับแล้ว หรือหลังจากนั้นเล็กน้อย บางรายอาจจะมีการโกนผมจุกหรือผมเกละ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงสภาวะที่เริ่มเป็นหนุ่มเป็นสาวแล้ว เป็นวัยแห่งการเรียนรู้และหาประสบการณ์ชีวิตเพื่อสร้างตัวเอง คือนอกจากเรียนรู้วิถีการดำเนินชีวิตจากครอบครัวเพิ่มมากขึ้นแล้ว ยังได้ออกไปเรียนรู้จากโลกภายนอกด้วยโดยเฉพาะผู้ชายที่จะได้เที่ยวไปในชุมชนต่าง ๆ และจะเข้าสู่ช่วงของการแต่งงาน โดยประเพณีนิยมแล้วฝ่ายชายจะต้องผ่านการบวชเรียนในพระพุทธศาสนาเสียก่อน และฝ่ายหญิงจะต้องมีความรู้ความชำนาญในการทำงานบ้านได้ดีพอสมควรเช่น การดำข้าว การทอผ้า และการทำงานงานในไร่ นา อายุส่วนใหญ่ผู้ชายจะประมาณ 21-22 ปี ส่วนฝ่ายหญิงอายุจะประมาณ 17-19 ปี วัยผู้ใหญ่หรือคนวัยทำงานจะเริ่มตั้งแต่หลังแต่งงานแล้ว เป็นช่วงชีวิตของการสร้างครอบครัวและฐานะเป็นวัยที่ต้องรับผิดชอบต่อครอบครัวและสังคมสูงสุด เนื่องจากมีความพร้อมทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ อีกทั้งต้องเป็นที่พึ่งพิงของคนในกลุ่มวัยอื่น ๆ ทั้งของครอบครัวและของชุมชนในการดำรงชีวิตให้อยู่รอดต่อไป และวัยสุดท้ายคือวัยของผู้สูงอายุ วัยนี้เริ่มไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับเกณฑ์หลาย ๆ อย่าง เช่น สภาพร่างกาย ผู้สูงอายุที่เป็นกลุ่มตัวอย่างได้ให้สัมภาษณ์ถึงสภาพดังกล่าวที่มีคำพูดมาแต่โบราณว่า " ดำเป็นขาว ยาวเป็นสั้น มันเป็นคนจน มาทีหลังแต่ไปก่อน "

ซึ่งแสดงให้เห็นถึงสภาพของผม ตา และฟันของคนที่ย้ายไปเมื่อคนเข้าสู่วัยนี้ บางคนยอมรับว่าตนเองแก่เมื่อไปทำงานแล้วเริ่มรู้สึกเหนื่อยง่ายทำงานไม่แล้วเสร็จเหมือนที่เคยทำได้ในสมัยหนุ่มสาว บางคนขึ้นอยู่กับสภาพในครอบครัวเมื่อมีหลานแล้วตนเองกลายเป็นปู่ย่าตายาย แต่หากคิดเป็นอายุโดยเฉลี่ยผู้หญิงจะเริ่มตั้งแต่ 55 ปี ใกล้เคียงกับการหมดประจำเดือน ส่วนผู้ชายจะประมาณ 65 – 70 ปี อย่างไรก็ตามก็มีแนวโน้มที่คนจะเริ่มนับว่าตนเองเป็นคนแก่เมื่อถึงอายุ 60 ปีตามการเกษียณอายุของทางราชการ ถึงแม้ว่าส่วนใหญ่ยังสามารถที่จะทำงานบ้านและงานในไร่นาได้ จะเห็นได้ว่าเกณฑ์ในการแบ่งคนในแต่ละช่วงวัยจะมีความแตกต่างกันไปโดยอาจดูได้จากอายุแล้ว ยังมีบทบาทหน้าที่และสภาพที่แตกต่างกันไปในครอบครัวและสังคมด้วยซึ่งอาจเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่าเป็นความสัมพันธ์ของคนในสังคม ที่ต้องมาอยู่รวมกันและต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอันจะทำให้ครอบครัวและสังคมดำรงอยู่ได้ ในแง่ของวาทกรรมความสัมพันธ์ดังกล่าวที่เกิดจากความแตกต่างกันของสภาพและบทบาทหน้าที่ของคนแต่ละคน ขึ้นอยู่กับสังคมได้สร้าง “ความรู้” ให้กับคนแต่ละกลุ่มวัยเป็นเช่นใด และมีภาคปฏิบัติการทางวาทกรรมที่จะทำให้ความรู้นี้ดังกล่าวได้แพร่กระจายออกไปจนเป็นที่ยอมรับของคนในสังคม อย่างไรก็ตามการที่สังคมจะเลือกสร้าง “ความรู้” เกี่ยวกับคนในแต่ละกลุ่มให้เป็นไปอย่างนั้น ขึ้นอยู่กับประโยชน์หรือความสำคัญของคนกลุ่มนั้น ที่จะมีต่อสังคมในห้วงเวลาหนึ่ง ๆ อย่างเช่นในสังคมเกษตรที่มีการผลิตแบบดั้งเดิม ที่ผลผลิตทางการเกษตรยังขึ้นอยู่กับความเป็นไปของธรรมชาติ การที่ครอบครัวและสังคมจะดำรงอยู่ได้ ก็ต้องอาศัยความรู้ในการผลิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติด้วย และความรู้ดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยการส่งสมประสพการณ์ที่ต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน จึงเป็นธรรมดาอยู่เอง ผู้ที่มีประโยชน์หรือมีความสำคัญของคนในสังคมนี้คือผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์มายาวนานพอสมควร ซึ่งก็มักจะเป็น “ผู้สูงอายุ” ดังนั้นการที่จะเข้าใจว่าในสังคมเกษตรแบบดั้งเดิมวาทกรรมที่สร้างความรู้เกี่ยวกับผู้สูงอายุมีความเป็นไปอย่างนั้น จำเป็นต้องรู้ว่าคุณสูงอายุมีความรู้ที่เป็นประโยชน์หรือมีความสำคัญต่อสังคมในขณะนั้นอย่างไร และในเรื่องใดบ้าง จึงจะเข้าในผลของวาทกรรมในการสร้างอัตลักษณ์และความหมายให้กับผู้สูงอายุในขณะนั้นได้

- *ความรู้ในการจัดสรรน้ำทำนา* จากที่ได้กล่าวมาแล้วจากความรู้ในการเพาะปลูก ที่จะให้สอดคล้องกับธรรมชาติทั้งในเรื่องของสภาพพื้นที่และอากาศ อย่างการทำนาในสังคมไทยนั้นเป็นทั้งอาชีพและวิถีชีวิตของคนในชนบทไทย เป็นแก่นกลางของประเพณีและวัฒนธรรมไทย การได้มาซึ่งข้าวที่สามารถนำมาเก็บเอาไว้ได้เต็มยุ้งในแต่ละปีนั้น หมายถึงหลักประกันในชีวิตของครอบครัวและชุมชนว่าจะมีข้าวกินตลอดทั้งปีเช่นกัน แต่การที่จะได้มาซึ่งข้าวนั้นปัจจัยเรื่องน้ำเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญมาก เนื่องจากข้าวเป็นพืชที่ต้องการน้ำเป็นจำนวนมากในการเจริญเติบโต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่ข้าวกำลังจะออกรวง หากขาดน้ำเมล็ดข้าวจะลีบและไม่ได้ผล การที่จะให้

ได้ผลผลิตข้าวที่สมบูรณ์โดยอาศัยน้ำฝนแต่เพียงอย่างเดียวจะไม่พอเพียง ในบางพื้นที่ที่มีลำน้ำตามธรรมชาติ เช่นห้วย หนอง คลอง บึง ที่เป็นพื้นที่รับน้ำ ชาวนาจะใช้วิธีการต่าง ๆ ที่จะดึงน้ำมาใช้ในการทำนาด้วย ซึ่งมีทั้งในระดับครอบครัวโดยใช้ คันไผ่ ระเบิด ในการวิดน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติเข้านา หรือในระดับชุมชนขึ้นมาหากพื้นที่อำนวยการก็อาจมีการทำระบบทำนบเหมืองฝาย เช่นจากตัวอย่างข้อมูลที่ได้จากพื้นที่ลุ่มน้ำลำพระเพลิง ซึ่งมีลำพระเพลิงเป็นลำห้วยไหลผ่านชุมชนและลักษณะพื้นที่ลาดเอียงเป็นขั้นบันได ชุมชนจะมีการช่วยเหลือกันในการทำฝายหรือทำนบกั้นลำห้วยเพื่อยกระดับน้ำให้สูงขึ้นและจะช่วยกันขุดเหมืองหรือคูไส้ไก่เป็นทางน้ำขนาดเล็กที่จะนำน้ำไปสู่ไร่นาได้ แต่การที่จะได้มาซึ่งน้ำนั้น ในการทำทำนบหรือฝายกั้น การจัดสรรน้ำว่าใครจะได้ก่อนได้หลังก็ได้ และรวมไปถึงการดูแลรักษาระบบทำนบเหมืองฝาย จำเป็นต้องอาศัยหัวหน้าหรือผู้นำที่มีความรู้ในการดำเนินการ ซึ่งส่วนใหญ่ก็มักจะเป็นผู้อาวุโส ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันในชุมชนมาเป็นหัวหน้าดูแลทำนบ ดูแลเหมือง และการจัดสรรแจกจ่ายน้ำเพื่อให้เกิดความทั่วถึง จากการสอบถามชาวบ้าน ถึงระบบและการใช้ประโยชน์จากระบบเหมืองฝายนั้นได้ความว่า

เพื่อไม่ให้เกิดความได้เปรียบเสียเปรียบ จะต้องมีหัวหน้าดูแลเหมือง ดูแลทำนบนัดชานามาแลกหม่อม ช่อมแซมทำนบ หัวหน้านี้จะตั้งกฎ และชี้แจงเพื่อไม่ให้เกิดปัญหา... อย่างที่ว่าแรงใครได้แรงใครเอา...ที่ถกเถียงกันอย่างนี้ตลอดมา ก็เลยมาตกลงแบ่งกันว่าใครจะได้น้ำก่อนหลัง ไม่มาขโมยหรือแย่งชิงน้ำกัน ถ้ามีการขโมยกันหัวหน้าทำนบก็ต้องไปบอกว่าที่หลังอย่าทำอย่างนี้ เพราะแย่งกันแล้วไม่เป็นระเบียบ ถ้าทำแล้วปัญหามันก็เกิดเพราะใครๆก็อยากได้ แต่เราต้องถือระเบียบเป็นหลัก...พูดแค่นี้เขาก็อายใจแล้ว...

จากการแก้ปัญหาด้วยระบบเหมืองฝายดังกล่าวนับว่าเป็น “ความรู้” หรือ”ภูมิปัญญาของชาวบ้าน”ที่ถือว่าเป็นมรดกตกทอดกันมาของชุมชน ซึ่งแม้แต่ในปัจจุบันจะมีการสร้างเขื่อนลำพระเพลิงและมีคลองส่งน้ำที่ทันสมัย แต่การจัดสรรน้ำที่แยกย่อยออกไปในระดับไร่นานั้น ชาวบ้านก็ยังคงใช้ระบบดังกล่าวในการที่จะให้น้ำทุกๆแปลงได้รับน้ำอย่างทั่วถึง

- **ความรู้ในการวน การเอาแรงหรือลงแขก** นอกจากเรื่องน้ำแล้วแรงงานก็เป็นปัจจัยที่สำคัญในการทำนา เพราะการทำนาเป็นงานที่หนักตั้งแต่การไถ หว่านกล้า การดำ เกี่ยวไปจนถึงการนวดข้าวและการนำข้าวขึ้นยุ้ง เพื่อเก็บเอาไว้กินได้ตลอดทั้งปี และสำหรับชาวนาที่ปลูกข้าวกินเองการได้มาซึ่งข้าวแล้วถือว่าเป็นเรื่องความเป็นความตายของครอบครัวทีเดียว เพราะเป็นอาหารที่ต้องเก็บไว้กินตลอดทั้งปี ส่วนเรื่องกับข้าวนั้นพอที่จะหาจากธรรมชาติได้บ้าง แต่การทำนากการยากที่คน ๆ เดียวจะทำได้สำเร็จ ต้องอาศัยแรงงานในครอบครัวช่วยกันทำ และบางครั้งต้องรีบเร่ง

แข่งกับเวลา หากไม่ก็จะเกิดความเสียหาย หรือทำนาไม่ได้อย่างถ้ามีนาของคนอื่นล้อมรอบอยู่ ถ้าหากทำช้า คนอื่นทำเสร็จก่อนก็จะปิดเส้นทาง ทำให้ยากที่นาอุปกรณ์ทำนาจะเข้าออกโดยที่จะไม่ทำความเสียหายให้กับต้นข้าวของคนอื่นที่ปลูกเสร็จแล้วได้ ดังนั้นในการทำนาจึงต้องใช้แรงงานในครอบครัวทั้งหมดช่วยกัน ในกรณีที่แรงงานไม่พอเพียง ในสังคมเกษตรแบบดั้งเดิมที่ยังไม่มีการแพร่หลายของการจ้างงานมากนัก ก็จะมีประเพณี การวาน การเอาแรงหรือลงแขก โดยขอความช่วยเหลือจากครอบครัวอื่นได้ ซึ่งการวานนั้นเป็นการขอความช่วยเหลือแรงงานที่ไม่ต้องมีการตอบแทนด้วยแรงงานกลับคืน ส่วนการเอาแรงหรือลงแขกนั้นต้องตอบแทนด้วยแรงงานในภายหลัง ดังข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์นี้

ถ้ามีความจำเป็น คือบางที่เขา...หลายอย่าง บางคนยากมาก เมียก็ท้องแก่ ไม่มีคนช่วยทำ ช่วยทำ ก็ต้องอาศัยแรง วานเขา เราเห็นเขายากจริง เจ็บป่วยจริง เราก็ไปช่วย ไม่คิดค่าแรง...เขาจะดูความจำเป็นของคน ว่ามีความยาก มีเหตุสุดวิสัยไม่สามารถไปช่วยกันทั้งครอบครัว ไม่ใช่เอาแรง ถือว่าไปช่วยเฉยๆก็ต้องมีการเลี้ยงดูกัน เหล่านั้นอย่างหนึ่ง หุงข้าวปลา มีหมูเห็ด เป็ดไก่ ก็เลี้ยงดูกัน การวานนี้ไม่มีการคืน...

ส่วนการเอาแรงนั้นนับว่าเป็นเรื่องปกติและเป็นที่ยอมรับที่จะไปช่วยเหลือและตอบแทนแรงงานซึ่งกันและกัน เป็นโอกาสที่คนในชุมชนจะได้มาพบปะและสร้างความสัมพันธ์อันดีซึ่งกันและกัน เป็นโอกาสที่คนหนุ่มสาวจะได้พบปะพูดคุยศึกษาซึ่งกันและกัน และนำไปสู่การแต่งงานในภายหลัง

การเอาแรงนี้จะให้ยากดีมีเงินอย่างไรก็ช่าง ให้มาบอกก็ไปกับเขา มาบอกกัน เฮ้ย...วันนี้ไปลงแขกกันนะ เอาแรง แต่ที่นี้เขาก็บอก ใครมาก็ช่าง การเอาแรงนี้ต้องคืน การเลี้ยงดูการกิน ก็มีลักษณะเดียวกัน มีเหล้ามียา วานหรือเอาแรงนี้...

ประเพณีทั้งสองนี้ถือว่าเป็นภูมิปัญญาเฉพาะในสังคมไทยที่มีการปลูกข้าวที่ทำสืบทอดกันมา เนื่องจากการทำนาจำเป็นที่ต้องใช้แรงงานอย่างเข้มข้นเพื่อให้ทันกับเวลา สำหรับบทบาทของผู้สูงอายุในการสืบทอดประเพณีนี้แล้ว ยังมีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นให้สมาชิกในครอบครัวได้เข้าร่วมกับการแลกเปลี่ยนแรงงานแล้ว ความอาวุโสที่เป็นที่ยอมรับนับถือจากคนอื่นในสังคมนั้น ทำให้ครอบครัวอื่นๆเต็มใจที่จะมาร่วมการวานหรือ เอาแรง มากขึ้น

- **ความรู้ในการระงับข้อขัดแย้ง** ในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมหรือชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่ก็มักจะเป็นญาติพี่น้อง หรือเป็นคนที่รู้จักคุ้นเคยกัน แต่ถึงกระนั้นก็ดีการกระทบกระทั่งเบียดเบียนกันก็อาจเกิดขึ้นได้บ้าง แต่เนื่องจากการที่ชุมชนต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในหลายเรื่องถึงจะดำรงอยู่ได้ ถ้าความขัดแย้งหากขยายออกไปจนเป็นกลุ่มเป็นพวกแล้ว ชุมชนก็จะอ่อนแอลง จนอาจนำไปสู่การสูญสลายไปได้ ดังนั้นการระงับข้อขัดแย้งเสียตั้งแต่แรก ๆ จะเป็นการดีต่อทุก ๆ ฝ่าย ผู้ที่เข้ามามีบทบาทในการระงับข้อขัดแย้งนี้ ส่วนใหญ่มักจะเป็นผู้สูงอายุที่สามารถใช้สถานภาพของการเป็นญาติผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่าย หรือการรู้จักกับญาติผู้ใหญ่ของอีกฝ่ายหนึ่ง จนนำไปสู่ความเชื่อฟังเนื่องจากความเกรงใจ นอกจากนั้นแล้วยังมีความรู้ถึงความเป็นมาของเรื่องราวในชุมชนที่อาจเป็นต้นเหตุของความขัดแย้ง เช่นกรรมสิทธิ์ในการถือครองที่ดินว่าควรจะเป็นของใคร ฯลฯ ทำให้ง่ายที่จะเป็นผู้สูงอายุจะเป็นผู้ไกล่เกลี่ย ระงับข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้น จากตัวอย่างในการสัมภาษณ์ถึงบทบาทผู้สูงอายุในการระงับความขัดแย้งดังนี้

อย่างผมได้ทำทุกวันนี้ ก็ถือว่าชาวบ้านเขาเชื่อฟังเรา ว่าผมแนะนำชาวบ้านที่อยู่ในละแวกนี้ ถ้าเขาวิวาทกัน ถ้าเขาไปบ้านกำนัน กำนันจะต้องมาบอกผมว่า ลองจัดการให้ทีไปทำให้เขาดีกัน ไม่ต้องให้เขาที่โรงพัก ...ถ้าเขาผิดกันในละแวกนี้ เขาได้เถียงกัน ผมก็ไป เพราะเรามีความรู้ที่แก้ปัญหา ปัญหาที่เขาโต้แย้งกัน อย่างบ้านนี้บ้านนั้นเขาผิดกันนี้เราก็ก็นำไปบอกเขา ให้ดีกันเถอะ เราอยู่ด้วยกันแผ่นดินเดียวกัน อยู่ใกล้กัน เราไม่ฟังกันวันหนึ่งมันก็ต้องวันหนึ่ง เราไม่ได้อยู่จนหัวค้ำฟ้า เราต้องตายทุกคน...

นอกจากสถานภาพและความรู้ดังกล่าวแล้ว ปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งนำไปสู่ความสำเร็จในการระงับข้อขัดแย้งคือ การที่ทางสังคมที่ได้สร้างความรู้สึกร่วมให้สมาชิกในสังคมทุกคนต้องให้เคารพเชื่อในตัวของผู้อาวุโส หรือผู้สูงอายุ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นการสร้างวาทกรรมเกี่ยวกับผู้สูงอายุ จนกลายมาเป็นอัตลักษณ์และความหมายที่ทุกคนจะต้องเชื่อฟัง

วาทกรรมหรือความรู้เกี่ยวกับผู้สูงอายุในสังคมเกษตรแบบดั้งเดิม

จากที่ได้กล่าวมาแล้วในสังคมเกษตรแบบดั้งเดิม ความรู้และประสบการณ์ในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพของผู้สูงอายุเป็นประโยชน์ทั้งต่อครอบครัวและต่อสังคม ทำให้ผู้สูงอายุมีสถานภาพและบทบาทในสังคมค่อนข้างสูง จึงทำให้การพูดถึง กล่าวถึงผู้สูงอายุ หรือความรู้เกี่ยวกับผู้สูงอายุที่สังคมได้สร้างขึ้นมักจะมีแนวโน้มไปในทางบวกในฐานะที่ผู้สูงอายุเป็นบุพการีที่ให้กำเนิด การเป็นผู้ที่มีความรู้หรือประสบการณ์ในชีวิตมาก การเป็นเจ้าของทรัพย์สิน

หรือการเป็นผู้ที่มีคนเคารพนับถือมาก ประกอบกับวาทกรรมชุดดังกล่าวสอดคล้องกับอำนาจทางการเมืองปกครองของไทยในอดีตซึ่งได้แก่ ระบบศักดินาและหรือระบบอุปถัมภ์ อันเป็นความสัมพันธ์ทางโครงสร้างของสังคมไทยที่เน้นความแตกต่างระหว่างวัยหรือชนชั้น ซึ่งความแตกต่างกันระหว่างผู้น้อยกับผู้ใหญ่ในสังคมไทย สาระสำคัญคือการพึ่งพากัน โดยความสัมพันธ์ระหว่างผู้น้อยกับผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่มีหน้าที่ให้ความคุ้มครองป้องกันและให้ความช่วยเหลือผู้น้อย ในขณะที่ผู้น้อยต้องคอยรับใช้หรือหาของมาปรนเปรอความต้องการของผู้ใหญ่ เด็กไทยจะถูกสั่งสอนแต่เด็ก “ให้รู้จักที่ต่ำที่สูง” ถ้าเป็นร่างกายก็แบ่งแยกระหว่างศีรษะกับเท้า ในความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นการแบ่งแยกระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อย เมื่อเปรียบกับเด็กผู้ใหญ่หมายถึงคนที่โตแล้ว เมื่อเปรียบกับผู้น้อยผู้ใหญ่หมายถึงผู้สูงกว่าหรือเหนือกว่า ในระดับชาติความสัมพันธ์ขึ้นกับจำนวนศักดินา และสิ่งที่ผู้น้อยควรปฏิบัติต่อผู้ใหญ่ 3 ประการดังนี้ เคารพ เชื่อฟัง และเกรงใจ “ความเคารพ” อาจแสดงออกทั้งทางกิริยาท่าทางและคำพูด คำว่า “เชื่อฟัง” หมายถึงว่านอบน้อมง่ายทำตามประสงค์ของผู้ใหญ่ “ความเกรงใจ” หมายถึงไม่กล้าที่จะทำอะไรให้ไม่เป็นที่พอใจแก่ผู้อื่น การไม่ปฏิบัติตามบรรทัดฐานนี้ จะถูกประณามว่าเป็นการดูถูก หรือดูหมิ่น จะต้องถูกต่อต้านอย่างรุนแรงทันที ในความสัมพันธ์แบบนี้จะต้องมีความคงที่และความสม่ำเสมอซึ่งแสดงออกด้วยค่านิยมที่เรียกว่า “กตัญญูทดเวท” เพื่อเตือนความจำและย้ำถึงการปฏิบัติอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน ค่านิยมชนิดนี้มีความสำคัญเพราะเชื่อกันว่าผู้ที่ขาดความกตัญญูเป็นผู้ที่ไม่ควรคบหาสมาคมด้วย และไม่มิต่าง้าวหน้าในชีวิต (อคิน รพีพัฒน์อ้างในอมรา พงศาพิชญ์, 2543:153) ซึ่งค่านิยมนี้มีมากในคำสอนในพระพุทธศาสนา อีกทั้งคำสอนของพุทธศาสนาในเรื่องของบุญกรรมที่มีผลต่อชาติกำเนิด ที่ทำให้การปกครองในระบบศักดินาและอุปถัมภ์มีความชอบธรรมมากขึ้น ศาสนาพุทธซึ่งนับว่าเป็นวาทกรรมอย่างหนึ่งจึงได้รับการสนับสนุนจากอำนาจในสังคม ให้เป็นวาทกรรมหลักทางศาสนาในสังคม มีผลทำให้วาทกรรมผู้สูงอายุที่ให้ค่านิยมต่อผู้สูงอายุในเชิงบวกเป็นวาทกรรมหลักของสังคมด้วย และมีผลต่ออัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุมีแนวโน้มไปในทางบวกด้วยเช่นกัน ส่วนการเผยแพร่วาทกรรมหรือความรู้เกี่ยวกับผู้สูงอายุดังกล่าวจะทำผ่านทางครอบครัว สังคม วัด ด้วยการอบรมสั่งสอน หรือมีขนบธรรมเนียมประเพณีที่เน้นไปในเรื่องประโยชน์คุณงามความดีของผู้สูงอายุและควรแสดงความกตัญญูทดเวท ที่เห็นเป็นดวบท หรือเอกสารก็ได้แก่ คำสอนในศาสนาพุทธ เช่น ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 20 ชื่ออังคุตตรนิกาย เอก-ทุก-ติกนิบาต หมวด 50 สูตรที่ 1 ที่กล่าวถึงบุญคุณของบิดา มารดา โดยพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมว่า

บุคคล 2 ท่าน คือมารดา บิดา เป็นผู้ที่จะสนองคุณได้โดยยาก แม้บุตรจะแบกมารดา บิดาไว้บนบ่าคนละข้าง ตั้ง 100 ปี ปฏิบัติบำรุงด้วยประการต่างๆ ให้บิดามารดาถ่าย

อุจจาระปัสสาวะบนบ้านนั้น หรือทำให้มารดาบิดาเสวยราชสมบัติ ก็ยังไม่เชื่อว่าตอบแทน
คุณได้ เพราะมารดาบิดามีอุปการะมาก เป็นผู้เลี้ยงดู แสดงโลกนี้แก่บุตร...

หรือในเอกสารหนังสือที่แต่งหรือสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นแนวทางให้คนในสังคมปฏิบัติตาม
อันจะนำมาซึ่งความสงบสุขในสังคมและง่ายในการปกครอง อย่างเช่นในหนังสือเรื่อง "ไตรภูมิพระ
ร่วง" ที่แต่งโดยพญาสิทธิไทยในสมัยสุโขทัย ซึ่งมีอิทธิพลต่อสังคมไทยทั้งทางด้านศีลธรรมและการ
ปกครอง ที่ได้กล่าวถึงการทำบุญที่จะให้ไปเกิดในสวรรค์ว่า

ถ้าแลว่าผู้ใดทำบุญทำกรรมได้ ๓ จึงเขียนนามผู้นั้นลงในแผ่นทองเนื้อสุกนั้นว่า ท่านผู้นี้
ชื่อนี้ อยู่บ้านนี้ เรือนนี้ ได้ทำบุญอันนี้มีอาทิ คือให้วันบิณฑบาตมาบูชาและปฏิบัติแก่พระ
ศรีรัตนตรัย แลเลี้ยงดูพ่อแลแม่ ย่าแยง(ย่าเเกรง)ผู้เฒ่าผู้แก่ รักพี่รักน้อง แลรักท่านผู้อื่น
แลชี้ต้นอาจารย์แลครูบาธยาย...ผู้ใดแลจะปรารถนาไปเกิดในเมืองสวรรค์ได้ อย่าได้
ประมาทลืมนั่น ควรเร่งชวนชวายกระทำบุญกุศล บุญธรรม ให้ท่านรักษาศีลเมตตา
ภาวนา อุปัฏฐากบิดามารดา ผู้เฒ่าผู้แก่อุปัชฌาย์อาจารย์ แลสมณพราหมณ์ผู้มีศีลได้ ก็
จะได้เกิดในสวรรค์แล...

นอกจากนั้นยังมีนิทานพื้นบ้านของไทย ที่แสดงให้เห็นถึงบาปกรรมของการฆ่าบิดา
มารดาที่เป็นผู้มีบุญคุณต่อลูกเป็นอย่างมาก และวิธีการที่จะลดบาปกรรมเมื่อได้กระทำผิดพลาด
ไปแล้ว อย่างประวัติการสร้างพระปฐมเจดีย์กับนิทานเรื่องพระยาภักตพราหมณ์ ในจังหวัด
นครปฐม หรือตำนานในการสร้างพระธาตุกล่องข้าวน้อยแม่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของ
ไทย ฯลฯ ตลอดจนมีประเพณีทำบุญ การไหว้ผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษ หรือประเพณีรดน้ำผู้ใหญ่
เพื่อในวันสงกรานต์เพื่อระลึกถึงคุณงามความดีของผู้สูงอายุทั้งที่ยังอยู่หรือที่ได้ล่วงลับไปแล้ว และ
เพื่อที่จะขอพรจากท่านเหล่านั้นในอันที่จะนำมาซึ่งความเป็นมงคลต่อชีวิตของลูกหลานสืบต่อไป
วาทกรรมและการปฏิบัติทางสังคมเหล่านี้ ล้วนแล้วแต่เป็นความรู้ที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุและการ
ปฏิบัติที่เป็นการตอกย้ำความสำคัญของผู้สูงอายุในสังคม ซึ่งถ้าหากใครไม่ปฏิบัติตามแล้วก็อาจ
จะได้รับคำตำหนิจากครอบครัวหรือสังคม จึงเป็นการควบคุมทางสังคมแบบหนึ่ง นอกจากนี้แล้ว
วาทกรรมเหล่านี้ยังได้ครอบงำให้คนปฏิบัติตามโดยไม่ต้องมีคณคยบังคับ แต่เกิดจากความคิด
ภายในตนเองที่กลัวในบาปบุญคุณโทษ ที่เรียกว่าหิริและโอตตัปปะ หรืออาจกล่าวในความหมาย
ทางวาทกรรม ได้ว่าเป็นการสร้างวินัยให้กับคนในสังคมนั่นเอง

ความรู้เกี่ยวกับผู้สูงอายุนี้ถูกทำให้แพร่กระจายออกไปในวงกว้าง ผ่านทางการอบรมสั่งสอนในครอบครัว ผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ ทางลัทธิบูชาบรรพบุรุษ การเคารพกราบไหว้ผีเรือน และคำสอนศาสนาพุทธ นำไปสู่ความเชื่อของคนในสังคมต่อผู้สูงอายุหรืออาจเรียกได้ว่าเป็นกระบวนการทางวาทกรรมในการสร้างสถาปนาอัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุ ซึ่งผลของวาทกรรมนี้แสดงออกมาให้เห็น จากการพูด การปฏิบัติ ของคนในครอบครัวและคนในสังคมต่อผู้สูงอายุ และจากขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ เช่นการรดน้ำผู้ใหญ่ในวันสงกรานต์ การขอคำปรึกษาหารือจากผู้เฒ่าผู้แก่ของบ้านใน การทำกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งของครอบครัวและของชุมชนและการยอมให้ผู้สูงอายุเป็นผู้นำในกิจกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมทางด้านศาสนาและความเชื่อ กระบวนการสร้างอัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุที่มีฐานมาจากความรู้เกี่ยวกับผู้สูงอายุที่มีทิศทางไปทางบวกนี้ นำไปสู่อำนาจและสถานภาพที่สูงของผู้สูงอายุในสังคมเกษตรแบบดั้งเดิม ซึ่งในการทำให้ความรู้นี้แพร่กระจายไปจนเป็นที่ยอมรับของคนในสังคม จำเป็นจะต้องอาศัยการสร้างภาคปฏิบัติการของวาทกรรมขึ้นมารองรับความรู้นี้

ภาคปฏิบัติการของวาทกรรมผู้สูงอายุ

ในแง่คิดทางวาทกรรม การที่จะสร้างอัตลักษณ์ของสรรพสิ่งขึ้นมาได้นั้น จำเป็นจะต้องมีภาคปฏิบัติการของวาทกรรม เช่นการสร้างสถาบันที่เกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ขึ้นมา เพื่อใช้เป็นเวทีทำงานของผู้เชี่ยวชาญหรือนักวิชาการที่จะทำการศึกษา ผลิต เผยแพร่ ให้ "ความรู้" นั้นได้แพร่กระจายออกไป นอกจากนั้นแล้วยังหมายถึงสถานที่ที่เอา "ความรู้" ที่สร้างขึ้นมาขึ้นมาสร้างเป็นระเบียบกฎเกณฑ์ที่จะรับมาใช้ประโยชน์ในสังคมต่อไป จน "ความรู้" ดังกล่าวเป็นที่ยอมรับออกไปในวงกว้าง ในกรณีของวาทกรรมผู้สูงอายุของสังคมเกษตรแบบดั้งเดิม สถานที่หรือสถาบันที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุ ครอบครัว วัด และยังมีสังคมหรือชุมชนที่ถึงแม้จะไม่มีสถานที่ ๆ เด่นชัดเหมือนครอบครัวและวัดแต่ก็มีสถานที่อยู่ในอาณาเขตของชุมชนนั่นเอง เป็นสถานที่ ๆ สมาชิกในชุมชนมักจะมาประชุมหารือกันเมื่อมีเหตุอันจำเป็นอย่าง เช่น บ้านของผู้เฒ่าผู้แก่บ้าน ศาลาวัด ลานกลางหมู่บ้าน ฯลฯ

ครอบครัว เป็นสถาบันที่เล็กที่สุดแต่มีความสำคัญที่สุดในสังคมมนุษย์ มีหน้าที่ตามปกติคือ การตอบสนองทางเศรษฐกิจ การอบรมให้รู้ระเบียบสังคม การสนองตอบทางเพศ การให้ความอบอุ่นใกล้ชิด (อีรี คอว์ วูล์ฟอ้างในอมรา พงศาพิชญ์และพวก ,2543 : 365) ครอบครัวไทยในสังคมเกษตรแบบดั้งเดิม ส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวขยาย (extended family) กล่าวคือในครอบครัวหนึ่งนอกจากจะมีพ่อแม่ลูกแล้วยังอาจจะมี ปู่ ย่า ตา ยายหรือญาติพี่น้องอื่นร่วมอาศัยอยู่ด้วย แต่โดยปกติแล้วมักจะเป็น ตาและยาย เนื่องจากประเพณีไทยพ่อแม่เมื่อแก่เฒ่าลงแล้วมัก

นิยมอาศัยอยู่กับลูกสาวคนสุดท้าย อาจจะเนื่องมาจากป้องกันการเกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่าง “แม่ผัวลูกสะใภ้” ก็ได้ โดยพวกพี่คนแรก ๆ เมื่อแต่งงานแล้วก็มักจะแยกเรือนออกไป แต่ส่วนใหญ่ก็มักจะปลุกบ้านอาศัยอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกับพ่อแม่ตัวเองเนื่องจากยังมีพื้นที่เหลืออยู่อีกมาก จากระบบครอบครัวขยายดังกล่าวจึงทำให้ชุมชนแต่ก่อนหรือชุมชนชนบทมักจะมีลักษณะเป็นเครือญาติกันค่อนข้างมาก ในการสร้างเริ่มต้นสร้างครอบครัวนั้นค่านิยมไทยจะเน้นไปที่ผู้ใหญ่หรือคนในวัยทำงาน โดยนับจากการแต่งงานแล้ว ต้องมีความขยันขันแข็งในการทำมาหากินเพื่อสร้างฐานะและครอบครัว ด้วยการปลุกบ้าน สะสมทุนทรัพย์แต่ส่วนใหญ่มักจะอยู่ในรูปการจัดหาที่ดินทำกินเพิ่มเติมจะด้วยการจัดซื้อหรือการถากถางที่ป่าไม้ก็แล้วแต่เท่าที่จะทำได้ ซึ่งนอกจากจะเอาไว้ทำกินแล้วยังเก็บเอาไว้เป็นมรดกสำหรับแบ่งให้ลูกหลานยามแก่ชรา ในอีกด้านหนึ่งยังเป็นหลักประกันหรือการเตรียมการของผู้สูงอายุในสังคมไทย เพราะในการแบ่งที่ดินทำกินให้กับลูกๆ นั้น จะมีการกันที่ดินบางส่วนเอาไว้เป็นของตนเองหรือเป็นส่วนกลางในภาษาชาวบ้านเรียกว่า “เบี้ยเผาศี” ถ้าหากมองในอีกด้านหนึ่งจะเป็นเสมือนข้อต่อรองที่จะยกให้กับลูกที่คอยมาเอาใจใส่เลี้ยงดู ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นของลูกสาวคนสุดท้ายที่อยู่ด้วยก็ได้ จึงอาจจะเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ลูกคนอื่นๆ ต้องแวะเวียนมาดูแลผู้สูงอายุอย่างสม่ำเสมอ จากการเป็นเจ้าของบ้านและทรัพย์สินเช่น เงิน ที่ดินทำกิน และปัจจัยการผลิตอื่น ๆ รวมทั้งยังมีบทบาทในการให้คำแนะนำในเรื่องการทำมาหากิน และในการระงับข้อขัดแย้งที่อาจมีขึ้นในหมู่เครือญาติด้วย ทำให้ผู้สูงอายุมักจะมีบทบาทและสถานภาพค่อนข้างสูง ที่สำคัญค่านิยมในสังคมไทยที่มักจะมอบหน้าที่ให้ผู้สูงอายุในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก ทำให้ผู้สูงอายุสามารถที่จะถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ บรรทัดฐาน และค่านิยมทางสังคมให้เด็กได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งค่านิยมในเรื่องความกตัญญูต่เวที อีกทั้งเด็กได้เรียนรู้กฎเกณฑ์บางอย่างจากการสอนหรือปฏิบัติจากพ่อแม่ต่อผู้สูงอายุ ทำให้สามารถที่จะจดจำนำไปปฏิบัติเองได้เมื่อเด็กโตขึ้นเช่น การกราบไหว้เคารพเชื้อพองไม่ได้เถียง การจัดให้รับประทานอาหารก่อน การหาของกินของใช้ที่แปลก ๆ หรือใหม่ ๆ มาให้ และการให้ความช่วยเหลืออื่น ๆ ให้กับผู้สูงอายุ ดังนั้นสถาบันครอบครัว นอกจากจะเป็นที่ทำงานแห่งสุดท้ายของผู้สูงอายุแล้ว ในแง่ของวาทกรรมยังเป็นสถานที่แห่งแรกที่คนรุ่นใหม่ของสังคม จะได้รับการถ่ายทอดวาทกรรมที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุด้วย

วัด ในอดีตวัดเป็นสถานที่หรือสถาบันที่สำคัญในการถ่ายทอดวาทกรรมผู้สูงอายุเดิม ต่อจากสถาบันครอบครัวทั้งทางตรงและทางอ้อม ในทางตรงโดยผ่านพิธีการบวช ที่คนหนุ่มทุกคนก่อนที่จะแต่งงานมีครอบครัวจะต้องเข้ามาศึกษาอบรมหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งหลักธรรมที่สำคัญประการหนึ่งคือความกตัญญูต่เวทีต่อบุพการี และผู้มีพระคุณอื่น ๆ และเป็นธรรมเนียมที่พระเมื่อบวชเรียนแล้วสักระยะหนึ่งต้องไปเทศน์ให้พ่อแม่ฟัง ซึ่งข้อพระธรรมที่นิยมนำไปเทศน์ให้

พ่อแม่ฟังคือบุญคุณของพ่อแม่และอันสคัญของการบวชทดแทนพระคุณ ที่กล่าวถึงความยากลำบากที่พ่อแม่เลี้ยงดูมาและการตอบแทนที่ดีที่สุดประการหนึ่งคือการบวชให้พ่อแม่ และยังเชื่อันต่อไปอีกว่าความปรารถนาที่เห็นลูกได้บวชเรียนจะเป็นการนำพ่อแม่ทางไปสู่สุขคติเวลาที่ได้เสียชีวิตแล้ว ดังคำกล่าวที่ว่า "เกาะชายผ้าเหลืองลูกขึ้นสวรรค์" ซึ่งเป็นการประกันของสังคมในที่ว่า ก่อนที่คนหนุ่มเหล่านี้จะออกเรือนไปมีครอบครัวจะต้องคำนึงถึงการไม่ทอดทิ้งและจะต้องเลี้ยงดูทดแทนพระคุณพ่อแม่ที่แก่เฒ่าลง รวมทั้งสามารถที่จะถ่ายทอดค่านิยมนี้ไปสู่สมาชิกใหม่ของสังคมที่จะเกิดตามมาด้วย และสังคมไทยยังถือว่าการบวชเป็นการทำให้เป็นคนที่มีสมบูรณ์หรือที่เรียกกันว่า "คนสุก" ซึ่งได้ผ่านการบวชเรียนมาแล้ว เป็นคนที่พร้อมจะมีครอบครัวได้ ผิดกับ "คนดิบ" ที่ยังเป็นคนที่ไม่สมบูรณ์ ยังไม่ได้ผ่านการบวช จึงอาจจะยังไม่รู้จักผิดชอบชั่วดี และจะไม่ค่อยได้รับการยอมรับที่จะให้ลูกหลานแต่งงานด้วย นอกจากนั้นแล้ววัดยังเป็นที่พักภัยวาทกรรมผู้สูงอายุ โดยผ่านทางเทศน์จากพระ ทั้งการเทศน์ตามปกติในวันพระหรือเทศน์ในเวลาเทศกาลที่สำคัญอย่างเช่นเทศน์มหาชาติซึ่งจะมีหลักธรรมหลายประการที่ให้สมาชิกในสังคมได้นำไปปฏิบัติ และทำให้สังคมอยู่กันอย่างปกติสุขโดยไม่เบียดเบียนกัน ช่วยเหลือเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน ซึ่งข้อหลักธรรมที่สำคัญประการหนึ่งคือการยกย่องเชิดชูในเรื่องความกตัญญูกตเวทีที่ลูกหลานจะต้องมีต่อพ่อแม่หรือผู้ที่มีพระคุณ เป็นการเพิ่มเติมต่อยอดเนื้อหาการอบรมหรือวาทกรรมเกี่ยวกับผู้สูงอายุที่ได้รับมาจากครอบครัว ในทางอ้อมวัดนอกจากจะเป็นสถานที่ให้การศึกษาทางด้านศาสนาแก่คนหนุ่มที่ได้เข้ามาบวชเรียนแล้ว ยังเป็นที่ให้ความรู้ทางโลกอีกด้วยเช่น ความรู้ทางหนังสือ งานอาชีพทางด้านช่างต่างๆ การรักษาพยาบาลแบบแพทย์แผนโบราณ ความรู้ในเรื่องการทำพิธีกรรมต่าง ๆ และการดูแลรักษาต่าง ๆ ที่ใช้ในวิถีชีวิตตามแบบสังคมเกษตรกรรม ฯลฯ จากพระที่บวชมานานและได้มีการเรียนรู้สืบทอดกันมา ซึ่งความรู้เหล่านี้บวกับประสบการณ์ของผู้สูงอายุในแต่ละคนเองได้ไปเพิ่มพูนศักยภาพของผู้สูงอายุ ในการเป็นที่พึ่งของครอบครัวและสังคมในโอกาสต่อมา ซึ่งอาจเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่าเป็น "ภูมิปัญญา" และทำให้ผู้สูงอายุในสังคมแบบดั้งเดิมมีบทบาทหน้าที่และสถานภาพที่ค่อนข้างดีไปในทางบวก

ความสำคัญยิ่งของวัดอีกประการหนึ่งคือต่อผู้สูงอายุ คือเป็นสถานที่ที่สังคมโดยเฉพาะสังคมชาวพุทธที่ได้เตรียมพื้นที่นี้เอาไว้สำหรับผู้สูงอายุโดยเฉพาะ ในการที่จะเข้าไปหาความสงบ ความสุขทางใจที่ได้จากการทำบุญ ฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรม และได้พบปะสังสรรค์พูดคุยกับคนรุ่นเดียวกันที่ต่างคนต่างหมดภาระหน้าที่ในการหาเลี้ยงครอบครัวมาแล้ว หรือว่ามีคนที่ทำหน้าที่แทนในการทำมาหากินแล้ว กล่าวคือในสังคมแบบเกษตรกรรม สมาชิกภายในครอบครัวทุกคนจะต้องมีหน้าที่ในการผลิต จะมากน้อยหรือหนักเบาขึ้นอยู่กับอายุและความจำเป็นในการใช้แรงงาน ซึ่งรวมถึงผู้สูงอายุด้วยที่จำเป็นต้องช่วยเหลือครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นการทำการผลิตโดยตรงเท่าที่

จะทำได้ หรืออาจจะทำได้แต่งานเบา ๆ เช่นการสานภาชนะไม้ไผ่ การทำสวนครัวใกล้บ้าน การเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ และเมื่อมีอายุมากพอสมควร และมีลูกหรือหลานที่เติบโตขึ้นมารับภาระในการผลิต แทนตนเองได้ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ก็มักจะนิยมที่จะเข้าวัด เพื่อหาความสงบสุขในบ้านปลาย แต่ก็ไปเฉพาะวันพระหรือวันที่มีงานตามเทศกาลเท่านั้น และคงกลับมาอาศัยอยู่กับลูก สำหรับพระสงฆ์ ในสังคมการเกษตรแบบดั้งเดิม นับว่าเป็นผู้ที่มีอิทธิพลมาก ในฐานะผู้สืบทอดพระศาสนา และบ่อยครั้งที่เป็นผู้นำทางสังคมด้วย ในแง่ของวาทกรรม การเผยแพร่ความรู้ทางศาสนาก็ดี ความรู้ในด้านการปฏิบัติตัวต่อกันของคนในสังคมตามแนวทางศาสนาก็ดี ทำให้ฐานะของพระสงฆ์กลายเป็นผู้ครอบงำ หรือผู้เชี่ยวชาญในการผลิต เผยแพร่ ความรู้หรือวาทกรรมทางศาสนาให้กับคนในสังคม กระบวนการครอบงำดังกล่าวจะทำให้คนในสังคมซึมซับเอาตั้งแต่ยังเป็นเด็ก เริ่มตั้งแต่ได้เห็นพ่อแม่ทำบุญใส่บาตร ไปวัดฟังเทศน์ และถ้าหากเป็นชายสังคมก็จะสร้างเงื่อนโซ่ให้ต้องทำการบวช ซึมซับความรู้ดังกล่าวได้อย่างเต็มที่ นอกจากนั้นแล้วในสังคมไทยเมื่อเข้าสู่วัยผู้สูงอายุแล้วก็มีค่านิยมที่จะไปวัดทำบุญฟังเทศน์และปฏิบัติธรรม อาจกล่าวได้ว่าในสังคมการเกษตรแบบดั้งเดิม ศาสนามีอิทธิพลต่อคนในสังคมตั้งแต่เกิดจนตาย และที่สำคัญคือวาทกรรมทางศาสนากับวาทกรรมผู้สูงอายุมักจะเป็นไปในทางเดียวกัน และมีผลต่ออัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุในเชิงบวก ดังนั้นฐานะของพระสงฆ์ในแง่ของวาทกรรมผู้สูงอายุอาจถือว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญในการผลิตและเผยแพร่วาทกรรมผู้สูงอายุในเชิงบวกด้วย

ชุมชน และบันทัดฐานทางสังคม ในสังคมการเกษตรแบบดั้งเดิม นอกจากครอบครั้ววัดที่เป็นสถาบันที่ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนการให้ความเคารพเชื่อฟังต่อผู้สูงอายุแล้ว ชุมชนหรือสังคมเองก็ทำหน้าที่คล้ายกับเป็นสถาบันเหมือนกัน ผิดกันแต่เพียงไม่มีสถานที่ที่เด่นชัดเหมือนสถาบันทั้งสอง แต่มีกฎเกณฑ์กติกาที่คนทุกคนในสังคมต้องยึดถือ เป็นแนวทางในการปฏิบัติต่อผู้สูงอายุ และมีบทลงโทษที่ค่อนข้างชัดเจนอย่างเช่น ค่านิยมในเรื่องความกตัญญูกตเวที ต่อผู้สูงอายุ สังคมได้สร้างบรรทัดฐานที่ผู้น้อยจะต้องให้การเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ ไม่จองหองอวดดี ถ้าหากมีการละเมิด สังคมก็จะใช้การลงโทษด้วยวิธีต่าง ๆ ตามแต่ความหนักเบาของพฤติกรรมนั้น อย่างเช่น การไม่ยอมคบค้าสมาคมด้วย

คนเนรคุณพ่อแม่โดยมากมักจะมีอันเป็นไป ทำอะไรก็ไม่ขึ้น กรรมเดี๋ยวนี้มันตามทัน
ในชาตินี้ ถือตัวนี้กว่าข้าแน่ ผู้ใหญ่กว่ากล่าวอะไรก็ไม่เชื่อฟัง ชาวบ้านเขาก็รังเกียจ ไม่
อยากคบค้าสมาคมด้วย...

จากที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น การที่จะดำรงชีวิตให้อยู่รอดในสังคมเกษตรแบบดั้งเดิม โดยที่จะอยู่เพียงลำพังคนเดียวหรือครอบครั้วเดียวเป็นสิ่งที่ยากลำบากเป็นอย่างยิ่ง การควบคุม

ทางสังคมโดยสถาบันของชุมชนเอง จึงมีผลทำให้สมาชิกในสังคมประพฤติตัวปฏิบัติตามแนวทางที่ต้องการ และทำให้สังคมเกิดความสงบสุข

อัตลักษณ์ของผู้สูงอายุในสังคมเกษตรแบบดั้งเดิม

จากวาทกรรมที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุ ในเรื่องต่าง ๆ เช่น บุญคุณของบุพการีที่ให้กำเนิด และเลี้ยงดูอบรมสั่งสอนลูกหลานมาอย่างยากลำบาก สมควรที่ลูกหลานจะดูแลผู้สูงอายุเมื่อยามแก่ตัว เพื่อเป็นการตอบแทนพระคุณ ที่ต่อมากลายมาเป็นค่านิยมของครอบครัวและสังคมในเรื่องความกตัญญูรู้คุณต่อผู้สูงอายุ วาทกรรมผู้สูงอายุในเรื่องของการมีบุญคุณต่อลูกหลานที่อยู่ร่วมอาศัย เนื่องจากการเป็นเจ้าของทรัพย์สินเช่นบ้าน ทรัพย์สมบัติ และปัจจัยการผลิตไม่ว่าจะเป็นที่ดิน เครื่องมือในการทำกิน และวาทกรรมในเรื่องภูมิปัญญาความรู้และประสบการณ์ของผู้สูงอายุ ที่คนในครอบครัวและในชุมชนสามารถที่จะเอามาใช้ประโยชน์หรือขอคำปรึกษาหารือในการทำมาหากินเพื่อการดำรงชีวิต หรือเพื่อแก้ไขปัญหาที่คนในครอบครัวหรือในชุมชนกำลังเดือดร้อน วาทกรรมที่สังคมได้สร้างขึ้นมานี้ส่งผ่านทางสถาบันครอบครัว วัด และชุมชนจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ตลอดจนความรักใคร่ผูกพันกันของคนในครอบครัวแบบขยายที่สมาชิกทุกคนมีหน้าที่ที่เอื้อประโยชน์ต่อกันและกัน ทำให้เอกลักษณ์และความหมายการเป็นผู้สูงอายุของคนในสังคมเกษตรแบบดั้งเดิมจึงเปรียบได้กับ "ร่มโพธิ์ร่มไทร" เนื่องจากต้นโพธิ์ต้นไทรซึ่งเป็นต้นไม้ใหญ่ มีกิ่งก้านสาขาที่แข็งแรง มีใบที่ค่อนข้างหนาทึบ ให้ร่มเงาป้องกันแดดกันฝนได้พอสมควร จึงเกิดความร่มรื่นและความร่มเย็น ภายใต้อาสน์ดังกล่าว ตลอดจนมีลูกมีผลให้สัตว์เช่น นก หนู กระรอกกระแต ได้เข้ามาอยู่อาศัยพึ่งพิง อนึ่งเนื่องจากต้นโพธิ์และต้นไทรเป็นต้นไม้ใหญ่และเกี่ยวพันกับศาสนาพุทธ คนไทยสมัยก่อนนิยมที่จะเอาผ้าสีต่างๆ ไปพันรอบต้นและกราบไหว้ เจกเช่นเดียวกับการมีผู้สูงอายุในครอบครัว ที่เป็นพึ่งพิงของลูกหลานในเรื่องของการทำมาหากิน เนื่องจากผู้สูงอายุส่วนใหญ่เป็นเจ้าของทรัพย์สินและปัจจัยการผลิต มีความรู้และประสบการณ์สามารถให้คำปรึกษาหารือในเรื่องต่างๆ ได้เป็นอย่างดี ทำให้ลูกหลานที่อยู่อาศัยร่วมกับผู้สูงอายุมีความรู้สึกอบอุ่นและร่มเย็น และเป็นปณิธานบุคคลที่ลูกหลานควรเชื่อฟังและให้ความเคารพกราบไหว้ นอกจากนั้นแล้วผู้สูงบางคนอาจเปรียบได้ดัง"เสาหลักของครอบครัวและชุมชน" คำเปรียบเปรยดังกล่าวหมายถึงการที่ผู้สูงอายุเป็นผู้ค้ำจุนครอบครัวและชุมชน ทำให้เกิดความมั่นคงแข็งแรง โดยจะเป็นผู้คอยให้การช่วยเหลือแนะนำ ตัดสิน ยามที่ครอบครัวหรือชุมชนเดือดร้อนหรือเกิดการขัดแย้ง

แต่ความรู้สึกที่ลูกหลานหรือคนอื่นๆ จะมีต่อผู้สูงอายุในลักษณะเช่นที่กล่าวมานั้นได้ต้องประกอบด้วยการประพฤติปฏิบัติของตัวผู้สูงอายุเองด้วย ที่จะต้องปฏิบัติตัวอยู่ในศีลในธรรม มีความเมตตากรุณาปราณี ไม่จู้จี้ขี้น ตระหนักเห็นใจ คนรุ่นหลังจึงจะให้การเคารพเชื่อฟังและวะ

เวียนมาขอคำปรึกษาบ่อยๆ จากคำสัมภาษณ์ของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้สูงอายุว่า ในสมัยก่อนมีผู้สูงอายุที่ไม่ได้รับการเคารพจากลูกหลานบ้างไหม คำตอบที่ได้คือ

มีครับ สมัยพ่อแม่ของเราผู้ที่ปฏิบัติไม่ดีก็มี อย่างพุดง่ายๆนะครับอย่างดื่มสุรานี้ เมาเอาไหนไม่ได้เลย เทียวอาละวาด ค่าคนนั้นค่าคนนี้ อันนี้เป็นที่รังเกียจของเด็กเหมือนกัน เด็กไม่เข้าร่วมเหมือนกัน สมัยก่อนผมด้วยครับ สมัยคุณพ่อคุณแม่ผมนี่ นอกจากเมาสุราก็อาจจะมือไว ตีนไว นี่ก็คือฉกเล็ก ขโมยน้อย นี่ก็เป็นที่รังเกียจของลูกหลานเหมือนกัน...

ส่วนคำถามที่ว่า การปฏิบัติตัวของผู้สูงอายุในสมัยก่อนที่จะได้รับความเคารพนับถือจากคนรุ่นหลัง จะต้องปฏิบัติตัวอย่างไร คำตอบคือ

ถ้าเขาจะนับถือ เริ่มต้นเลยนะ เขาดูตรงที่ ความประพฤติที่เราเป็นคนมีธรรมะในตัวเองหรือเปล่า เราเป็นคนซื่อสัตย์สุจริต ช่วยเหลือสังคมบ้าง บางสิ่งบางอย่างที่กำลังของเราจะช่วยได้ เขาก็นับถือ...

จากความคิดเห็นดังกล่าวจึงพอสรุปได้ว่าเอกลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุในสังคมเกษตรแบบดั้งเดิมเกี่ยวพันกับการที่ครอบครัวและสังคมจะได้ประโยชน์จากความรู้ ประสบการณ์ของผู้สูงอายุ และการประพฤติปฏิบัติตัวของผู้สูงอายุเอง สังคมจึงได้สร้างวาทกรรมผู้สูงอายุในเรื่องต่าง ๆ ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว และที่ทำให้เอกลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุเป็นไปในทางบวก

บทที่ 5

กระบวนการสร้างวาทกรรมผู้สูงอายุในสังคมสมัยใหม่

การสร้างอัตลักษณ์และความหมายของสิ่งต่างๆ ให้เป็นไปตามที่อำนาจในสังคมต้องการ นั้น จำเป็นต้องใช้กระบวนการทางวาทกรรม ที่จะสร้างความรู้และภาคปฏิบัติการทางวาทกรรม เกี่ยวกับสิ่งนั้นในแง่ที่ต้องการ จนนำไปสู่การทำให้สังคมโดยรวมยอมรับในอัตลักษณ์และความหมายดังกล่าว นอกจากนั้นแล้วในแง่ของวาทกรรม ความเชื่อ ทศนะคติและการปฏิบัติของมนุษย์ที่มีต่อสิ่ง ๆ นั้นมิใช่เกิดจากวาทกรรมในเรื่องนั้นเพียงประการเดียว แต่เกิดจากการยอมรับ ความรู้ ความจริงจากวาทกรรมอื่น ๆ เป็นจำนวนมากที่เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ ที่มาประชุมปะทะกันในขณะที่มนุษย์กำลังพิจารณาเรื่องนั้นอยู่ และทำให้มนุษย์ยอมรับและสามารถสรุปออกมาเป็นความคิด ความเชื่อ ทศนะคติ และการประพฤติปฏิบัติต่อสิ่งนั้นได้ เช่นเดียวกับวาทกรรมผู้สูงอายุ การที่อัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุเปลี่ยนแปลงไปเช่นใด ย่อมเกิดจากความคิด ความเชื่อจากวาทกรรมต่าง ๆ มากมายที่นำไปสู่ภาพลักษณ์เช่นที่ว่ำนั้น

ในสังคมไทยสมัยใหม่นับตั้งแต่เปิดรับเอาวัฒนธรรมและตามแบบระบบทุนนิยมตะวันตก มาตั้งแต่เริ่มทำสัญญาเบาว์ริงในสมัยรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และมาเปิดรับอย่างเต็มที่ในช่วงของการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยตามแบบตะวันตกพ.ศ. 2504 จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2545) ซึ่งได้มีการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 - 8 ผลจากการสร้างวาทกรรมและภาคปฏิบัติการทางวาทกรรมเพื่อการพัฒนาดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นในระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมืองเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการเกิดขึ้นของสถาบันการศึกษาในระบบโรงเรียน ความรู้ในสาขาวิชาต่าง ๆ ที่สถาบันเหล่านี้ได้นำมาเผยแพร่ เป็นความรู้ที่ผู้คนให้เหมาะสมที่จะเข้าทำงานในระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรม โดยเน้นในเรื่องการสร้างวินัย ความรับผิดชอบ การตรงต่อเวลา และการแข่งขัน เป็นความรู้ทางเทคโนโลยีที่เป็นเหตุเป็นผลตามหลักวิทยาศาสตร์ ความรู้ดังกล่าวทำให้ความรู้และประสบการณ์ของผู้สูงอายุที่มีมาในอดีตกลายเป็นอื่น เป็นความรู้ที่มลายและไม่ทันสมัย ในขณะเดียวกันก็นำวาทกรรมหรือความรู้ที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุในลักษณะที่มองผู้สูงอายุเป็นปัญหาเข้ามาเผยแพร่ในสังคมไทย จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในเอกลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุในสังคม

ภูมิปัญญาความรู้ที่ถูกเบียดขับ

ในสังคมแบบเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมความรู้และประสบการณ์ของผู้สูงอายุ หรืออาจจะเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "ภูมิปัญญา" ของผู้สูงอายุที่เคยมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อครอบครัวและ

ชุมชนในการดำรงชีวิตให้อยู่รอด แต่ในสังคมสมัยใหม่ความรู้ดังกล่าวแทบจะไม่มีประโยชน์เลย เพราะการผลิตแบบอุตสาหกรรมนั้น กระบวนการผลิตแยกย่อยละเอียดมาก โดยเฉพาะการผลิตแบบสายพานการผลิต คนงานจะได้รับผิดชอบในการทำงานเฉพาะจุดหรือเฉพาะส่วนในชิ้นงานแต่ละชิ้น อาจจะเป็นการเชื่อม หรือขันน็อตบางตัวเท่านั้น ทำให้ไม่ต้องใช้ความรู้หรือประสบการณ์มากนักเมื่อเทียบกับการผลิตทางการเกษตรแบบดั้งเดิม อนึ่งความเจริญก้าวหน้าทางการพิมพ์ทำให้ความรู้ที่มีค่าต่าง ๆ ในอดีตได้รับการสำเนาตีพิมพ์ออกมาเป็นเอกสารตำราที่ใคร ๆ ที่สนใจก็สามารถที่จะเรียนรู้สิ่งเหล่านั้นได้ ทำให้ความสำคัญของผู้สูงอายุในการถ่ายทอดคณ้อยลง อีกทั้งการเข้ามาแทนที่ของสถาบันใหม่ ๆ ที่ทำหน้าที่ที่เคยเป็นของผู้สูงอายุไม่ว่าจะเป็นครอบครัว หรือสังคมอย่างในอดีตอย่างเช่น การแทนที่อบรมสั่งสอนของปู่ย่าตายายด้วยระบบการศึกษาสมัยใหม่ การรักษาพยาบาลและการดูแลสุขภาพด้วยระบบสาธารณสุขที่ทันสมัย และการตัดสินใจขัดแย้งภายในชุมชนด้วยระบบการเมืองการปกครองในระบอบเสรีประชาธิปไตย ดังนั้นความรู้และประสบการณ์ของผู้สูงอายุที่เคยทำงานมา จึงแทบไม่มีประโยชน์ หรืออาจกล่าวได้ว่าความรู้ในสังคมสมัยใหม่ได้เบียดขับความรู้และประสบการณ์ของผู้สูงอายุออกไป ดังนั้นในสภาพการผลิตแบบสังคมอุตสาหกรรมสถานภาพและบทบาทหน้าที่ของผู้สูงอายุย่อมน้อยลงไปด้วย เนื่องจากความรู้ของผู้สูงอายุที่ไม่สอดคล้องกับสภาวะการณ์ของสังคมดังกล่าว ทำให้ความสำคัญของผู้สูงอายุต่อสังคมมีน้อยลงไปด้วย ในขณะเดียวกันที่สังคมทุนนิยมพยายามสร้างวาทกรรมในเรื่องอัตลักษณ์และความหมายของการพัฒนาขึ้นมา อย่างเช่นคำขวัญที่ว่า “งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” ซึ่งเน้นไปที่คนในวัยทำงานทำงานหรือคนหนุ่มสาว และความร่ำรวยเป็นสำคัญ สังคมจึงให้ความสำคัญต่อผู้สูงอายุและคุณงามความดีที่ทำมา อีกทั้งความรู้ที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุที่มีแนวคิดมาจากตะวันตกก็เป็นไปในลักษณะกล่าวถึงความเสื่อมโทรมของร่างกาย การเป็นภาระทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นการประกันสังคมหรือสังคมสงเคราะห์สำหรับผู้สูงอายุ ความรู้ที่เป็นวาทกรรมเหล่านี้ล้วนแล้วแต่สร้างอัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุให้มีความโน้มเอียงไปในทางลบด้วยกันหมดทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม หลังจากการจัดการกับปัญหาผู้สูงอายุในสังคมด้วยมาตรการที่มีฐานคิดมาจากความรู้ดังกล่าว กลับพบว่านับวันจำนวนผู้สูงอายุจะมีจำนวนมากขึ้นและมีค่าใช้จ่ายมากขึ้นกลายเป็นปัญหาที่เกินกว่าระบบทุนนิยมโดยรัฐจะจัดการได้ ทางเดียวที่จะคงรักษากำไรหรือมูลค่าส่วนเกินของระบบทุนนิยมไว้ได้ คือผลักดันภาระการดูแลผู้สูงอายุไปยังครอบครัวและชุมชนต่อไป ด้วยการสร้างวาทกรรมเกี่ยวกับผู้สูงอายุขึ้นมาใหม่ที่เน้นคุณค่าและความสำคัญของผู้สูงอายุ ดังจะเห็นได้อย่างชัดเจนหลังจากการประชุมขององค์การสหประชาชาติว่าด้วยผู้สูงอายุในปีพ.ศ.2525 เป็นต้นมาไม่ว่าจะเป็นการบรรจุแนวทางการแก้ไขปัญหผู้สูงอายุเอาไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 5 เป็นต้นมา หรือมีแผนเฉพาะใน

การที่จะแก้ปัญหาดังกล่าวเป็นแผนระยะยาว แต่มาตรการหรือภาคปฏิบัติการทางวาทกรรมจะทำให้ได้ผลดีหรือไม่ยังคงเป็นที่สงสัย เพราะโครงสร้างทางสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปมากแล้ว ประโยชน์ของผู้สูงอายุจะมีอยู่อย่างไรในสังคมแบบอุตสาหกรรม และครอบครัวจะดูแลผู้สูงอายุได้อย่างไร ในเมื่อทุกคนตั้งแต่คนวัยเด็กไปจนถึงคนวัยใกล้เกษียณ ต่างต้องมีภาระหน้าที่ไม่ว่าจะเป็นการไปเรียนหรือไปทำงานภายใต้การกำหนดของระบบทุนนิยม

วาทกรรมหรือความรู้ที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุในสังคมสมัยใหม่

จากที่ได้กล่าวมาแล้วว่าความรู้และประสบการณ์ของผู้สูงอายุไม่สอดคล้องกับสถานะการณ์ของสังคมสมัยใหม่ ทำให้ความสำคัญของผู้สูงอายุต่อสังคมมีน้อยลงไปด้วย ส่วนความรู้หรือทฤษฎีที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุในสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ในปัจจุบันส่วนใหญ่รับมาจากสังคมตะวันตก วิทยาการว่าด้วยการแก่ชราของมนุษย์ เรียกว่า "Gerontology" หรือสาขาวิชา " พหุสาขาวิชา " ซึ่งเกิดขึ้นครั้งแรกในราวปี ค.ศ.1940 เป็นสาขาที่ประกอบด้วยวิชาต่างๆ คือ ชีววิทยา แพทย์ศาสตร์ สังคมศาสตร์ พฤติกรรมศาสตร์รวมถึงปรัชญาและเทคโนโลยี แต่ยังไม่มียทฤษฎีหนึ่งทฤษฎีใดที่สามารถอธิบายความเปลี่ยนแปลงของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับความสูงอายุได้อย่างสมบูรณ์ (นิศา ชูโต.2525:1-4) จนกระทั่งต่อมาจึงมีการนำเอาแนวคิดทางวิชาการสมัยใหม่เข้ามาใช้ เช่น การกล่าวถึงการปรับตัว (adjustment) การเปลี่ยนแปลงบทบาท (role change) การสูญเสียบทบาท (loss of roles) แนวคิดเหล่านี้ถูกหยิบยืมมาจากทฤษฎี Symbolic – Interaction ซึ่งเป็นทฤษฎีทางสังคมวิทยาและจะเห็นได้ว่าในระยะแรก ๆ ของการวิจัยในสาขาวิชา Gerontology มักจะอาศัยทฤษฎีนี้ในการอธิบายหรือศึกษาปัญหาต่าง ๆ ของผู้สูงอายุโดยเฉพาะอย่างยิ่งงานของ Burgess ซึ่งถือว่าเป็นบิดาของสาขาวิชา Gerontology ก็มีลักษณะยึดถือตัวทฤษฎี Symbolic – Interaction อย่างเห็นได้ชัด (พีรสิทธิ์ คำนวนคิลปีและคณะ.2523 : 13) ต่อมาภายหลังจึงได้พัฒนาทฤษฎีที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุโดยตรงขึ้นมา เช่น Disengagement theory ที่เกิดขึ้นใน พ.ศ.2504 Activity theory ใน พ.ศ. 2506 Continuity Theory ในพ.ศ. 2507 Age Stratification Theory ในพ.ศ. 2514 Modernization Theory ในพ.ศ. 2515 ตามที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 สำหรับประเทศไทยเริ่มปรากฏว่ามีรายงานการศึกษาเกี่ยวกับผู้สูงอายุในประเด็นทางสังคม ในปี พ.ศ. 2518

อย่างไรก็ดีจุดเริ่มต้นของวิชา " Gerontology " นั้นมีลักษณะเป็นการศึกษาในแง่ของการมองถึงปัญหาของคนชราในฐานะเป็นปัญหาหรือเป็นโรคอย่างหนึ่ง (pathology) ที่เกิดภายในสังคม การเลือกตัวอย่างคนชราเพื่อการศึกษาในขั้นต้น ๆ จึงมีลักษณะโน้มเอียง (bias) ไปในทางที่จะเลือกตัวอย่างคนชราที่ไม่ปกติหรือมีปัญหาเจ็บไข้ได้ป่วย หรือไม่ก็สนใจศึกษาเฉพาะคนชรา

ภายในสถานสงเคราะห์หรือสถานดูแลคนชราต่าง ๆ ประกอบกับการศึกษาในลักษณะที่มุ่งมองไปในแง่ที่เป็นปัญหา อีกทั้งการศึกษาผู้สูงอายุในอดีตนั้นมักจะแทรกค่านิยมหรือมาตรฐานของผู้วิจัยที่มักจะเป็นคนหนุ่มสาวที่มักจะแตกต่างกับผู้สูงอายุ ดังนั้นผลงานวิจัย (ความรู้) ที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุในต่างประเทศในอดีตที่ผ่านมาส่วนใหญ่ จึงให้ภาพพจน์ที่เป็นลบแก่ผู้สูงอายุเป็นส่วนใหญ่ (พีรสิทธิ์ คำนวนศิลป์ และคณะ. 2523 : 150) หากมองในแง่ของวาทกรรมแล้วความรู้ดังกล่าวถูกสร้างขึ้นมาเพื่อรองรับระบบทุนนิยม ในความเป็นเหตุเป็นผล ที่จะทดแทนแรงงานสูงอายุด้วยแรงงานหนุ่มสาวในอันที่จะนำไปสู่ผลกำไรสูงสุด ส่วนการผลิตและแพร่กระจายความรู้เกี่ยวกับผู้สูงอายุดังกล่าวได้กระทำผ่าน ภาควิชาการทางวาทกรรมซึ่งได้แก่ สถาบันการศึกษา และหน่วยงานของรัฐที่ทำงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุโดยตรง ที่ได้ผลิตซ้ำและเพิ่มเติมความรู้เกี่ยวกับผู้สูงอายุให้แพร่หลายออกไปในสังคมไทย นอกจากนั้นยังได้ผลิต ผู้เชี่ยวชาญทางด้านผู้สูงอายุด้วยเช่น แพทย์ อนามัย นักสังคมสงเคราะห์ และนำไปสู่การสร้างกฎเกณฑ์ที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุในสังคมไทยอีกด้วย

ภาคปฏิบัติการของวาทกรรมผู้สูงอายุ

อย่างที่ได้อ้างมาแล้วบทที่ 4 ในแง่คิดทางวาทกรรม การที่จะสร้างอัตลักษณ์ของสรรพสิ่งขึ้นมาได้นั้น จำเป็นจะต้องมีภาคปฏิบัติการของวาทกรรม เช่นการสร้างสถาบันที่เกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ขึ้นมา เพื่อใช้เป็นทำงานของผู้เชี่ยวชาญหรือนักวิชาการที่จะทำการศึกษา ผลิต เผยแพร่ให้ "ความรู้" นั้นได้แพร่กระจายออกไป ในกรณีของวาทกรรมผู้สูงอายุในสังคมสมัยใหม่ สถานที่หรือสถาบันที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุซึ่งนอกจาก ครอบครัว วัด และชุมชนแล้วยังมี สถาบันการศึกษา สถานสงเคราะห์คนชราและศูนย์บริการทางสังคมผู้สูงอายุ ชุมรมผู้สูงอายุ สภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยเพิ่มขึ้นอีกด้วยดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

สถาบันครอบครัว นับตั้งแต่ประเทศไทยได้ใช้นโยบายการพัฒนาประเทศตามแบบตะวันตก ที่เน้นการผลิตแบบอุตสาหกรรม ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในสังคมไทยทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม กล่าวคือในด้านเศรษฐกิจที่เคยทำการผลิตแบบพอเพียงขึ้นมาเป็นการผลิตเพื่อการค้าตามแบบทุนนิยม โดยมีเงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน ทำให้สามารถที่จะสะสมทุนได้ ทางการเมืองการปกครองก็เน้นไปที่การปกครองตามแบบเสรีนิยมประชาธิปไตย ที่ให้ความสำคัญต่อบัณฑิตชนแต่ละคนและความเท่าเทียมกัน ในด้านสังคมก็มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงสร้างของครอบครัวจากเดิมที่เป็นครอบครัวแบบขยายก็กลายมาเป็นครอบครัวเดี่ยวเดี่ยว (Nuclear Family) หรือครอบครัวขนาดเล็กที่มีเฉพาะ

พ่อแม่ลูกอีกทั้งรัฐก็มีนโยบายสนับสนุนการวางแผนครอบครัว ซึ่งเริ่มนำมาใช้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3 เพื่อลดอัตราการเกิดเพื่อให้จำนวนประชากรน้อยลง และสนับสนุนให้มีการอพยพแรงงานส่วนเกินจากภาคเกษตรในชนบทเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมในเมืองเพิ่มมากขึ้น ทำให้จำนวนครอบครัวเดี่ยวหรือครอบครัวขนาดเล็กมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นและทำให้ผู้สูงอายุที่ต้องอยู่เพียงลำพังหรืออยู่กับคู่ชีวิตมีจำนวนมากขึ้น ชาดคนดูแล ไม่ได้ได้รับความอบอุ่นจากลูกหลาน ดังที่เคยเป็นมาในอดีต แต่อย่างไรก็ดีการที่คนในวัยแรงงานต้องเข้าไปทำงานในโรงงาน ไม่มีเวลาดูแล จึงมีความจำเป็นต้องนำลูกมาฝากให้ย่าหรือให้ยายช่วยเลี้ยงทำให้ผู้สูงอายุต้องมีการะมากขึ้น แต่ส่วนใหญ่พ่อแม่ก็มักจะส่งเงินกลับมาช่วย และอาจจะใช้การพูดคุยทางโทรศัพท์ หรือกลับมาเยี่ยมในวันปีใหม่หรือวันสงกรานต์ ก็อาจจะทำให้ผู้สูงอายุคลายความเหงาไปได้บ้าง ส่วนประเด็นในเรื่องการอบรมปลูกฝังค่านิยมในการให้ความสำคัญหรือให้ความเคารพต่อผู้สูงอายุอาจจะน้อยลงไปกว่าเดิมเนื่องจากเด็กขาดแบบอย่างจากพ่อแม่ในการปฏิบัติต่อผู้สูงอายุ และต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ในการศึกษาที่โรงเรียน ซึ่งถึงแม้ว่าในหลักสูตรจะมีการสอนอบรมในเรื่องการปฏิบัติต่อผู้สูงอายุ แต่ก็มีจำนวนชั่วโมงน้อยเกินไป เพราะส่วนใหญ่จะเน้นไปในเนื้อหาที่จะนำไปศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นไปมากกว่า ทำให้เยาวชนคนหนุ่มสาวในปัจจุบันมักจะไม่ค่อยให้ความสำคัญหรือขาดความเคารพต่อผู้สูงอายุ อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากการประชุมสมัชชาโลกว่าด้วยผู้สูงอายุขึ้น ในปี 2525 ณ กรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย ซึ่งได้สนับสนุนให้ประเทศต่างเห็นความสำคัญของผู้สูงอายุ รัฐบาลไทยในสมัยนายอานันท์ ปันยารชุน เป็นนายกรัฐมนตรี ได้มีการรณรงค์ให้ประชาชนและสังคมเห็นคุณค่าและประโยชน์ของการมีสมาชิกหลายรุ่นอายุอยู่ร่วมกันในครอบครัว ตลอดจนมีค่านิยมในการเคารพตักตวงบุญคุณต่ออนุภพาริและผู้สูงอายุ และได้มีการกำหนดมาตรการดำเนินการเอาไว้ใน นโยบายและมาตรการสำหรับผู้สูงอายุระยะยาว พ.ศ.2535-2539 ซึ่งมาตรการดังกล่าวดูเหมือนว่า ประเทศไทยพยายามที่จะฟื้นฟูความสำคัญของผู้สูงอายุขึ้นมา แต่ในความเป็นจริงแล้วเป็นเพราะทั้งองค์การสหประชาชาติและรัฐบาลต่างได้ตระหนักแล้วถึงจำนวนที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของจำนวนประชากรผู้สูงอายุ และเมื่อจำเป็นที่จะต้องพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทุนนิยมต่อไป ปัญหาผู้สูงอายุจะกลายเป็นปัญหาที่เป็นอุปสรรคขัดความความเจริญก้าวหน้าดังกล่าวได้ ทางออกที่ทุนนิยมต้องการคือลดค่าใช้จ่ายในการดูแลผู้สูงอายุลง นั่นก็คือการผลักภาระไปยังครอบครัวเหมือนเดิมและหวนกลับไปสร้างวาทกรรมที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุตามแบบสังคมการเกษตรแบบดั้งเดิม เพื่อให้สถาบันครอบครัวหวนกลับมาดูแลผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้น แต่ยากที่จะกลับไปเหมือนเดิมเนื่องจากการพัฒนาที่ผ่านมาได้ทำให้โครงสร้างทางสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปมากแล้ว ซึ่งทำให้บทบาทและความสัมพันธ์ของ

คนวัยต่าง ๆ ในครอบครัวและสังคมเปลี่ยนแปลงไปมากเช่นกัน ดังนั้นการที่สถานภาพและความสำคัญของผู้สูงอายุกลับจะกลับมาเหมือนอย่างเดิมคงเป็นไปได้ยาก

วัดและสถาบันการศึกษา สำหรับวัดและโรงเรียนในปัจจุบัน รัฐได้นำการศึกษาในระบบโรงเรียนเข้ามาแทนที่บทบาทในการให้การศึกษาของวัด แต่สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปค่อนข้างมากคือ การศึกษาจะเน้นไปในเรื่องของการสร้างวินัย ความรับผิดชอบ ความตรงต่อเวลา และความรู้ที่มีฐานคิดทางวิทยาศาสตร์ที่เป็นเหตุเป็นผล เพื่อที่จะตอบสนองความต้องการของตลาดแรงงานในระบบอุตสาหกรรมเป็นหลัก มากกว่าการให้ความสำคัญต่อความรู้ทางด้านศีลธรรม หรือจริยธรรม ซึ่งบางหลักสูตรถึงกับตัดวิชาศีลธรรมทิ้งไปในบางสมัย แนวหลักสูตรเช่นนี้ส่งผลกระทบต่อความรู้สึกนึกคิดของเยาวชนคนหนุ่มสาวที่จะเปิดรับเอาค่านิยมทางตะวันตกเข้ามาค่อนข้างมาก เช่นความขยันขันแข็งในการเรียนและการทำงาน เพื่อแข่งขันกันที่จะเรียนและประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน การวัดความสำเร็จกันที่ฐานะการเงินและการบริโภค วาทกรรมทางด้านทุนนิยมเหล่านี้เบียดขับวาทกรรมชุดเก่า ๆ ในสังคมไทยออกไปค่อนข้างมาก ทั้งนี้โดยการสนับสนุนและส่งเสริมโดยอำนาจจากรัฐผ่านเข้ามาทางโครงการพัฒนาต่าง ๆ และมีผลกระทบอย่างยิ่งต่อความรู้สึกนึกคิดของเยาวชนคนหนุ่มสาวต่อผู้สูงอายุในสังคมไทย ในลักษณะเป็นไปในทางลบ เนื่องจากความรู้และประสบการณ์ของผู้สูงอายุแทบจะไม่มีประโยชน์ในสังคมแบบอุตสาหกรรม และเป็นแรงงานที่มีประสิทธิภาพในการผลิตต่ำ วาทกรรมเหล่านี้ทำให้การเข้ามาศึกษาหาความรู้จากวัดจึงเป็นสิ่งที่ดูล้าสมัย หรือเป็นช่องทางการศึกษาของผู้ยากจนที่เป็นผู้ด้อยโอกาสในสังคม ทำให้การเข้ามาบวชในพุทธศาสนาในปัจจุบันกลายมาเป็นเพียงพิธีกรรมเท่านั้น และเวลาที่ใช้ในการบวชก็ลดน้อยลง จากหนึ่งพรรษาสามเดือนถึงหนึ่งปีกลายมาเป็นระยะเวลาเพียงวันหรือสัปดาห์เท่านั้น และอีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญคือวันและเวลาในการทำงานและการศึกษาในระบบโรงเรียนมีเวลาหยุดที่ไม่สอดคล้องกับเวลาในการทำกิจกรรมทางศาสนาตามปกติ เช่นการทำบุญในวันพระ ทำให้โอกาสที่สมาชิกในสังคมจะได้ไปวัดเป็นประจำ พร้อมกันเหมือนในอดีตลดน้อยลง จึงทำให้บทบาทของวัดในการทำหน้าที่เผยแผ่หรือถ่ายทอดวาทกรรมที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุทำได้ลดน้อยลงไปด้วย อย่างไรก็ตามก็ดีครอบครัวสมัยใหม่ก็ยังสนับสนุนให้ผู้สูงอายุไปวัด แต่ไม่ใช่เพื่อความสุขของผู้สูงอายุเท่านั้น และเป็นการลดภาระหน้าที่ในการที่ต้องมาดูแลผู้สูงอายุของคนในวัยทำงานด้วย ดังนั้นวัดในสังคมสมัยใหม่ในอีกด้านหนึ่งจึงเป็นเสมือนสถานที่เก็บหรือที่รวม สิ่งที่ชุมชนหรือครอบครัวไม่ต้องการแล้ว การสนับสนุนผู้สูงอายุไปวัดในบางแง่คิดจึงไม่แตกต่างจากคำว่า “เอาไปปล่อยวัด” เพียงแต่ส่วนใหญ่ยังไม่ถึงขั้นเป็นการปล่อยที่ถาวรเท่านั้น แต่อย่างไรก็ดีใช่ว่าการปล่อยแบบถาวรจะเป็นไปไม่ได้ เพราะว่ามีแนวคิดที่จะสนับสนุนให้มี

การสร้างสถานสงเคราะห์คนชราขึ้นภายในวัด หรือมีวัดที่คิดจะสร้างสถานที่พักสำหรับผู้สูงอายุ เป็นการถาวร เช่นที่วัดจิตภาววรรณ จังหวัดชลบุรี ก็มีด้วยเช่นกัน

สำหรับพระสงฆ์ในแง่ของวาทกรรมผู้สูงอายุอาจถือว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญผลิตและเผยแพร่ วาทกรรมผู้สูงอายุในสังคมเกษตรแบบดั้งเดิม และในช่วงต้นของการพัฒนาารัฐได้สร้างครูอาจารย์ และสถาบันทางการศึกษาเพื่อสนับสนุนการพัฒนา ทำให้พระสงฆ์และวัดต้องลดบทบาทลงและมี ผลกระทบต่ออัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุ แต่เมื่อรัฐต้องการที่จะฟื้นฟูภาพลักษณ์ของ ผู้สูงอายุขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง รัฐก็ต้องหันกลับไปขอให้พระได้เข้ามามีบทบาทในการเผยแพร่ วาทกรรมเกี่ยวกับผู้สูงอายุให้มากขึ้นซึ่งจะเห็นได้จากนโยบายและมาตรการในการดำเนินงาน เกี่ยวกับผู้สูงอายุระยะยาว (พ.ศ.2535 – 2554) มีนโยบายสนับสนุนให้สถาบันทางศาสนามี บทบาทสำคัญในการเผยแพร่คุณธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ ตลอดจนเป็นที่พึ่งทางจิตใจ โดยเฉพาะแก่ผู้สูงอายุ และรัฐยังได้กำหนดมาตรการในการขอความร่วมมือจากสถาบันศาสนาในการ เผยแพร่คำสอน เพื่อให้เป็นที่พึ่งทางจิตใจแก่ผู้สูงอายุ รวมทั้งปรับปรุงวิธีการเผยแพร่คำสอนในรูป แบบที่หลากหลาย และเหมาะสม (เกริกศักดิ์ บุญญานุพงศ์.2539: 63-64)

สำหรับการให้ “ความรู้” ที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุโดยตรงในสังคมไทยสมัยใหม่ ในลักษณะที่ เป็นสาขาวิชาที่เรียกว่าGerontology โดยตรงยังไม่มีสถาบันไหนเปิดหลักสูตรการสอน อย่างน้อย จนถึงปี พ.ศ. 2541 ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้เริ่มต้นเสนอให้มีการเปิดหลักสูตรวิชาการวิทยา ในระดับบัณฑิตศึกษา แต่ก่อนหน้านั้น การศึกษาเกี่ยวกับผู้สูงอายุในประเทศไทย เริ่มมีการศึกษา ในปีพ.ศ. 2511 โดยนักวิจัยชาวต่างประเทศ คือ นาย โคว์จิลล์ (Cowgill) เป็นการศึกษาเกี่ยวกับ ปรัชญาการณของผู้สูงอายุในประเทศต่าง ๆ ที่มีวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน นอกจากนั้นแล้วการ ศึกษาเกี่ยวกับผู้สูงอายุในประเทศไทยส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับปัญหาสุขภาพของผู้สูงอายุ และมุ่งประเด็นในด้านการพัฒนาการรักษาโรคและการดูแลสุขภาพ การศึกษาในประเด็นทาง สังคม ได้เริ่มมีปรากฏรายงานการศึกษาในปี พ.ศ. 2518 แต่อย่างไรก็ดีภายหลังจากปี พ.ศ. 2525 ที่องค์การสหประชาชาติได้จัดให้มีการประชุมสมัชชาโลกว่าด้วยผู้สูงอายุขึ้นที่กรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย จากผลของการประชุมดังกล่าว รัฐได้จัดตั้งอนุกรรมการการศึกษาวิจัยและวาง แผนระยะยาวเกี่ยวกับผู้สูงอายุโดยมีอธิบดีกรมการแพทย์เป็นประธาน ได้ดำเนินการจัดทำแผน ระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุแห่งชาติ (พ.ศ. 2525 - 2544) โดยมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องคือ กรมการแพทย์ กรมการศึกษานอกโรงเรียน กรมประชาสงเคราะห์ ซึ่งสถาบันเหล่านี้ ก็ได้เริ่ม ศึกษา วิจัยและผลิต “ความรู้” เกี่ยวกับผู้สูงอายุเผยแพร่ให้แก่สังคม นอกจากนี้แล้วรัฐในสมัย รัฐบาลนายอานันท์ ปันยารชุนยังได้ออกนโยบายและมาตรการในการดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ระยะยาว (พ.ศ. 2535 - 2554) สนับสนุนให้มีการผลิต และพัฒนานุเคราะห์ ที่จะมาดูแลรักษาและ

ให้บริการผู้สูงอายุ ตลอดจนการจัดเก็บข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับผู้สูงอายุ รวมทั้งส่งเสริมสนับสนุนให้มีการศึกษาวิจัย ติดตาม และประเมินผลเกี่ยวกับผู้สูงอายุ (เกริกศักดิ์ บุญญานพวงศ์.2539: 59 - 64) สำหรับในปัจจุบัน สถาบันที่ศึกษาและผลิตความรู้เกี่ยวกับผู้สูงอายุออกมามากและเป็นประจำ ได้แก่ สถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษาเกือบทุกแห่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำนักประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และของมหาวิทยาลัยมหิดล จะเห็นได้ว่ากระบวนการผลิต “ความรู้” เกี่ยวกับผู้สูงอายุในสังคมสมัยใหม่จำเป็นต้องอาศัยอำนาจของรัฐในการดำเนินการที่จะทำให้เกิดการแพร่กระจายออกไปในสังคม และรัฐจำเป็นต้องสร้างสถาบันขึ้นมาเพื่อการนี้ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสลับซับซ้อนของกระบวนการทางวาทกรรมในการสร้าง “ความรู้” “ความจริง” ที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุ และที่สำคัญจะเห็นว่าเบื้องหลังการใช้อำนาจของรัฐเพื่อการดังกล่าว เกิดจากการครอบงำ และผลักดันโดยอำนาจที่มาจากประเทศทางตะวันตก และเบื้องหลังอำนาจเหล่านี้คือ อภิอำนาจที่มาจากระบบทุนนิยมนั่นเอง

นักวิชาการ ในสังคมสมัยใหม่ถือว่าเป็นภาคปฏิบัติการทางวาทกรรม ในฐานะผู้เชี่ยวชาญในเรื่องต่าง ๆ เพราะสังคมทุนนิยมสมัยใหม่มีลักษณะแบ่งงานกันทำ ตามความรู้ความเชี่ยวชาญของแต่ละบุคคล แต่การที่จะมีความรู้หรือเป็นผู้เชี่ยวชาญได้นั้นจะต้องเรียนรู้มาจากครู อาจารย์ หรือคนอื่น ๆ ที่เป็นผู้ที่มีความรู้หรือมีความชำนาญในเรื่องนั้น ๆ ที่ทำหน้าที่พูดหรือแสดงออกในเชิงวิชาการ และเรียกบุคคลเหล่านี้ว่า “นักวิชาการ” ซึ่งนอกจากทำหน้าที่ในการให้ความรู้แล้ว ยังถือว่าเป็นผู้นำ ผู้ชี้ทาง ให้แก่ผู้ปฏิบัติหรือสังคมด้วย ดังตัวอย่างพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบันถึงตัวอย่างบทบาทหน้าที่และความสัมพันธ์ของนักวิชาการ และผู้ปฏิบัติในการพัฒนาประเทศว่า

งานพัฒนาบ้านเมืองนั้นต้องอาศัยบุคคลสองประเภท คือนักวิชาการกับผู้ปฏิบัติ นักวิชาการเป็นผู้วางโครงการ เป็นผู้นำ ผู้ชี้ทาง เป็นที่ปรึกษาของผู้ปฏิบัติ ส่วนผู้ปฏิบัติเป็นผู้ลงมือลงแรงกระทำ งานจะได้ผลหรือไม่เพียงไร ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างคนทั้งสองฝ่ายนี้...

(พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อังใน สมพร เทพสิทธิ.2536

: 138)

บทบาทและหน้าที่ของนักวิชาการดังกล่าวจะครอบคลุมไปทุกสาขาวิชาชีพในสังคมสมัยใหม่ ไม่เว้นแม้แต่สาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ ซึ่งต้องมีนักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญทางด้านผู้สูงอายุ และมีผู้ปฏิบัติซึ่งอาจจะเป็นนักสังคมสงเคราะห์ อนามัย หรือเจ้าหน้าที่อื่นๆ ที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุที่ต้องปฏิบัติตามคำพูด คำแนะนำ คำเสนอแนะของนักวิชาการนี้ แต่ปัญหา

และอุปสรรคในการจัดบริการสังคมและการให้บริการสงเคราะห์ให้แก่ผู้สูงอายุในประเทศไทยคือ ปัญหาความขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับการให้บริการผู้สูงอายุ ในประเทศไทยยังไม่มีสถาบันใดที่มีหลักสูตรการเรียนการสอน Gerontology โดยตรงการดำเนินงานในการให้บริการแก่ผู้สูงอายุจึงทำได้ในวงที่ค่อนข้างจำกัด (เกริกศักดิ์ บุญญานพวงศ์ 2539 : ค, 58) ประเด็นหรือแง่คิดทางวาทกรรมที่น่าสนใจคือ ผู้ที่จะเป็นนักวิชาการหรือที่จะถือว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องต่าง ๆ ได้นั้น จะต้องเป็นผู้ที่มี “ความรู้” ในสาขาวิชาเฉพาะที่นำเข้ามาจากตะวันตกเท่านั้น ซึ่งนั่นก็คือสังคมนิยมนั่นเอง ที่เป็นอย่างนี้เพราะสังคมไทยรับเอาแนวทางพัฒนาประเทศตามแบบตะวันตกเข้ามาใช้ ดังนั้นการที่จะพูดถึง “ความรู้” ที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุ ที่จะสอดคล้องเป็นที่เข้าใจ เป็นเหตุเป็นผลร่วมกับ “ความรู้” หรือวาทกรรมชุดอื่น ๆ ได้ก็ต้องมีฐานคิดเดียวกันนั่นคือฐานคิดทางทุนนิยมนั่นเอง จึงไม่น่าแปลกใจเลยว่า สังคมไทยที่มีมานับร้อยปี แต่ขาดแคลนคนที่มีความรู้ ความเข้าใจในตัวผู้สูงอายุ เพราะความรู้ที่สะสมมาดังกล่าวไม่ถือว่าเป็น “ความรู้” ในเงื่อนไขของวาทกรรมผู้สูงอายุ

สถานสงเคราะห์คนชราและศูนย์บริการทางสังคมผู้สูงอายุ เป็นหน่วยงานของกรมประชาสงเคราะห์ เริ่มดำเนินการสงเคราะห์คนชราเมื่อพ.ศ. 2496 โดยเริ่มจัดตั้งสถานสงเคราะห์คนชรabanบางแค ที่กรุงเทพฯ ก่อน และเปิดเพิ่มเติมต่อมาภายหลังอีก 12 แห่งคือที่ ชลบุรี เชียงใหม่ ยะลา นครสวรรค์ จันทบุรี ชุมพร มหาสารคาม พระนครศรีอยุธยา นครปฐม ภูเก็ต จังหวัดละ 1 แห่ง นครราชสีมา 2 แห่ง และมีโครงการบ้านวัยทองนิเวศน์ ที่ให้ปลูกบ้านอยู่เองในที่ของกรมประชาสงเคราะห์ที่จังหวัดเชียงใหม่ อีก 1 แห่งรวมเป็น 14 แห่ง (พ.ศ. 2536) มีวัตถุประสงค์ของสถานสงเคราะห์คนชราคือ 1. เพื่อให้การสงเคราะห์คนชราที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ หรือประสบปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อน เนื่องจากยากจน ไร้ญาติขาดผู้อุปการะเลี้ยงดู ไม่มีที่อยู่อาศัย หรือไม่สามารถอยู่กับครอบครัวได้ 2. เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาสังคมอันเกี่ยวกับคนชรา ไม่ให้เร่ร่อนทำความเดือดร้อน รำคาญแก่สังคม และให้สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างผาสุกตามสมควรแก่สภาพ 3. เพื่อแบ่งเบาภาระของครอบครัวผู้มีรายได้น้อย หรือยากจน ที่ไม่สามารถจะอุปการะเลี้ยงดูคนชราไว้ในครอบครัวได้ 4. เพื่อให้บริการแก่คนชราที่อยู่กับครอบครัวของตน แต่มีความต้องการบริการสงเคราะห์คนชราบางอย่าง เช่นการรักษาพยาบาล กายภาพบำบัด นันทนาการ ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อให้การบริการสงเคราะห์คนชราเป็นไปอย่างกว้างขวางและทั่วถึงยิ่งขึ้น 5. เพื่อเป็นการตอบแทนคุณความดี ที่คนชราได้ทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติ เมื่ออยู่ในวัยหนุ่มสาว โดยได้ทำหน้าที่อบรมเยาวชนของชาติ ปกป้องคุ้มครองจารีตประเพณี และวัฒนธรรมอันดีของสังคมให้ดำรงมาจนทุกวันนี้ นอกจากนี้ ยังเป็นผู้ที่ได้เสียสละในการป้องกันประเทศชาติ

มาแล้ว จึงเป็นการสมควรให้การตอบแทนแก่บุคคลเหล่านี้ เงื่อนไขการดำเนินการของสถานสงเคราะห์คนชราคือ ให้การสงเคราะห์คนชราที่ยากไร้ ไม่มีที่อยู่อาศัย รวมทั้งผู้ที่อยู่กับครอบครัวแล้วไม่มีความสุข สำหรับคนชราชายอายุ 65 ปีขึ้นไป ส่วนคนชราหญิงอายุ 60 ปีขึ้นไป ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ในรายงานการประเมินผลโครงการสงเคราะห์คนชรา ของกองวิชาการ กรมประชาสงเคราะห์ที่ทำในปี 2523 เพื่อประเมินผลโครงการในรอบ 10 ที่ผ่านมา (พ.ศ.2513-2523) ซึ่งตอนนั้นมีสถานบริการเพียง 8 แห่งสามารถให้บริการสงเคราะห์ผู้สูงอายุรวมทั้งสิ้นได้ประมาณ 1330 คนต่อปี (พ.ศ. 2523) ปัญหาที่พบคือได้งบประมาณน้อยมากคือทั้ง 8 แห่งได้งบประมาณรวมกันเฉลี่ยปีละประมาณ 5 ล้านบาทเท่านั้น จะเห็นได้ว่าสถานสงเคราะห์คนชราที่ทางรัฐจัดให้แก่ผู้สูงอายุ คิดเป็นอัตราส่วนผู้ที่ได้รับการต่อจำนวนผู้สูงอายุนับว่าน้อยมาก อย่างเช่นในปี 2523 ซึ่งเป็นปีสุดท้ายของการประเมิน อัตราส่วนที่ได้คือ 1330 รายต่อประชากรผู้สูงอายุทั้งประเทศ 2.4 ล้านคน ผลการประเมินดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการไม่ให้ความสำคัญต่อผู้สูงอายุของรัฐในช่วงต้น ๆ ของการนำแผนพัฒนาประเทศเข้ามาใช้ และถ้าหันกลับไปดูที่วัตถุประสงค์และเงื่อนไขการเข้ารับบริการของสถานสงเคราะห์แล้วจะเห็นได้ว่าค่อนข้างจะยุ่งยากที่จะเข้าไปขอรับบริการ ซึ่งทำให้การบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการเป็นไปได้เฉพาะข้อ 1 และ 2 เท่านั้น กล่าวคือได้สร้างภาพพจน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุที่ได้รับการสงเคราะห์ว่าเป็นปัญหาที่เป็นภาระและเป็นสิ่งที่ก่อความรำคาญใจให้แก่สังคม ภาพพจน์เหล่านี้มีผลต่อคนทั่วไปทั้งที่มีต่อผู้สูงอายุและความนิยมที่จะเข้าไปใช้บริการของสถานสงเคราะห์ ยกเว้นในรายที่จำเป็นจริงๆ เท่านั้น จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง เจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการดูแลผู้สูงอายุ ที่ตัวเองปฏิเสธที่จะเข้าไปขอรับบริการจากสถานสงเคราะห์เมื่อตนเองแก่ชราลง จากคำถามที่ว่าสถานสงเคราะห์ไม่ใช่อะไร คำตอบคือ "มันเหมือนกับว่าการเอาคนแก่มาทิ้งรวมกัน เหมือนไม่มีค่า เป็นคนสูญเปล่า อยู่ตามประสานคนแก่ด้วยกัน"

อย่างไรก็ดีหลังจากปีพ.ศ. 2522 เป็นต้นมา กรมประชาสงเคราะห์ได้เห็นความสำคัญของการที่ให้ผู้สูงอายุอยู่กับครอบครัวและมารับบริการต่าง ๆ จึงได้ส่งเสริมและสนับสนุนให้สถานสงเคราะห์คนชราของกรม ทุกแห่งเปิดเป็นศูนย์บริการคนชรา ขึ้นภายในบริเวณของสถานสงเคราะห์ หรือจัดตั้งขึ้นเป็นเอกเทศ เพื่อให้บริการแก่คนชราตามบ้านในบริเวณใกล้เคียงกับ แต่ยังคงมีปัญหาในเรื่องการขาดแคลนงบประมาณ และกำลังคน ประกอบกับมีแนวความคิดที่มาจากการประชุมขององค์การสหประชาชาติ ในปีพ.ศ. 2525 ที่ตระหนักว่าปัญหาการดูแลผู้สูงอายุจะเป็นภาระหนักที่ทุกประเทศจะต้องเผชิญอันอาจจะมีผลกระทบไปยังการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมของโลกโดยรวมได้ จึงมีแนวคิดที่จะผลักดันให้ครอบครัวและชุมชน

เป็นผู้ที่เข้ามาดูผู้สูงอายุรวมทั้งศูนย์ต่าง ๆ เหล่านี้ให้มากขึ้น ทั้งนี้โดยพยายามที่จะให้รัฐบาลของประเทศต่าง ๆ กระตุ้นให้ครอบครัวและชุมชน เห็นความสำคัญของผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้น โดยเน้นไปในเรื่องของภูมิปัญญา ประสบการณ์ความรู้ ความสามารถที่ผู้สูงอายุยังคงมีอยู่ โดยการจัดตั้งเป็นธนาคารหรือคลังปัญญาผู้สูงอายุ ที่ผู้สนใจจะนำไปใช้ประโยชน์ได้ และหรืออาจจ้างผู้ที่เกษียณอายุแล้วเข้าทำงานต่อไป ทั้งนี้รัฐบาลไทยต้องใช้เวลาและการรณรงค์มากพอสมควรที่จะแก้ไขภาพพจน์หรืออัตลักษณ์ของผู้สูงอายุที่รัฐได้สร้างขึ้นอย่างไม่ตั้งใจในแผนการพัฒนาประเทศที่ผ่านมา อย่างไรก็ตามสภาพของศูนย์บริการผู้สูงอายุ (day centre) หรือศูนย์บริการทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ (social service center for the elderly persons) ที่สามารถจัดตั้งศูนย์ได้ 8 แห่ง (พ.ศ.2538) คือ ที่ กรุงเทพฯ เชียงใหม่จังหวัดละ 2 แห่งและที่นครราชสีมา ยะลา พิษณุโลก ลพบุรี จังหวัดละ 1 แห่งและมีแนวคิดที่จะขยายออกไปให้ครอบคลุมทั้งประเทศนั้นค่อนข้างที่จะคล้ายคลึงกับศูนย์รับฝากเด็กเล็กในสังคมอุตสาหกรรมค่อนข้างมาก คือเป็นการอำนวยความสะดวกที่คนหนุ่มสาวในวัยทำงาน จะได้หมดภาระในการดูแลและมีเวลาในการทำงานอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ผิดกันแต่อายุของผู้ถูกรับฝากและกิจกรรมที่ใช้ในการดำเนินการเท่านั้น สิ่งที่สำคัญคือการใช้เงินและทรัพยากรของครอบครัวและชุมชนเองในการบริหารจัดการภายในศูนย์ จะทำให้รัฐประหยัดงบประมาณในการดูแลผู้สูงอายุได้มากยิ่งขึ้น

นักสังคมสงเคราะห์ งานบริการสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุในประเทศไทยหมายถึงการบริการด้านสุขภาพอนามัย การศึกษา และสวัสดิการสังคมทั่วไป ซึ่งรวมถึงที่อยู่อาศัย และการสงเคราะห์ด้านอื่น ๆ บริการเหล่านี้ เป็นกิจกรรมที่องค์การของรัฐและเอกชนได้จัดขึ้นเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของผู้สูงอายุ สำหรับบริการสังคมสงเคราะห์สำหรับผู้สูงอายุ เป็นลักษณะการปฏิบัติงานสวัสดิการสังคมประเภทหนึ่ง ในการให้คำปรึกษาหรือแก่ผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์คนชราหรือตามศูนย์บริการทางสังคมผู้สูงอายุ เพื่อช่วยให้บริการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นกับผู้สูงอายุ รวมทั้งให้คำแนะนำกับครอบครัวในการเลี้ยงดูผู้สูงอายุด้วย ซึ่งในการให้คำปรึกษาหรือนั้นในสังคมสมัยใหม่จะใช้นักสังคมสงเคราะห์ ซึ่งในทางวาทกรรมแล้วถือว่าเป็นองค์ประกอบอันหนึ่งของภาคปฏิบัติการของวาทกรรมผู้สูงอายุในฐานะผู้เชี่ยวชาญ ในการดำเนินการกิจการที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุ ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงวัตถุประสงค์หลักในการให้บริการสังคมสงเคราะห์กับผู้สูงอายุคือการให้บริการเพื่อให้ผู้สูงอายุได้ใช้ความสามารถของตนเองอย่างเต็มที่และสามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ตามความสามารถของตนเอง และบทบาทของนักสังคมสงเคราะห์ในการให้บริการผู้สูงอายุคือ (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร.2534:102 - 140)

- 1.บทบาทในฐานะเป็นผู้ดำเนินการให้ผู้สูงอายุปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม
- 2.บทบาทในฐานะผู้จัดการและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุได้รับทรัพยากรที่จำเป็น

3.บทบาทในการกระตุ้นและส่งเสริมให้หน่วยงานบริการสังคมสงเคราะห์ให้ตอบสนองกับความต้องการของผู้สูงอายุ

4.บทบาทในการร่างนโยบายทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ

จากบทบาททั้ง 4 ประการ นักสังคมสงเคราะห์จึงเป็นเสมือนผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ชี้ทางให้ผู้สูงอายุให้สามารถที่จะอยู่ในสังคมแบบทุนนิยมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการปรับตัวของผู้สูงอายุเอง หรือเป็นคนกลางที่คอยช่วยเหลือผู้สูงอายุ ในการเข้าถึงทรัพยากรที่ต้องการ หรืออาจกล่าวได้ว่านักสังคมสงเคราะห์เป็นตัวแทนของทุนนิยม ที่จะทำให้ผู้สูงอายุสามารถที่จะดำรงชีวิตในสังคมแบบทุนนิยมได้อย่างมีประสิทธิภาพ นับว่าเป็นความสลับซับซ้อนของวาทกรรมทุนนิยมในการสร้างภาคปฏิบัติการทางวาทกรรม ที่แยกย่อยคนในสังคมให้ทำหน้าที่สอดคล้องสอดรับกันได้อย่างเป็นระบบดี แต่ถึงอย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงบทบาทของนักสังคมสงเคราะห์แล้วจะเห็นได้ว่าเบื้องหลังบทบาทดังกล่าวของนักสังคมสงเคราะห์ ฐานคิดคงเป็นการมองผู้สูงอายุในลักษณะของผู้ที่เป็นภาระแล้วต้องคอยช่วยเหลือหรือเป็นการตอกย้ำอัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุที่มีแนวโน้มไปในทางลบนั่นเอง

ชมรมผู้สูงอายุ และสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย ได้มีการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุขึ้นเป็นแห่งแรกในประเทศไทย เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2505 ณ โรงพยาบาลประสาทพญาไท กรมการแพทย์ โดยคุณหมอบุรุษ รัตนากกรเป็นผู้ริเริ่มโครงการขึ้น ต่อมาในการจัดทำแผนระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุ (พ.ศ.2525 - 2544) ได้มอบหมายให้กรมประชาสงเคราะห์ให้การสนับสนุนให้มีการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุขึ้นทั่วประเทศ และในปี พ.ศ. 2527 จึงได้เริ่มดำเนินการในจังหวัดต่าง ๆ โดยได้แบ่งงานออกเป็น 2 ส่วนคือการบริหารด้านคลินิก คือการให้บริการตรวจและรักษาสุขภาพผู้สูงอายุ และการบริการด้านการชุมนุมผู้สูงอายุ ซึ่งจะจัดให้มีขึ้นเดือนละ 1 ครั้ง โดยในการพบปะนั้นจะจัดให้มีการประชุมทำกิจกรรมและการบรรยายเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพร่างกายและจิตใจของผู้สูงอายุด้วยผลการดำเนินการในหลายชมรมพบว่าเป็นที่น่าพอใจ จากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุส่วนใหญ่พอใจ และเฝ้ารอที่จะถึงวันพบปะกันดังกล่าว เนื่องจากการประชุมจะทำให้ได้ความรู้ที่มีประโยชน์ต่อผู้สูงอายุแล้วยังได้พบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดกับคนรุ่นเดียวกันทำให้มีความสุข ในปีพ.ศ. 2530 กรมประชาสงเคราะห์ได้จัดประชุมสัมมนาชมรมผู้สูงอายุทั่วประเทศและที่ประชุมเห็นพ้องต้องกันที่จะจัดตั้งองค์กรผู้สูงอายุระดับชาติขึ้น เรียกว่าสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย และได้จดทะเบียนเป็นสมาคม เมื่อวันที่ 27 เมษายน 2532 โดยได้รับพระกรุณาหมายจากสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี รับเป็นองค์อุปถัมภ์ โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ ๆ คือสนับสนุนงานศึกษาวิจัย และวิเทศสัมพันธ์ อันเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ดำเนินงาน

ประชาสัมพันธ์และเผยแพร่วิทยาการเกี่ยวกับผู้สูงอายุ สนับสนุนให้มีการศึกษา ฝึกอบรมบุคคลากรทางการแพทย์ และผู้เกี่ยวข้องให้มีความรู้เกี่ยวกับสุขภาพอนามัยผู้สูงอายุให้มากขึ้น สนับสนุนให้พระราชบัญญัติประกันสังคมที่ให้ความคุ้มครองผู้สูงอายุ ฯลฯ (เกริกศักดิ์ บุญญานพวงศ์. 2539: 50 - 51) สำหรับชมรมผู้สูงอายุในแง่ของวาทกรรมแล้ว เป็นพื้นที่ที่สังคมสมัยใหม่ได้สร้างขึ้นมาสำหรับผู้สูงอายุ เช่นเดียวกับวัดที่เป็นพื้นที่สำหรับผู้สูงอายุในสังคมเกษตรแบบดั้งเดิมผิดกันแต่ที่วัดมีศาสนกิจเป็นกิจกรรมที่ทำให้ผู้สูงอายุได้มาพบปะสังสรรค์กัน แต่ในชมรมผู้สูงอายุมีกิจกรรมที่ให้ความรู้เกี่ยวกับการแพทย์ กิจกรรมทางด้านนันทนาการเป็นแกนกลางที่ทำให้ผู้สูงอายุได้มาพบกัน ในแง่หนึ่งชมรมผู้สูงอายุ เป็นสถาบันที่ตั้งขึ้นมาเพื่อรองรับความเชื่อในความรู้ที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุ คือทฤษฎี Activity theory ที่เชื่อว่าผู้สูงอายุจะดำรงชีวิตอย่างมีความสุข ถ้าหากยังคงทำกิจกรรมต่อเนื่องต่อไป นอกจากนี้ชมรมผู้สูงอายุยังเป็นกลไกของรัฐที่จะรวบรวมผู้สูงอายุให้เป็นกลุ่มเป็นก้อนทำให้ง่ายที่จะดำเนินกิจกรรมใด ๆ ที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุ ไม่ว่าจะเป็นการผลิต (production) ความรู้เกี่ยวกับการศึกษา วิจัยเกี่ยวกับผู้สูงอายุ การวางระเบียบ (regulation) อย่างการสนับสนุนให้มี พระราชบัญญัติประกันสังคม หรือการคิดระบบและวิธีการที่จะทำให้ผู้สูงอายุยังคงมีบทบาทในสังคมต่อไป การแจกจ่าย (distribution) อย่างการให้การฝึกศึกษา บุคลากรทางการแพทย์ นักวิชาการ และผู้ที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุการเผยแพร่ (circulation) และประชาสัมพันธ์วิทยาการที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุ และการดำเนินการ (operation) อย่างการให้ความรู้และการตรวจสุขภาพอนามัยผู้สูงอายุ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นภาคปฏิบัติการทางวาทกรรมที่จะทำให้ความรู้ ความจริงที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุที่สอดคล้องกับความต้องการของรัฐได้เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในสังคม

แพทย์ และ จนท. อนามัย ในแง่ของวาทกรรมคงเป็นเช่นเดียวกับ นักสังคมสงเคราะห์ที่เป็นองค์ประกอบหนึ่งของภาคปฏิบัติการของวาทกรรมในฐานะผู้เชี่ยวชาญ เพียงแต่แตกต่างกันในเรื่องของพื้นที่ หรือ ที่ทำการของการดำเนินการ ที่แพทย์และ จนท. อนามัยดำเนินการอยู่ในโรงพยาบาลหรือสถานอนามัย ในขณะที่นักสังคมสงเคราะห์ทำอยู่ตามสถานสงเคราะห์หรือศูนย์บริการทางสังคมผู้สูงอายุ แต่หากเทียบบทบาทกันแล้วแพทย์และอนามัยค่อนข้างที่จะมีอิทธิพลต่อผู้สูงอายุมากกว่านักสังคมสงเคราะห์ อาจจะเนื่องมาจากองค์ความรู้ทางด้านสุขภาพอนามัยของผู้สูงอายุมีลักษณะที่เฉพาะเจาะจงมากและถูกสร้างขึ้นมามากกว่าจะเห็นได้จากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผู้สูงอายุในระยะต้น ๆ ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยของผู้สูงอายุ ทั้งนี้เพื่อสร้างความชอบธรรมที่จะสร้างกฎเกณฑ์ที่สอดคล้องกับระบบทุนนิยม และได้นำมาใช้กับผู้สูงอายุ อย่างเช่น ระบบการเกษียณอายุ หลักเกณฑ์ในการให้ผู้สูงอายุรักษาพยาบาลฟรี ฯลฯ ส่วนองค์ความรู้สำหรับนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพจะเป็นเรื่องทั่วไปมากกว่า

สมาคมคลังปัญญาอาวุโสแห่งประเทศไทย ก่อตั้งขึ้นเมื่อพ.ศ.2530 โดยการสนับสนุนของกรมประชาสัมพันธ์ โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะเป็นศูนย์รวมของผู้สูงอายุที่มีความรู้ความสามารถในด้านต่าง ๆ มาร่วมกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ถ่ายทอดจรรยาบรรณความรู้ประสบการณ์ด้านต่าง ๆ แก่เยาวชน (เกริกศักดิ์ บุญญานุพงศ์: 54) เป็นสถาบันใหม่ที่ได้เริ่มก่อตั้งขึ้นภายหลังปี พ.ศ. 2525 เป็นความพยายามของรัฐที่จะให้สังคมเห็นความสำคัญของผู้สูงอายุ โดยเน้นไปที่ความรู้และประสบการณ์ของผู้สูงอายุที่ยังคงมีประโยชน์ต่อสังคม เหมือนกับที่สังคมเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมเคยได้รับ แต่วิธีการให้ความสำคัญต่อผู้สูงอายุดังกล่าว อาจลดความสำคัญของผู้สูงอายุลงไปได้อีกถ้าการถ่ายทอดจรรยาบรรณ ความรู้ และประสบการณ์ดังกล่าวจัดทำเป็นเอกสารตำราที่สำเนาแจกจ่ายหาอ่านกันได้ทั่วไปได้ ตัวผู้สูงอายุก็จะหมดความหมายหรือมีความสำคัญเฉพาะแต่ในตอนแรกของการจัดทำต้นฉบับเท่านั้น หลังจากนั้นก็จะหมดความหมาย ลงไป การที่ผู้สูงอายุในสังคมเกษตรแบบดั้งเดิมมีความสำคัญต่อครอบครัวและสังคมนั้นเป็นเพราะการ ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ส่วนใหญ่ใช้คำพูดของตัวผู้สูงอายุเอง จึงจำเป็นที่จะต้องมิตัวตนของผู้สูงอายุอยู่ด้วยในความต้องการของครอบครัวและสังคมขณะนั้น

สื่อสารมวลชน ไม่ว่าจะเป็นวิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ สิ่งพิมพ์ ไม่ได้เป็นสถาบันโดยตรงสำหรับผู้สูงอายุ แต่เป็นสถาบันที่เกิดขึ้นเนื่องจากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และการพัฒนาประเทศ สื่อมีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดของคนทุกเพศทุกวัย เนื่องจากสามารถเข้าถึงผู้คนได้โดยง่าย สะดวก เข้าใจ และราคาไม่แพงมาก ความรู้ต่างๆที่สื่อได้จัดรายการเผยแพร่เข้าไปในสังคม ไม่ว่าจะเป็น รายการบันเทิง รายการข่าว รายการกีฬา รายการสวนใหญ่จะมีเป้าหมายมุ่งไปที่คนหนุ่มสาวหรือคนในวัยทำงานมากกว่าวัยผู้สูงอายุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรายการโฆษณาสินค้า จะเน้นในเรื่องความสวยความงาม ความแข็งแรง และสีสันที่สดใส ในขณะเดียวกันก็ให้ภาพลักษณ์ของความแก่ ความชรา ความเหี่ยวแห้ง ฯลฯ ว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี เป็นสิ่งที่ควรแก้ไขปรับปรุง และเสนอหนทางที่จะชะลอ หรือปกปิดสิ่งเหล่านี้ด้วยวิธีการต่าง ๆ สำหรับรายการที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุนั้น ก็จะเป็นการแสดงให้เห็นถึงความทุกข์ของผู้สูงอายุที่ถูกทอดทิ้งอย่างรายการ "วงเวียนชีวิต" ที่มักจะนำเสนอเรื่องราวของผู้สูงอายุที่ถูกทิ้งให้อยู่ในบ้านชำรุดทรุดโทรม ต้องออกไปเก็บผักเพื่อนำมาเลี้ยงชีวิตให้อยู่รอดไปวันๆ หรือเป็นภาพของหญิงชราที่กินข้าวอย่างเหงาหงอยโดยมีหมาเป็นเพื่อน อิทธิพลของสื่อไม่ได้ทำให้ผู้ชมรายการสนุกสนานหรือมีความต้องการอยากที่จะซื้อสินค้าเท่านั้น แต่ยังมีผลไปถึง ทศนคติ ความคิด ความเชื่อที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ ของผู้ชมรายการด้วย ดังนั้นภาพลักษณ์ของการเป็นผู้สูงอายุจึงเป็นสิ่งที่ตอกย้ำให้คนทุกคนใน

สังคมรับรู้ว่าผู้สูงอายุเป็นภาระของสังคม เพราะสภาพร่างกายที่อ่อนล้า ไม่มีแรง ไม่สามารถที่จะช่วยตนเองได้

กระบวนการสร้างวาทกรรมผู้สูงอายุของรัฐไทยในสังคมสมัยใหม่

จากที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ผลของการพัฒนาประเทศของรัฐไทยไปสู่ความทันสมัยตามแบบตะวันตกที่เน้นการผลิตแบบอุตสาหกรรมในระบบทุนนิยม ได้ทำให้บทบาทและสถานภาพของผู้สูงอายุในสังคมลดลง และอัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุเปลี่ยนแปลงไปในทางลบ ซึ่งถ้ามองในแง่ของวาทกรรมแล้วการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดจากการช่วงชิงกันขึ้นเป็นวาทกรรมหลักในสังคมและการปะทะสังสรรค์ของวาทกรรมชุดต่างของ "ความรู้ที่เกี่ยวกับการพัฒนา" และ "ความรู้เกี่ยวกับผู้สูงอายุ" ฯลฯ จากสังคมเกษตรแบบดั้งเดิมและจากสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ ที่มีฐานคิดมาจากเศรษฐกิจแบบพอเพียงที่เน้นการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันและเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่เน้นไปที่ผลกำไร "ความรู้" ที่ช่วงชิงกันขึ้นเป็นวาทกรรมหลักของสังคม จำเป็นต้องใช้อำนาจในการสร้างหรือสถาปนาระบบอบแห่งความจริงขึ้นมา และ ความรู้ที่ว่านั้นจึงจะเป็นที่ยอมรับของสังคมออกไปในวงกว้าง และอำนาจที่ทรงประสิทธิภาพในสังคมอำนาจหนึ่งคืออำนาจรัฐ ในที่นี้จะแสดงให้เห็นถึงกระบวนการทางวาทกรรมที่รัฐใช้ครอบงำสังคม ในการสร้างอัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุ โดยมองผ่านทางนโยบายและมาตรการต่างๆ ฯลฯ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาและการปฏิบัติต่อผู้สูงอายุที่รัฐใช้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่าง ๆ ในฐานะวาทกรรมที่รัฐได้สร้างขึ้น ประกอบกับวาทกรรมผู้สูงอายุที่มาจากประเทศทุนนิยมทางตะวันตกในเวลาช่วงต่าง ๆ ของการใช้แผนพัฒนา ฯ ที่เป็นตัวกำหนดให้รัฐต้องออกหรือปรับเปลี่ยนนโยบายและมาตรการต่าง ๆ ในการปฏิบัติต่อผู้สูงอายุในเวลาต่อ ๆ มา

สำหรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-8 นับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา ภายหลังจากล่มสลายของยุคล่าอาณานิคม มีประเทศใหม่เกิดขึ้นในโลกมากมาย ซึ่งส่วนใหญ่ล้วนแล้วแต่มีความยากจน ส่วนประเทศที่มีอิทธิพลต่อสังคมโลกในขณะนั้น ได้แก่ประเทศสหรัฐอเมริกา มีแนวความคิดที่จะทำให้ประชาชนในประเทศต่างเหล่านี้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ทั้งนี้โดยการช่วยเหลือจากประเทศที่ร่ำรวยแล้ว ใน พ.ศ.2492 ประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกา ทูแมน (Truman) ได้แถลงต่อสภาองเกรสในการให้ความช่วยเหลือประเทศด้อยพัฒนาในรูปแบบของการพัฒนาโดยใช้ตัวแบบการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ 5 ขั้นตอนของ รอสเทอ (W.W.Rostow) เป็นหลัก โดยมีเป้าหมายอยู่ที่ความสำเร็จในการสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ หรือพื้นฐานการผลิตแบบอุตสาหกรรม (industrialization) และความเป็นชุมชนเมือง (urbanization) ส่วนเป้าหมายทางสังคมการเมืองก็คือการจัดระเบียบ (socio – political order)

ตามตัวอย่างประเทศตะวันตกด้วยการสร้างระบอบประชาธิปไตยแบบมีตัวแทน (representative democracy) โดยมี "ผู้เชี่ยวชาญ" ดำเนินการให้เกิดความทันสมัย และมีลักษณะเป็นทั้งแนวทางบริหาร "การพัฒนา" และเป็นอุดมการณ์ที่ฝังลึกอยู่ในความคิดของผู้นำของประเทศ (ศุภชัย เจริญวงศ์.2544 : 3-5) ซึ่งผู้นำของประเทศไทยในขณะนั้นได้นำแนวทางดังกล่าวมาร่างเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศนับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน รวม 8 แผน แต่ในช่วงต้นของการพัฒนาประเทศที่ใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฯ ยังไม่มีแผนใดที่มีนโยบายหรือมาตรการที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ

ถึงแม้ว่ารัฐบาลไทยจะได้มีการจัดตั้งสถานสงเคราะห์คนชราบ้านบางแคขึ้นในปี พ.ศ. 2496 แต่วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งก็มีไว้เป็นการแก้ไขปัญหาลูกหลานผู้สูงอายุอันเป็นผลเนื่องมาจากการพัฒนาประเทศ หรือเป็นการจัดตั้งสถาบันขึ้นมารองรับความรู้หรือวาทกรรมที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุ แต่น่าจะเป็นการเอาแบบอย่างมาจากต่างประเทศหรือเป็นการแก้ไขปัญหาลูกหลานผู้สูงอายุที่เร่ร่อน ทำความเดือดร้อนรำคาญแก่สังคมตามที่ได้อ้างไว้ในวัตถุประสงค์ข้อ 2 ของการก่อตั้งสถานสงเคราะห์ฯ มากกว่า เพราะการพัฒนาประเทศในลักษณะที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเศรษฐกิจและสังคมจะมีผลกระทบต่อผู้สูงอายุนั้น เริ่มกระทำการอย่างจริงจังในแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 ใน พ.ศ. 2504 และความรู้หรือวาทกรรมที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุที่มาจากประเทศทุนนิยมทางตะวันตกก็ยังไม่แพร่หลายเข้ามาในสังคมไทยมากนัก เพราะความรู้หรือทฤษฎีที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุโดยตรงในแขนงวิชา (discipline) อย่างเช่นวิชา "พุดชาวิทยา" (Gerontology) และวิชา "พุดชาวิทยาสังคม" (Social Gerontology) ในประเทศทางตะวันตกเพิ่งจะเกิดขึ้นใน พ.ศ.2483 และทฤษฎีที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุแรกๆ ส่วนใหญ่จะเป็น ทฤษฎีในกลุ่มภาวะสูงอายุทางด้านชีววิทยาซึ่งจะเป็นประเด็นความรู้เกี่ยวกับผู้สูงอายุทางด้านการแพทย์มากกว่า ส่วนทฤษฎีผู้สูงอายุทางด้านสังคมเช่น ทฤษฎี Disengagement theory ทฤษฎี Activity theory และทฤษฎี Continuity theory ฯลฯ ตามที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 เกิดขึ้นในระหว่าง พ.ศ.2504-2507 แล้วถึงจะเริ่มปรากฏมีรายงานการศึกษาเกี่ยวกับผู้สูงอายุในประเด็นทางสังคมในสังคมไทย ใน พ.ศ.2518

จึงจะเห็นได้ว่าแผนพัฒนาเศรษฐกิจในฉบับที่ 1-2 มุ่งเน้นการผลิตแบบอุตสาหกรรม โดยไม่ได้ให้ความสนใจต่อผู้สูงอายุนัก นโยบายและบริการต่างๆ เกี่ยวกับผู้สูงอายุมักได้รับการมองว่าเป็นเรื่องไม่เร่งด่วน และมีความสำคัญเป็นอันดับรองเมื่อเปรียบเทียบกับประชากรในกลุ่มอื่น ๆ เช่นกลุ่มแรงงาน สตรี และเด็กเป็นต้น ทั้งนี้เป็นเพราะในสังคมอุตสาหกรรมการจัดระเบียบเพื่อแบ่งประเภทคนอย่างผู้สูงอายุ ผู้พิการ มักถูกมองว่าเป็นผู้ที่ไม่มีประสิทธิภาพในการผลิตเมื่อเทียบกับคนหนุ่มสาวหรือ เด็กที่มีอนาคตที่จะเป็นแรงงานที่ดีกว่า มีแนวโน้มที่จะทำให้เป็นคน

ทันสมัย(modern man)ได้ และจะเป็นกลไกไปพัฒนาสังคมให้มีความทันสมัยได้ต่อไป ซึ่งการทำ หรือการสร้างคนรุ่นใหม่ โดยใช้วาทกรรมการพัฒนานั้น กระทำผ่านระบบการศึกษาในอันที่จะให้ ความรู้และปลูกฝังอุดมการณ์ของการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยได้ต่อไป จากแผนและแนวทางใน การสร้างดังกล่าว ได้ทำให้ผู้สูงอายุถูกเบียดขับออกมาจากลำดับความสำคัญในสังคม เนื่องจาก ความรู้และประสบการณ์ของผู้สูงอายุในสังคมเกษตรแบบดั้งเดิมไม่สามารถที่จะนำมาใช้ได้อย่าง มีประสิทธิภาพในสังคมแบบอุตสาหกรรม อีกทั้งความผูกพันระหว่างคนในแต่ละรุ่นที่เกิดขึ้น ระหว่างการถ่ายทอดประสบการณ์ในการดำรงชีวิตให้แก่กัน ก็ถูกแทนที่หรือถูกแย่งชิงไปด้วยระบบ การศึกษาตามแบบสมัยใหม่ ลำดับขั้นชั้นของสังคมไทยที่เคยยึดถือระบบอาวุโสก็เปลี่ยนมาเป็น แบบเสรีประชาธิปไตยที่เน้นในเรื่องความเสมอภาค และความสามารถของบุคคลมากกว่าการคำนึง ถึงความอาวุโสทางด้านอายุ ด้วยภาคปฏิบัติการของวาทกรรมเหล่านี้ค่อย ๆ ทำให้ความสำคัญ ของผู้สูงอายุในสังคมไทยค่อย ๆ ลดลง ผลจากวาทกรรมทางด้านการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับ คนในวัยแรงงาน ความรู้หรือวาทกรรมเกี่ยวกับผู้สูงอายุทั้งในประเด็นที่เกี่ยวกับทางด้านร่างกาย และประเด็นที่เกี่ยวกับทางด้านสังคม อัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุในสังคมไทยเริ่ม เปลี่ยนไปในทางด้านลบ จะเห็นได้จากมีการบัญญัติคำว่า "ผู้สูงอายุ" ขึ้นใช้ในสังคมไทยเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ.2512 โดยพล.ต.อรรถสิทธิ์ สิทธิสุนทร ซึ่งให้ความหมายผู้สูงอายุ หมายถึง คนที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป เป็นผู้ที่มิสังขารร่วงโรย มีสุขภาพเสื่อมโทรม และเป็น ผู้ที่ควรให้การดูแลเป็นอย่างยิ่ง (บุษยมาส ลินธุประมา.2539 : 5)

อัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุในลักษณะที่เป็นภาระต่อครอบครัวและสังคม ได้รับการตอกย้ำลงไปอีก จากนโยบายและแผนงานที่เน้นการพัฒนาสังคมควบคู่ไปกับการพัฒนา เศรษฐกิจ ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515 - 2519) และแผน พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524) ที่เน้นการพัฒนาคนและการ วางแผนครอบครัว โดยแผนพัฒนาฉบับที่ 3 รัฐบาลได้ประกาศนโยบายประชากรศึกษาอย่าง เป็นทางการ สนับสนุนการจัดประชากรศึกษาทั้งในระบบโรงเรียน และนอกโรงเรียน ซึ่งเน้นการ เรียนรู้ที่จะเกิดกับผู้เรียน การตัดสินใจและพฤติกรรมที่ช่วยแก้ปัญหาประชากร และนำไปสู่การ ปฏิบัติอย่างจริงจังในแผนพัฒนาฉบับที่ 4 โดยเน้นให้การบรรจุความรู้ทางด้านประชากรศึกษาเอา ไว้ในหลักสูตรทุกระดับตั้งแต่ระดับประถมศึกษาไปถึงระดับอุดมศึกษา และให้เนื้อหา มีความเหมาะสมกับวัย พื้นฐานของผู้เรียน และสถานการณ์ของบ้านเมือง มีทั้งการสอดแทรก มีทั้งเป็น รายวิชาให้เลือกศึกษา เป็นต้น ทางด้านการผลิตบุคลากรก็ได้มีการเปิดสอนวิชาประชากรศึกษา และที่เกี่ยวกับประชากรในระดับมหาบัณฑิตและบัณฑิตในสถาบันต่าง ๆ เช่น มหาวิทยาลัยมหิดล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นต้น (ชัยวัฒน์ ปัญจพงษ์.2532 :219- 220) ความมุ่งหมายของการ

บรรจुประชากรศึกษาเข้าไปในหลักสูตรการศึกษาในระดับต่างนั้นมีเป้าหมายสุดท้าย คือการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีศักยภาพสูงสุด พร้อมกับการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของแต่ละบุคคล ครอบครัว ชุมชน และประเทศ แต่อย่างไรก็ดีในแง่ของวาทกรรมแล้วความรู้ทางประชากรมีผลข้างเคียงต่อภาพลักษณ์ของผู้สูงอายุให้เป็นไปในทางลบ เพราะในการศึกษาด้านประชากรและการพัฒนา มักจะพูดถึงอัตราส่วนพึ่งพิง ซึ่งหมายถึงอัตราส่วนของประชากรวัยเด็กและวัยสูงอายุที่คนในวัยแรงงานจะต้องเลี้ยงดู อัตราส่วนของประชากรที่ต้องเลี้ยงดูหรืออัตราส่วนผู้ที่เป็นภาระสูง ถือกันว่าเป็นตัวชี้วัดถึงอุปสรรคในการพัฒนา ดังนั้นในนโยบายการพัฒนาประเทศจึงมักจะละเลยหรือไม่พูดถึงการพัฒนาประชากรกลุ่มนี้มากนักเนื่องจากมองว่าประชากร กลุ่มนี้มีศักยภาพในการพัฒนาประเทศต่ำ (เกริกศักดิ์ บุญญานุพงศ์ .2539:1) ผลข้างเคียงที่สำคัญที่สุดของงานทางด้านประชากรที่ถือว่าได้ก่อให้เกิดการปฏิวัติครั้งใหญ่ทางด้านประชากรของประเทศไทย คือการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางอายุประชากรของสังคมไทย ซึ่งเกิดจากการนำเอาการวางแผนครอบครัวมาใช้อย่างเต็มที่ และเกินพอดี (เกริกศักดิ์ บุญญานุพงศ์. 2539: 5) ซึ่งได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ทำให้ระดับการเจริญพันธุ์ลดลง ประกอบกับสถานการณ์การระบาดของโรคเอดส์ในประเทศไทยอย่างรุนแรงและต่อเนื่องทำให้คนในวัยแรงงานและทารกมีอัตราการตายเพิ่มขึ้น อีกทั้งยังมีการอพยพแรงงานจากภาคการเกษตรในชนบทเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมในเมืองมากยิ่งขึ้น โดยมีได้จำกัดว่าเป็นแรงงานหญิงหรือชาย ทำให้ผู้หญิงทำงานนอกบ้านมากยิ่งขึ้น นั่นคือจำนวนของคนในครอบครัวที่จะมาดูแลผู้สูงอายุจะมีจำนวนน้อยลง ปราฏการณ์ที่ผู้สูงอายุที่ขาดคนดูแลต้องอยู่กันตามลำพังหรืออยู่กับหลานที่เป็นเด็กตัวเล็ก ๆ มีพบเห็นอยู่ตามหมู่บ้านในชนบทและตัวเมืองทั่วไปในสังคมไทย และในแวดวงวิชาการเริ่มมีการพูดถึง หรือศึกษาปัญหาผู้สูงอายุที่ถูกทอดทิ้งเพิ่มมากขึ้น ทั้งสถาบันที่ศึกษาทางด้านประชากรศาสตร์และทางด้านปัญหาสังคม

แต่ความรู้ที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุที่มีผลต่อการกำหนดนโยบายของรัฐบาลคือ ความรู้ที่เกิดจากการชั้นนำขององค์การสหประชาชาติที่ได้จัดประชุมสมัชชาโลกว่าด้วยผู้สูงอายุขึ้น ในปี พ.ศ. 2525 ณ กรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย และองค์การอนามัยโลกยังได้กำหนดให้ปี พ.ศ. 2525 เป็นปีรณรงค์เพื่อส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุ เพื่อให้ประเทศต่าง ๆ ช่วยกันส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุ จากกระแสแรงผลักดันจากต่างประเทศนี้เอง ที่ทำให้รัฐเริ่มหันมาให้ความสนใจในปัญหาผู้สูงอายุมากขึ้นโดยกรมประชาสงเคราะห์ได้นำนโยบายการจัดสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุมาบรรจุเอาไว้ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) ทั้งนี้เพื่อให้ได้มีการปฏิบัติอย่างจริงจังและต่อเนื่อง นอกจากนั้นแล้วคณะรัฐมนตรีของรัฐบาลในสมัยนั้นยังได้มีมติจัดตั้งคณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติชุดแรกขึ้นเมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2525 เพื่อทำหน้าที่กำหนดนโยบาย วางแผนและดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับผู้สูงอายุและคณะ

กรรมการดังกล่าวได้จัดทำ “แผนระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุแห่งชาติ พ.ศ. 2525 – 2544 ” ซึ่งนับเป็นแผนแรกเกี่ยวกับผู้สูงอายุในประเทศไทย ในแผนระยะยาวนี้เองกล่าวถึงปัญหาของผู้สูงอายุ กำหนดนโยบาย และมาตรการด้านสุขภาพ การศึกษา ความมั่นคงของรายได้ ด้านสังคม วัฒนธรรม และสวัสดิการสังคมอย่างกว้างๆ เพื่อแก้ไขปัญห และปรับปรุงคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ รวมทั้งมีการกำหนดหน่วยงานหรือสถาบันที่จะเข้ามารับผิดชอบในด้านต่างๆขึ้น โดยทางด้านสุขภาพอนามัยให้กรมการแพทย์เป็นผู้รับผิดชอบ ทางด้านการศึกษาและด้านสังคม วัฒนธรรมมอบให้กรมการศึกษานอกโรงเรียน ด้านความมั่นคงทางรายได้ และการทำงาน และด้านสวัสดิการสังคม มอบให้กรมประชาสงเคราะห์รับผิดชอบ ซึ่งในแนวคิดเชิงวาทกรรมสถาบันเหล่านี้ถูกสร้างขึ้นมารองรับ ความรู้หรือวาทกรรมที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุทั้งในประเด็นความรู้ทางด้านการแพทย์และประเด็นทางด้านสังคม ที่เห็นได้อย่างเด่นชัดคือการที่รัฐโดยกรมประชาสงเคราะห์ และกระทรวงสาธารณสุขได้จัดตั้งชมรมผู้สูงอายุขึ้นทั่วประเทศทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค เพื่อรองรับความรู้ที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุในเรื่องการทำกิจกรรมที่ต่อเนื่องต่อไป activity theory และการรวมกลุ่มของผู้สูงอายุทำให้ง่ายในการที่จะจัดการหรือให้ความรู้เกี่ยวกับการดูแลรักษาสุขภาพต่อไป นอกจากนั้นคณะรัฐมนตรียังได้กำหนดให้วันที่ 13 เมษายน ของทุกปีเป็น “วันผู้สูงอายุแห่งชาติ” เป็นการตอกย้ำวาทกรรมผู้สูงอายุในสังคมสมัยใหม่ที่กำลังเป็นปัญหา ควรที่ครอบครัวและสังคมจะต้องให้ความสำคัญเพิ่มมากขึ้น จะเห็นได้ว่านับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 5 เป็นต้นมา อาจถือได้ว่าเป็นจุดหักเหในการสร้างวาทกรรมผู้สูงอายุโดยรัฐ จากแต่เดิมรัฐให้ความสำคัญกับคนหนุ่มสาวในวัยทำงานเพื่อตอบสนองวาทกรรมในการพัฒนา และไม่เคยให้ความสำคัญต่อประชากรผู้สูงอายุ ซึ่งอาจเป็นเพราะรัฐมองว่าปัญหาผู้สูงอายุในช่วงต้นของการพัฒนายังไม่มีความรุนแรงมากนัก และยังเข้าใจว่าสถาบันครอบครัวในสังคมไทยคงจะดูแลผู้สูงอายุเองได้เหมือนที่เคยเป็นมา แต่เมื่อองค์การสหประชาชาติ ที่เป็นตัวแทนของทุนนิยมได้ออกมาชี้ให้เห็นว่า ประชากรในกลุ่มผู้สูงอายุกำลังขยายตัวและจะเป็นอุปสรรคที่สำคัญในการพัฒนาประเทศได้ในอนาคต และประเด็นที่สำคัญที่ได้จากประสบการณ์ของประเทศที่พัฒนาแล้ว คือ การแก้ปัญหาโดยการจัดสวัสดิการทางสังคมให้แก่คนกลุ่มนี้ จะเป็นภาระแก่รัฐเป็นอย่างมาก ทางออกที่สอดคล้องกับค่านิยมของประเทศทางตะวันออก คือการให้ครอบครัวหันกลับมาดูแลผู้สูงอายุมากขึ้น ก็จะเป็นการลดภาระและค่าใช้จ่ายของรัฐลงไปได้อีกมาก และเพื่อไปสู่เป้าหมายดังกล่าว รัฐจำเป็นต้องฟื้นฟูวาทกรรมผู้สูงอายุเดิม ที่จะนำไปสู่การสร้างค่านิยมที่เน้นในเรื่องความกตัญญูต่อบุพการีและภูมิปัญญาของผู้สูงอายุให้กลับมามีเพิ่มมากขึ้นในสังคมไทย อย่างไรก็ตาม จากปัญหาผู้สูงอายุที่เกิดขึ้นก็ได้ชี้ให้เห็นความขัดแย้งกันอยู่ในที่ของแผนพัฒนาฉบับต่างๆ ที่ผ่านมามาว่า รัฐมิได้มองผลที่จะเกิดขึ้นกับโครงสร้างที่จะตามมาในระยะยาว โดยมุ่งแต่เพียงที่จะ

ทำให้บรรลุเป็นหมายที่วางเอาไว้ในแผนฯในแต่ละแผนฯเท่านั้น กล่าวคือ การพยายามที่จะลดอัตราส่วนพึ่งพิงซึ่งได้แก่ผู้สูงอายุและเด็ก โดยวิธีการวางแผนครอบครัวควบคุมอัตราการเกิด เพื่อให้รายได้ประชาชาติต่อหัว (G.D.P.) เพิ่มขึ้น โดยลืมนึกว่าคนในวัยแรงงานในปัจจุบันจะกลายเป็นผู้สูงอายุในอนาคต ซึ่งนอกจากจะทำให้อัตราส่วนพึ่งพิงทางประชากรกลับสูงมากขึ้นแล้ว ยังทำให้จำนวนคนที่มาดูแลผู้สูงอายุของครอบครัวในอนาคตลดน้อยลงไปด้วย นอกจากนั้นแล้ว การพัฒนาที่เน้นทางด้านอุตสาหกรรมและการทำให้เป็นเมือง ทำให้เกิดการอพยพของประชากรทั้งจากการเข้าไปหางานทำและการศึกษา ทำให้โครงสร้างและความสัมพันธ์ในสถาบันครอบครัวมีความอ่อนแอ และนำไปสู่ปัญหาสังคมต่างๆมากมายไม่ว่าจะเป็นปัญหาผู้สูงอายุ ปัญหา ยาเสพติด ปัญหาอาชญากรรม ฯลฯ

ปัญหาต่างๆเหล่านี้รัฐเริ่มตระหนักว่าเป็นผลอันเนื่องมาจากการพัฒนาที่ได้กระทำมาตลอดเวลาเกือบ 30 ปี เพราะทำให้ช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยเพิ่มมากขึ้น ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายมากขึ้น และการพัฒนาดังกล่าวได้ก่อให้เกิดมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อมขึ้นมากมาย ความผิดพลาดที่สำคัญคือการทำให้โครงสร้างทางครอบครัวและทางสังคมอ่อนแอลงก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมมากมายตามที่ได้กล่าวมาแล้ว รัฐจึงพยายามที่จะแก้ไขข้อผิดพลาดดังกล่าวโดยการกำหนดนโยบายและมาตรการต่าง ๆ ขึ้นมาปฏิบัติในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 ที่เน้นไปในเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการพัฒนาสังคม เสริมสร้างความเป็นธรรม และแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม วาทกรรมการพัฒนาอย่างหนึ่งที่รัฐได้สร้างขึ้นมา คือการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งความหมายของคุณภาพชีวิตหมายถึงบุคคลที่มีความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สังคม และสติปัญญา มีฐานะเศรษฐกิจที่พอเพียงแก่ความเป็นอยู่ที่ดีสุขสบายตามควรแก่อัตภาพ และสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพตามแต่สังคมนั้น ๆ จะกำหนด และสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไป และรัฐยังได้กำหนดดัชนีและเกณฑ์คุณภาพชีวิตขึ้นความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) เอาไว้ 8 หมวด เริ่มใช้มาตั้งแต่แผนฯฉบับที่ 5 เป็นต้นมาแต่ได้มาเน้นในแผนนี้ ซึ่งถ้าหากพิจารณาในแง่ของวาทกรรมแล้วเกณฑ์มาตรฐานดังกล่าวถูกกำหนดด้วยมาตรฐานของระบบทุนนิยมที่เน้นว่าการมีคุณภาพชีวิตที่ดีนั้น สิ่งที่สำคัญคือการมีเศรษฐกิจที่ดีพอเพียงที่จะแสวงหาความสุขทางด้านอื่น ๆ ต่อไป การแพร่กระจายวาทกรรมในการพัฒนาโดยรัฐนี้ มีเป้าหมายไม่เว้นแม้แต่ผู้สูงอายุที่ถูกกำหนดว่าการที่จะมีคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้สูงอายุนั้นนั้นควรจะต้องปฏิบัติหรือเตรียมตัวอย่างไรเช่นกัน กล่าวคือในด้านรายได้ผู้สูงอายุต้องเก็บออมไว้ตั้งแต่ยังมีรายได้ และควรทำประกันสวัสดิการสังคมไว้ด้วย ควรเตรียมตัวในด้านที่อยู่อาศัยที่เป็นของตนเอง ควรป้องกันรักษาสุขภาพให้ดีที่สุด และพยายามที่จะรู้จักสถานพยาบาลต่าง ๆ ที่ใกล้บ้าน และ เนื่องจากการมีเวลาว่าง

มาก ควรเตรียมกิจกรรมไว้เพื่อไม่ให้ว่างมาก เช่น อ่านหนังสือ ดูแลต้นไม้ เยี่ยมญาติมิตร ออกกำลังกาย ทำบุญทำทาน จะต้องจัดการปรับตัว ต้องเข้าใจว่าลูกหลานอยากอยู่ใกล้ผู้ใหญ่ที่เมตตาปรานี ดังนั้นต้องเข้าใจลูกหลานเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างปกติ และควรฝึกจิตใจให้สงบสุข โดยใช้ธรรมะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว (วิลาวัณย์จรรย์ยานนท์. 2532 : 517 - 519) คำแนะนำของรัฐที่ให้แก่วัยสูงอายุตามที่ได้กล่าวมานี้ ได้สะท้อนให้เห็นถึง ภาพลักษณ์ของผู้สูงอายุในสังคมไทยในสายตาของรัฐ ว่าการเป็นผู้สูงอายุโดยทั่วไปนั้นหมายถึง ผู้ที่ไม่มีรายได้ซึ่งจะเป็นปัญหามากขึ้นหากไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง มีสุขภาพเสื่อมโทรมที่ต้องการการรักษาพยาบาลบ่อยๆ เป็นผู้ที่ไม่มีบทบาทในสังคม และอาจมีปัญหาช่องว่างระหว่างวัยในการอยู่ร่วมกับกับลูกหลานได้ จึงควรที่จะปรับตัวหรือไม่ก็ใช้ศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจึงจะมีความสุข นอกจากนั้นคำแนะนำดังกล่าวยังเป็นวาทกรรมที่รัฐได้สร้างขึ้นมา เพื่อมุ่งเน้นให้ผู้สูงอายุได้ตระหนักในตัวเอง หรืออาจจะกล่าวได้ว่าเป็นการสร้างวินัยให้เกิดขึ้นกับตัวผู้สูงอายุเองว่า ถ้าหากจะใช้ชีวิตในสังคมแบบอุตสาหกรรมที่รัฐสร้างขึ้นมานั้นควรจะประพฤติปฏิบัติตัวอย่างไร จึงจะสุขสบายตามควรแก่สภาพ

นอกจากจะกำหนดคำแนะนำสำหรับการปฏิบัติของผู้สูงอายุเพื่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีแล้ว รัฐ โดย คณะทำงานพิจารณานโยบายและมาตรการหลักเพื่อช่วยเหลือผู้สูงอายุได้จัดทำ "สาระสำคัญของนโยบายและมาตรการสำหรับผู้สูงอายุระยะยาว (พ.ศ. 2535 - 2554)" เพื่อใช้สำหรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 - 8 โดยมีเป้าหมายให้ผู้สูงอายุสามารถปรับตัวเข้ากับสภาพของวัยและสภาพแวดล้อม ได้รับการดูแลจากครอบครัวและสังคม และการสงเคราะห์อื่น ๆ ด้วย สาระสำคัญของนโยบายที่ได้กำหนดไว้คือ ส่งเสริมและให้บริการเรียนรู้ต่างๆ ที่จะให้ผู้สูงอายุรู้จักการปรับตัว การดูแลสุขภาพสุขภาพอนามัย การป้องกันโรค และการออกกำลังกายที่ถูกต้อง สนับสนุนให้ผู้สูงอายุได้ทำงานตามกำลัง ความถนัด ความสามารถ และประสบการณ์ ได้ถ่ายทอดประสบการณ์และความชำนาญให้แก่ชนรุ่นหลัง รวมทั้งได้ทำประโยชน์อื่นๆ แก่สังคม ส่งเสริมลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว แบบสังคมไทยดั้งเดิม รวมทั้งเสริมสร้างค่านิยมในการให้ความเคารพและกตัญญูต่แก่ผู้สูงอายุ สนับสนุนสถาบันศาสนาให้มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่คุณธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ ตลอดจนเป็นที่พึ่งทางจิตใจ โดยเฉพาะแก่ผู้สูงอายุได้ ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนและภาคเอกชน มีบทบาทสำคัญในการจัดสวัสดิการและบริการผู้สูงอายุ และให้โอกาสผู้สูงอายุได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ อย่างเหมาะสม และเกิดประโยชน์ทั้งแก่ผู้สูงอายุและสังคม ให้บริการพื้นฐานและสวัสดิการทางสังคม ตลอดจนการสงเคราะห์ด้านต่าง ๆ ตามความต้องการและจำเป็นอย่างเพียงพอแก่ผู้สูงอายุ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้สูงอายุที่มีรายได้น้อย และไม่มีผู้อุปการะ สนับสนุนให้มีการผลิตและพัฒนาบุคลากรสำหรับดูแล รักษา และการให้บริการผู้สูงอายุ เพิ่มมากขึ้น

จากนโยบายข้างต้นรัฐบาลในเวลานั้นได้กำหนดมาตรการรวม 6 ด้านเพื่อให้ทุกหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ถือเป็นแนวทางในการจัดทำแผนงาน โครงการ กิจกรรมที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุ ดังนี้ (กรมประชาสัมพันธ์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม. 2536:20 – 22)

1. เผยแพร่ความรู้ ให้ผู้สูงอายุรู้จักปรับตัว การดูแลสุขภาพ การป้องกันโรค โภชนา การออกกำลังกาย ด้วยรูปแบบและวิธีการต่างๆ ตลอดจนจัดให้มีบริเวณและอุปกรณ์ที่เหมาะสมสำหรับการออกกำลังกาย การพักผ่อน รวมทั้งจัดทำบริการพิเศษด้านนันทนาการ
2. ให้การศึกษาอบรม หรือแนะแนวอาชีพสำหรับผู้สูงอายุที่ยังสามารถทำงานได้ให้มีความรู้และทักษะสำหรับการเลือกอาชีพที่เหมาะสมรวมทั้งขอให้หน่วยงานทั้งภาครัฐ รัฐวิสาหกิจ และเอกชน เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้ทำงานตามความถนัดและศักยภาพ
3. จัดกิจกรรมด้านต่างๆ เพื่อให้ผู้สูงอายุได้มีส่วนร่วม ทั้งเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์แก่ชนรุ่นหลัง หรือการพัฒนาชุมชน
4. รณรงค์ให้ประชาชนและสังคมเห็นคุณค่าและประโยชน์ของการมีสมาชิกหลายรุ่นอายุอยู่ร่วมกันในครอบครัว ตลอดจนมีค่านิยมในการเคารพกตัญญูต่อบุพการี และผู้สูงอายุ
5. ขอความร่วมมือจากสถาบันศาสนาในการเผยแพร่คำสอนเพื่อให้เป็นที่พึงทางจิตใจแก่ผู้สูงอายุ รวมทั้งในการปรับปรุงวิธีการเผยแพร่คำสอนในรูปแบบที่หลากหลายและเหมาะสม
6. ขยายบริการและสวัสดิการด้านสุขภาพ อนามัย สังคม และสาธารณูปโภค สำหรับผู้สูงอายุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่มีรายได้น้อย หรือมีรายได้น้อยเพียงพอต่อการดำรงชีพ และไม่มีผู้อุปการะ

นโยบายและมาตรการดังกล่าว หน่วยงานของภาครัฐและภาคเอกชนได้ใช้เป็นแนวทางในการจัดทำโครงการและกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุในแผนฯ 7-8 ที่เห็นเป็นรูปธรรมได้แก่การให้บริการรักษาพยาบาลแก่ผู้สูงอายุโดยไม่คิดมูลค่า การจัดสวัสดิการสงเคราะห์โดยให้เบี้ยยังชีพจำนวน 300 บาท/คน/เดือนแก่ผู้สูงอายุหมู่บ้านละ 5 คน ตลอดจนลดหย่อนค่าโดยสารสำหรับพาหนะเดินทางทุกประเภท แต่สิ่งที่น่าสนใจคือการส่งเสริมให้ครอบครัวเห็นความสำคัญและเอาใจใส่ดูแลผู้สูงอายุ เป็นการเชิดชูวาทกรรมชุดเก่าที่เป็นวาทกรรมหลักในสังคมไทยมาแต่เดิมเป็นเครื่องมือหรือภาคปฏิบัติการทางวาทกรรมที่จะทำให้อัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุทางลบที่มองผู้สูงอายุว่าเป็น “ผู้พึ่งพิง” หรือ “ผู้เป็นภาระ” หดหายไป การนำวาทกรรม

ผู้สูงอายุชุดเดิมที่กลับมาใช้ก็เพื่อให้ครอบครัวและชุมชนหันกลับไปยอมรับในคุณค่าในตัวผู้สูงอายุมากขึ้นทั้งนี้เพื่อผลในการที่จะให้ครอบครัวและชุมชนรับภาระการดูแลผู้สูงอายุแทนที่รัฐได้ง่ายขึ้น ภาคปฏิบัติการทางวาทกรรมชุดเดิมที่นำมาใช้ได้แก่ การส่งเสริมให้มีการนำแนวคำสอนในศาสนาต่างๆที่เน้นให้เห็นความสำคัญและบุญคุณพ่อแม่และผู้สูงอายุ การให้ความสำคัญกับความรู้และประสบการณ์ของผู้สูงอายุ เพื่อทำให้เกิดการยอมรับในตัวผู้สูงอายุขึ้นกับครอบครัวและสังคม รวมทั้งรณรงค์ให้ประชาชนและสังคมเห็นประโยชน์ของการอยู่ร่วมกันในครอบครัวแบบขยาย รัฐระดมเผยแพร่วาทกรรมชุดเก่าเหล่านี้ผ่านทางสื่อต่าง ๆ สถานศึกษา แม้กระทั่งวัดที่เคยเป็นสถาบันหลักในการผลิตและเผยแพร่วาทกรรมผู้สูงอายุชุดเก่าก็ได้รับการร้องขอให้พระเทศน์หรือบรรยายธรรมในเรื่องเกี่ยวกับความกตัญญูตักเตือนให้มากขึ้น แผน มาตรการและกิจกรรมที่นำมาใช้ในแผน ฯ 7-8 นี้ทำให้เราได้เห็น กระบวนการ ลำดับขั้นตอน ในการสร้างวาทกรรมผู้สูงอายุ โดยรัฐได้ชัดเจนยิ่งขึ้น สิ่งเหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะรัฐได้ตระหนักรู้ด้วยตนเองในสถานะของปัญหาผู้สูงอายุ แต่เกิดจากการชักนำ บงการ ครอบงำ จากอำนาจที่มาจากภายนอกประเทศมาตั้งแต่แผน ฯ 5 แล้ว และวิเคราะห์ไปให้ถึงที่สุดก็เพื่อผลประโยชน์ของทุนนิยม ที่ได้มาจากการพัฒนาประเทศตามแบบตะวันตกนั่นเอง

จากการวิเคราะห์กระบวนการสร้างวาทกรรมผู้สูงอายุของรัฐในสังคมไทยสมัยใหม่ ทำให้เราเห็นได้ว่า นโยบาย มาตรการที่รัฐได้นำมาใช้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่าง ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม และมีผลกระทบค่อนข้างมากต่อผู้สูงอายุ ในแง่คิดทางวาทกรรม ผลของวาทกรรมการพัฒนาและความรู้หรือวาทกรรมที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุที่มาจากประเทศทุนนิยมตะวันตก ได้ทำให้อัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุในสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปในทางลบ แต่เมื่อรัฐได้ตระหนักรู้จากการครอบงำและกดดันจากองค์การสหประชาชาติที่เป็นตัวแทนของระบบทุนนิยมตะวันตก ว่าปัญหาผู้สูงอายุจะเป็นอุปสรรคในการพัฒนาประเทศตามแบบทุนนิยมต่อไปในอนาคต นโยบายและมาตรการต่าง ๆ ที่รัฐนำมาใช้ ได้แสดงให้เห็นถึงกระบวนการทางวาทกรรม ที่รัฐพยายามที่จะครอบงำครอบครัวและสังคมให้เห็นดีเห็นงามไปกับประโยชน์และคุณค่าของผู้สูงอายุ เพื่อที่จะให้ครอบครัวและสังคมมีบทบาทในการดูแลผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้น จะได้ไม่มาเป็นภาระของรัฐมากเกินไป นโยบายและมาตรการต่าง ๆ เหล่านี้ดูเหมือนจะเป็นประโยชน์ต่อผู้สูงอายุ แต่โดยเนื้อแท้แล้วน่าจะมีประโยชน์ต่อระบบทุนนิยมมากกว่า เพราะถึงแม้ว่ารัฐเพียรพยายามที่จะให้ครอบครัวและสังคมมองผู้สูงอายุอย่างมีคุณค่าหรือมีศักดิ์ศรีเพียงใดก็ตาม แต่ถ้าหากพิจารณาดูที่แผน มาตรการและนโยบายของรัฐเองกลับมองผู้สูงอายุในลักษณะของ "ผู้ด้อยโอกาส" เป็น "ผู้ที่เป็นภาระ" ผู้พึ่งพิงที่ครอบครัว สังคม และรัฐจะต้องเข้าไปช่วยเหลือดูแล มาตรการที่รัฐเอามาใช้ใน

การช่วยเหลือผู้สูงอายุไม่ว่าจะเป็นการเพิ่มเบี้ยยังชีพ (300บาท/คน/เดือน) ให้แก่ผู้สูงอายุเฉพาะผู้สูงอายุที่ไม่มีผู้ดูแลเพียงหมู่บ้านละ 5 คน การลดหย่อนค่าโดยสารสำหรับพาหนะเดินทางทุกประเภท ฯลฯ ก็ได้สะท้อนถึงความไม่จริงใจของรัฐในการช่วยเหลือผู้สูงอายุ เพราะค่อนข้างที่จะใช้งบประมาณน้อยมาก อีกทั้งการลดหย่อนค่าโดยสาร ก็เกิดประโยชน์น้อยมากต่อผู้สูงอายุเนื่องจากโดยธรรมชาติแล้ว ผู้สูงอายุก็มักจะไม่ค่อยเดินทางอยู่แล้วเนื่องจากปัญหาทางด้านสุขภาพ ที่น่าสนใจในมาตรการที่จะส่งเสริมให้หน่วยงานภาคธุรกิจเข้ามาดำเนินการให้บริการผู้สูงอายุในราคาที่ เป็นธรรม นอกจากจะสะท้อนให้เห็นวิถีคิดแบบทุนนิยมของรัฐแล้ว ราคาของค่าบริการดังกล่าวถึงแม้จะเป็นธรรมเพียงใดก็ตามก็ไม่ทำให้ครอบครัวหรือสังคมมองผู้สูงอายุว่าเป็นผู้มีคุณค่าหรือผู้มีศักดิ์ศรีขึ้นมาได้เลย แต่จะเป็นการตอกย้ำอัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุในลักษณะ “ผู้เป็นภาระ” มากขึ้นไปเสียอีก

กฎเกณฑ์เกี่ยวกับผู้สูงอายุ

ในสังคมสมัยใหม่ ที่มีฐานคิดแบบทุนนิยม กำไรสูงสุดคือสิ่งที่พึงปรารถนา แต่การที่จะได้มาต่อเมื่อลงทุนน้อยแต่ได้ผลผลิตมาก สิ่งที่เป็นตัวแปรผันที่สำคัญคือแรงงาน หากได้แรงงานที่แข็งแรงและอดทนก็น่าที่จะสามารถทำการผลิตได้มาก และแรงงานดังกล่าวน่าจะเป็นแรงงานของคนหนุ่มสาวมากกว่าผู้สูงอายุ จากความรู้ความเชื่อดังกล่าว ทำให้ระบบทุนนิยมต้องสร้างองค์ความรู้ที่จะนำไปสู่การสร้างกฎเกณฑ์ในการแบ่งแยกประเภทของคนออกจากกัน หรือทำให้แตกต่างกัน ทำให้ไม่เหมือนกันหรืออาจเรียกว่าทำให้กลายเป็นอื่น ทำให้การแยกประเภทคนทำได้ง่ายขึ้น แต่ในกระบวนการสร้างความรู้ที่จะทำให้เห็นแตกต่างหรือความเป็นอื่นโดยมีมาตรฐานความคิดแบบทุนนิยมแล้ว แรงงานของคนหนุ่มสาวย่อมพึงประสงค์มากกว่าแรงงานของผู้สูงอายุ หรือความรู้ที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุนั้นจะทำให้เห็นภาพลักษณ์ของผู้สูงอายุว่าไม่เหมาะที่จะทำงานได้ต่อไป และนำมาซึ่งความชอบธรรมในการสร้างกฎเกณฑ์ที่จะนำมาใช้กับผู้สูงอายุ กฎเกณฑ์อันหนึ่งที่สังคมได้สร้างขึ้นมาคือ กฎเกณฑ์ว่าด้วยการเกษียณอายุและกองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ (กบข.) ความเป็นมาของระบบการเกษียณอายุ (retirement) ไม่ใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ แต่มันเป็นประดิษฐ์กรรมทางสังคมอุตสาหกรรมตะวันตกที่ใช้ในการหมุนเวียนแรงงานเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในการผลิต แต่เดิมในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 แรงงานทุกคนสามารถที่จะทำงานนานเท่าที่สุขภาพของเขาจะเอื้ออำนวยได้ ต่อมาทางสหภาพแรงงาน (Labor union) ได้ต่อรองกับทางฝ่ายนายจ้างที่จะช่วยเหลือแรงงานที่สูงอายุ ที่มักจะถูกเลิกจ้างงานและต้องตกงานเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำ จากการต่อรองดังกล่าวได้นำไปสู่การที่สภาปกครองของประเทศสหรัฐอเมริกาได้ออกกฎหมายประกันสังคมขึ้นในปี ค.ศ. 1935 ซึ่งมีการจ่าย

เงินบำเหน็จบำนาญให้กับแรงงานที่ต้องเกษียณอายุเมื่ออายุ 65 (Cockerham.1997 : 150-153) ระบบการเกษียณอายุดังกล่าวจึงได้แพร่หลายออกไปยังประเทศต่าง ๆ ทั่วไป สำหรับประเทศไทย การเกษียณอายุและการให้เงินบำนาญช่วยเหลือได้เริ่มมีมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีการปฏิรูปการปกครองตามแนวทางบริหารงานสมัยใหม่ ที่ได้แนวความคิดเกี่ยวกับการเกษียณอายุมาจาก ประเทศอังกฤษ และได้ตราเป็นพระราชบัญญัติเบี้ยบำนาญ ร.ศ. 120 (2444) ซึ่งผู้ที่ได้รับ เบี้ยหวัด บำนาญ บำเหน็จ ก็มีแต่เฉพาะนายทหารและข้าราชการชั้นสัญญาบัตรเท่านั้น โดยมีการ กำหนดการครบเกษียณอายุราชการว่า เมื่อข้าราชการคนใดอายุครบ 55 ปี ก็เป็นอันถึงกำหนดที่ จะต้องออกจากราชการเพราะเหตุสูงอายุ ครั้งต่อมาจึงได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติ บำเหน็จบำนาญ พ.ศ. 2478 ครอบคลุมข้าราชการทุกระดับและชั้นยศ แต่ยังแยกกันระหว่างทหาร กับพลเรือน สารสำคัญคือให้เกษียณอายุเมื่อ 55 ปี โดยต่ออายุราชการได้ไม่เกิน 5 ปี และต่อได้ คราวละไม่เกิน 1 ปี เมื่อครบอายุ 60 ปีแล้ว จะต่อราชการอีกไม่ได้ ในภายหลังทางราชการได้ปรับปรุงพระราชบัญญัติบำเหน็จบำนาญขึ้นใหม่ โดยรวมพระราชบัญญัติบำเหน็จบำนาญทหาร และ พระราชบัญญัติบำเหน็จบำนาญข้าราชการพลเรือนเป็นพระราชบัญญัติฉบับเดียวกันเรียกว่า พระราชบัญญัติบำเหน็จบำนาญข้าราชการ พ.ศ. 2494 ซึ่งได้ขยายเวลาเกษียณอายุไว้เมื่ออายุ 60 ปีบริบูรณ์ และได้ประกาศใช้ตั้งแต่ 12 เมษายน 2494 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันนี้ (สำนักงาน คณะ กรรมการข้าราชการพลเรือน.2528 :1-8).

ต่อมามีแนวคิดว่าการตั้งงบประมาณประจำปีของรัฐเพื่อใช้เป็นเงินบำเหน็จบำนาญนั้น เป็นการสร้างภาระให้กับรัฐบาลและค่อนข้างที่จะยุ่งยากในการคำนวณค่าใช้จ่ายในระยะยาวได้ จึงมีแนวความคิดที่จะจัดตั้งเป็นกองทุนขึ้นมาเพื่อที่จะนำไปลงทุนแสวงหากำไรและดอกเบี่ยนำ กลับมาใช้ในกิจการดังกล่าว จึงได้มีการตราพระราชบัญญัติกองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ พ.ศ. 2534 (พ.ร.บ. กบข.) โดยให้ข้าราชการที่กำลังทำงานอยู่นำรายได้ส่วนหนึ่งสมทบทุนเข้ากองทุน กบข. ซึ่งเป็นนิติบุคคลที่ทำหน้าที่ดูแลผลประโยชน์ให้แก่สมาชิก เพื่อเป็นหลักประกันการจ่าย บำเหน็จ บำนาญ และให้ประโยชน์ตอบแทนแก่ข้าราชการเมื่อออกจากราชการ หรือพ้นวัยทำงาน โดยไม่ต้องเป็นภาระในเชิงรัฐสวัสดิการ ซึ่งใช้งบประมาณแผ่นดิน (โกศล มีคุณ 2542:23) สำหรับ หลักการเกษียณอายุ ตามหลักของการทำงานทั่วไป ผู้ที่เป็นนายจ้างทุกคนต้องการลูกจ้างที่มีประ สติภาพในการทำงาน ตราบใดที่ผู้เป็นลูกจ้างยังรับเงินเดือนและค่าตอบแทน ก็สมควรที่จะ ปฏิบัติงานให้อย่างเต็มความสามารถและมีประสิทธิภาพดังคำกล่าวที่ว่า " a worker should contribute to the end " เมื่อใดที่ลูกจ้างไม่อาจปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไปแล้ว ย่อม แสดงว่าไม่เหมาะสมที่จะทำงานนั้นต่อไป (สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน. 2528 : 2) จากที่มาของระบบการเกษียณอายุและหลักการเกษียณอายุดังกล่าว ได้แสดงให้เห็นเนื้อแท้

ของการแสวงหากำไรในระบบทุนนิยม โดยเฉพาะการผลิตแบบอุตสาหกรรมที่เน้นประสิทธิภาพ และการแข่งขันในขณะเดียวกันทางสภาพแรงงานก็ต่อรองเวลาในการทำงานให้น้อยลง การที่ยังคงไว้ซึ่งกำไรเท่าเดิมหรือได้มากขึ้น จำเป็นต้องนำเครื่องจักรเข้าใช้การผลิต เพื่อให้ผลิตได้มากในเวลาอันจำกัด ผลจากความต้องการความรวดเร็วและความอดทนในการทำงานทำให้โรงงานต้องการแรงงานในวัยหนุ่มสาวมากกว่าผู้สูงอายุ และการสร้างความชอบธรรมที่จะเอาผู้สูงอายุ ออกจากการทำงาน คือการสร้างความรู้ที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุในเรื่องเกี่ยวกับการเชื่องช้า การตัดสินใจ สุขภาพอนามัย ฯลฯ ของผู้สูงอายุที่นับวันจะเสื่อมลงโดยอ้างอิงกับความเหมาะสมกับการทำงานในระบบอุตสาหกรรม นำไปสู่การสร้างกฎเกณฑ์ในการเกษียณอายุแรงงาน หรือแม้กระทั่งการทำงานในสาขาอื่น ๆ ทั้งที่เป็นของรัฐและเอกชน นอกจากนั้นแล้วผลของ ความรู้ หรือวาทกรรมดังกล่าวยังมีผลต่อสังคม หรือแม้แต่ตัวผู้สูงอายุเองในการให้อัตลักษณ์และความหมายของคนที่เกษียณอายุว่าเป็นคนแก่ที่เชื่องช้า ไม่ทันสมัยและไร้ค่าอีกด้วย

อัตลักษณ์ของผู้สูงอายุในสังคมสมัยใหม่

การศึกษานี้ได้แสดงให้เห็นถึงกระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยตามแบบตะวันตก ที่เน้นการผลิตทางด้านอุตสาหกรรมว่าเป็นวาทกรรมการพัฒนาที่รัฐได้สร้างขึ้น โดยการสร้างความรู้ที่เกี่ยวกับการพัฒนา ขึ้นมาโดยอาศัยฐานจากศาสตร์ต่าง ๆ รวมทั้งยังได้สร้างสถาบันและมาตรการต่าง ๆ มากมายเพื่อจะทำให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง ความรู้ที่เป็นหัวใจในการพัฒนาได้แก่ความรู้ในการเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต ไม่ว่าจะเป็นการนำเทคโนโลยีการผลิต การจัดการใหม่ ๆ เข้ามาใช้ และความรู้อื่น ๆ โดยมีสถาบันต่าง ๆ เป็นกลไกที่ถูกสร้างขึ้นในเชิงวาทกรรม ผ่านสถาบันต่าง ๆ ที่รัฐสร้างขึ้นใช้ในการเผยแพร่ความรู้ในแต่ละสาขาไปสู่สังคม เช่น สถาบันทางการเมืองการปกครอง สถาบันทางการศึกษาในระบบ สถาบันทางการแพทย์สมัยใหม่ เป็นต้น เพื่อให้คนเกิดความเชื่อ ศรัทธา ในกระบวนการก้าวไปสู่ความทันสมัย และการเป็นอุตสาหกรรม และยังเป็นการเตรียมและบำรุงรักษาแรงงานให้พร้อมและเหมาะสมกับการผลิตแบบอุตสาหกรรม เพื่อจุดมุ่งหมายสุดท้ายคือ ผลกำไร ของผู้ประกอบการในระบบทุนนิยม

ภาคปฏิบัติการและความรู้ของสถาบันดังกล่าวข้างต้นมีส่วนสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุทั้งทางตรงและทางอ้อม ในทางตรง คือ ความรู้ที่ใช้ในการผลิตแบบอุตสาหกรรมหรือการผลิตแบบเกษตรกรรมเพื่อขาย เป็นความรู้คนละชุดกับความรู้และประสบการณ์ของผู้สูงอายุในการผลิตแบบเกษตรกรรมเพื่อการยังชีพ หรืออาจอีกอย่างหนึ่งว่าความรู้และประสบการณ์ของผู้สูงอายุในสังคมแบบดั้งเดิมไม่สามารถนำมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพในสังคมสมัยใหม่ อีกทั้งการเกิดขึ้นของสถาบันทางการศึกษาสมัยใหม่และวาทกรรมทางการศึกษา

ทำให้บทบาทในการถ่ายทอดความรู้ของผู้สูงอายุสู่คนรุ่นหลังลดน้อยลง และนำไปสู่การที่สังคมให้คุณค่าต่อผู้สูงอายุลดน้อยลงไปด้วย และผลสุดท้ายคือการที่สังคมให้อัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุลดลงไปด้วย

ส่วนในทางอ้อม ความรู้และสถาบันเหล่านี้ ซึ่งอาจเรียกรวมได้อีกอย่างหนึ่งว่าเป็นผลของการพัฒนา นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ด้วยกล่าวคือในทางเศรษฐกิจ จากการผลิตทางการเกษตรเพื่อการกินการใช้ในครอบครัว มาเป็นการผลิตเพื่อขาย จำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีและแรงงานที่ค่อนข้างเข้มข้น ซึ่งในการผลิตดังกล่าวผู้สูงอายุไม่สามารถที่จะเข้าไปมีบทบาทมากนัก เนื่องจากขาดทั้งความรู้และแรงงานที่จะทำงานร่วมกับเครื่องจักรทางการเกษตรสมัยใหม่ได้ หรือจะเข้าไปหารายได้จากการขายแรงงานในการผลิตแบบอุตสาหกรรม เนื่องจากผู้ประกอบการส่วนใหญ่ก็มีความต้องการแรงงานจากคนหนุ่มสาวมากกว่า เพราะมีความแข็งแรงและอดทนมากกว่าผู้สูงอายุ จึงมีระบบเกษียณอายุที่จะปลดปล่อยหรือกีดกันผู้สูงอายุ ออกจากกระบวนการผลิตหลักของสังคม มีผลทำให้ผู้สูงอายุมีรายได้ลดน้อยลง

การอพยพแรงงานเข้ามาทำงานในเมือง ซึ่งมีค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูงนั้น คนหนุ่มสาวจึงไม่สามารถจะนำผู้สูงอายุมาอยู่ร่วมกันในเมืองได้ ประกอบกับความจำเป็นที่ผู้สูงอายุไม่สามารถที่จะทอดทิ้งที่ดินในการทำกินได้ และการที่รัฐมีนโยบายและมาตรการในการคุมกำเนิด ทำให้ขนาดของครอบครัวลดลง จากครอบครัวขยายเป็นครอบครัวเดี่ยว ที่มีเฉพาะพ่อ แม่ ลูก อีกทั้งความจำเป็นในการศึกษาและการทำงาน คนในวัยทำงานไม่สามารถเดินทางมาดูแลผู้สูงอายุบ่อย ๆ ได้ ทำให้ขาดความสัมพันธ์ในครอบครัว เด็ก คนหนุ่มสาวเหินห่างกับผู้สูงอายุและไม่สามารถที่จะถ่ายทอดค่านิยมในเรื่องความกตัญญู และการประพฤติปฏิบัติ ในการให้ความเคารพเชื่อถือนต่อผู้สูงอายุ ทำให้คนหนุ่มสาวเฉยเมยต่อผู้สูงอายุ

นอกจากนี้ความรู้ที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุ ซึ่งส่งผ่านมาจากประเทศทางตะวันตก โดยแพร่เข้ามาในสังคมไทยผ่านทางสถาบันการศึกษา ในสาขาวิชาพหุฒาวิทยา (gerontology) มีส่วนอย่างสำคัญในการทำให้อัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุในสังคมสมัยใหม่ เป็นไปในทางลบ ดังที่ในสังคมสมัยใหม่ได้มีการให้นิยามอย่างเป็นทางการโดย พล.ต.ต.อรรถสิทธิ์ สิทธิสุนทร ซึ่งเป็นผู้บัญญัติไว้เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2512 ว่า “ผู้สูงอายุ หมายถึง ผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป มีสภาพร่างกายและจิตใจที่เสื่อมลงตามสภาพ มีโรคภัยต่างๆ เข้ามาเบียดเบียน และเป็นผู้ควรที่จะได้รับการดูแลเป็นพิเศษ “

ผู้สูงอายุในความหมายนี้ คือ บุคคลทั้งเพศชายและเพศหญิงผู้ที่มีอายุ 60 ปี ขึ้นไป เป็นกฎเกณฑ์สากลที่สังคมสมัยใหม่ได้สร้างความหมายขึ้นมา เริ่มตั้งแต่ในปลายศตวรรษที่ 20 และได้มากำหนดอย่างชัดเจนโดยองค์การสหประชาชาติ ในการประชุมสมัชชาโลกเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

ในปี พ.ศ. 2525 เพื่อให้ทราบว่าผู้ใดสมควรเป็นผู้สูงอายุ เกณฑ์ดังกล่าวเป็นเกณฑ์ที่สังคมอุตสาหกรรมใช้แยกประเภทคนแก่ออกจากคนหนุ่มสาวในวัยแรงงาน โดยมีฐานคิดมาจากประสิทธิภาพ ความอดทนและความรวดเร็วในการผลิต เพื่อนำมาซึ่งผลกำไรที่สูงที่สุดในระบบทุนนิยม เกณฑ์ดังกล่าวในตอนแรกนำมาใช้เฉพาะการทำงานในระบบอุตสาหกรรมและการทำงานของทางราชการ เมื่อผู้ใดมีอายุครบ 60 ก็ต้องออกจากการทำงานไป ระบบดังกล่าวได้ทำให้ผู้ที่มีอายุถึงวัยดังกล่าว รู้สึกว่าตัวเองแก่แล้วและยอมรับที่จะออกจากการทำงานไป นอกจากนั้นแล้วกฎเกณฑ์ดังกล่าวยังได้ทำให้ผู้สูงอายุที่อยู่ในภาคการผลิตและบริการอื่นๆ ในสังคม มีความรู้สึกที่ตนเองเป็นคนที่แก่แล้วตามไปด้วย และคิดที่จะหยุดการทำงาน ถึงแม้ว่าจะยังสามารถที่จะทำงานที่เคยทำมาต่อไปได้ ซึ่งแตกต่างกับในสังคมเกษตรแบบดั้งเดิม ความรู้สึกของคนว่าตัวเองแก่แล้วจะเกิดขึ้นต่อเมื่อทำงานที่ตนเองเคยทำได้ไม่ไหวหรือไม่เสร็จตามต้องการ ซึ่งไม่สามารถที่จะกำหนดอายุที่แน่นอนได้ ขึ้นกับบุคคลแต่ละบุคคลและงานที่ทำ ผู้สูงอายุบางคนเล่าว่าคนแก่สมัยก่อนมีอายุเกือบ 70 ปีแล้วก็ยังสามารที่จะออกไปไถนาที่ใช้ควายได้ บางคนก็หันไปทำงานอื่นๆ ที่เหมาะสมกับกำลังของตนต่อไป และไม่คิดว่าตนเองเป็นผู้สูงอายุ

ความหมายที่สังคมกำหนดให้ ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่มีร่างกายและจิตใจที่เสื่อมลงตามสภาพ เช่น ผมหงอก ฟันหัก ผิวหนังเหี่ยวย่น ขี้หลงขี้ลืม ได้ซึมซับเข้าสู่ความรู้สึกของคนในสังคมสมัยใหม่ เมื่อร่างกายเกิดความเปลี่ยนแปลงจากเดิม และพยายามหาหนทางที่จะปกปิด ซ่อนพราง หรือชะลอการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวด้วยการใช้ยาย้อมผม การไปพบทันตแพทย์เพื่อใส่ฟันปลอม ไปจนถึงการทำศัลยกรรมตกแต่งใบหน้าและร่างกาย ด้วยความรู้สึกว่ากลัวคนอื่นจะมาพบและคิดว่าตัวเองแก่แล้ว ความจริงความรู้สึกเหล่านี้ล้วนเกิดจากการที่สังคมสมัยใหม่ให้คุณค่าไปที่ความสวยงาม ความเป็นหนุ่มเป็นสาว ความกระชุ่มกระชวย โดยดูได้จากสื่อต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นรายการบันเทิง โฆษณา ที่นักร้อง นักแสดง นายแบบและนางแบบต่างๆ ล้วนเป็นคนหนุ่มสาวที่หน้าตาสวยงาม การโฆษณาสินค้า ไม่ว่าจะเป็นเครื่องสำอาง สบู่ ยาสีฟัน ไปจนถึงเครื่องดื่มบำรุงกำลัง จะเน้นไปในเรื่องของการทำให้ผู้ใช้เด่น สวยงาม ปกปิด ซ่อนพราง หรือสามารที่จะชะลอความแก่ได้ การแสดงหรือการโฆษณาดังกล่าวนอกจากจะทำให้ผู้ชมรายการหันมาใช้สินค้าแล้ว ผลข้างเคียงที่เกิดขึ้นคือทำให้คนในสังคมกลัวหรือมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อ “ความแก่” ด้วย ซึ่งในความเป็นจริงการเปลี่ยนแปลงของร่างกายจากเด็กเป็นวัยรุ่น เป็นหนุ่มสาว เป็นผู้ใหญ่ และเป็นผู้สูงอายุ เป็นสิ่งที่ไปตามธรรมชาติ ที่จะต้องเกิดขึ้น ทำให้การเปลี่ยนแปลงทางร่างกายจากเด็กเป็นคนหนุ่มสาวหรือเป็นผู้ใหญ่ จึงไม่ได้สร้างความรู้สึกวิตกกังวลให้กับคนในสังคมสมัยใหม่ต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว บางครั้งกลับสร้างความดีใจหรือภาคภูมิใจขึ้นอีกด้วย ว่าตนเอง “เป็นหนุ่มเป็นสาว” แล้ว นั้นแสดงให้เห็นว่าสังคมสมัยใหม่ได้ทำให้วัยดังกล่าวเป็นวัยที่พึงปรารถนา ซึ่งในสังคม

เกษตรแบบดั้งเดิม ความรู้สึกของคนต่อการเปลี่ยนแปลงไปของร่างกายเป็นสิ่งที่ธรรมดาที่ต้องเกิดขึ้น ไม่ใช่เป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ หรือไม่สวยไม่งามของคนรอบข้าง เด็กก็ยังรักและคลอเคลียกับคนแก่ คนเฒ่าที่ให้การเลี้ยงดู หรือคนหนุ่มสาวก็ยังพูดคุยนิตสนทนากับพ่อแม่ที่แก่เฒ่า ไม่ได้เกิดความรู้สึกแปลกหรือแตกต่างแต่อย่างใด สำหรับความรู้สึกของตัวผู้สูงอายุเองก็เป็นเพียงความรู้สึกที่ต้องการแต่งกาย และปฏิบัติให้เหมาะสมกับวัยเท่านั้น ไม่ต้องวิตกกังวล ดิ้นรนปกปิด ซ่อนพราง “ความแก่” ของตนมากเหมือนทุกวันนี้

การตกย้ำความหมายให้ผู้สูงอายุ ที่มีนัยถึงการเป็นวัยที่มีโรคภัยต่าง ๆ เข้ามาเบียดเบียน หรือเจ็บป่วยบ่อย ๆ ทำให้ผู้สูงอายุในสังคมสมัยใหม่เกิดความกลัวตาย และพยายามที่จะออกกำลังกายเพื่อให้ร่างกายแข็งแรง หรือแสวงหาอาหารหรืออาหารที่จะช่วยชะลอความแก่ได้ ดูได้จากการที่ผู้สูงอายุนิยมที่จะเข้าร่วมกับกิจกรรมการออกกำลังกายตามสวนสาธารณะหรือที่ว่างต่าง ๆ ของสมาคมหรือชมรมผู้สูงอายุที่ได้จัดตั้งแพร่หลายในสังคมไทยทั้งจากหน่วยงานของรัฐ และจากประชาชนรวมกลุ่มกันขึ้นมาเอง เช่น ชมรมเดินแอโรบิก ชมรมรำมวยจีนไทเก๊ก ชมรมชีวิตจิต หรือจากการโฆษณาเครื่องดื่มหายาลูกเป็นธัญพืช อาหารสกัดจากธรรมชาติ นมผึ้ง นมเสริมแคลเซียม ฯลฯ ซึ่งเชื่อว่าสามารถที่จะป้องกันอันตรายจากการเกิดโรคหรือรักษาโรคบางชนิดได้ สำหรับในสังคมเกษตรแบบดั้งเดิม ความรู้สึกในเรื่องความเจ็บป่วยเป็นเรื่องธรรมดาที่สามารถจะเกิดขึ้นกับคนกับทุกเพศทุกวัย โดยเมื่อเจ็บป่วยก็กินยารักษากันไปตามอาการของโรคที่เกิดขึ้น การเจ็บป่วยในคนวัยสูงอายุก็ถือว่าเป็นเรื่องธรรมดาเนื่องจากร่างกายแก่แล้ว การที่คนแก่จะมารวมกลุ่มกันเพื่อออกกำลังกายด้วยการเดินแอโรบิก ดูอาจจะเป็นเรื่องที่แปลกและน่าตกตื่นในสังคมสมัยก่อน ส่วนการแสวงหาอาหารบำรุงร่างกายส่วนใหญ่ก็มีความหมายไปในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสมรรถภาพทางเพศมากกว่า เช่นการกินกล้วยน้ำว้าแช่น้ำผึ้ง หรือการดื่มยาของสมุนไพรรวมกัน นอกจากนั้นก็จะรับประทานอาหารทั่วไปตามที่ตัวเองต้องการอยากจะรับประทาน (อาหารของผู้สูงอายุส่วนใหญ่ก็มักจะเป็นพืชผักเสียเป็นส่วนมาก) มากกว่าจะเป็นอาหารที่ช่วยบำรุงสุขภาพ

ผู้สูงอายุถูกทำให้กลายเป็นผู้ที่เป็นการระแคะระคว้าและสังคัมในสังคมสมัยใหม่ ผ่านภาคปฏิบัติการณ์ที่มีการกันผู้สูงอายุออกจากการทำงาน ทำให้ผู้สูงอายุไม่มีรายได้เป็นของตนเอง โดยอ้างถึงสภาพร่างกายที่อ่อนแอ ไม่สามารถเคลื่อนไหวได้อย่างคล่องแคล่ว ผู้สูงอายุจึงต้องพึ่งพิงลูกหลานในการดำรงชีวิต การที่ต้องอยู่เฉยๆ รอคอยความตาย ไปวันๆ หรือต้องพึ่งพิงผู้อื่น มีผลทำให้ผู้สูงอายุในสังคมปัจจุบันเกิดความเบื่อหน่าย มีความทุกข์ และบางครั้งถึงกับไม่ปรารถนาที่จะมีชีวิตอยู่ จะเห็นได้จากตัวอย่างคำสัมภาษณ์ผู้สูงอายุดังต่อไปนี้

โดยมากคนแก่แล้ว มันก็คิดไปแบบนั้นเหมือนกัน คือว่าอย่างตัวผมเองเดี๋ยวนี้ พอเจ็บมาก็ไม่อยากไป รพ. พวกลูกหลานมาเอาไป รพ. ก็ยังไม่อยากไป เพราะว่าเราว่า ตัวเราแก่แล้ว เลยอยากจะอยู่ให้มันสงบไปเสียเลย โดยมากแก่แล้วคิดไปทางเดียว โดยมาก พวกวัย 70-80 นี่ผมเคยได้ถามชนแก่ไป รพ. นี่แก่ไม่อยากไป คนแก่แล้ว ทำงานไม่ไหว ให้ญาติไปเสียมีแต่รูปแบบนั้น มันไปกวนลูกกวนตัวเขา ทำงานในบ้านนั้นช่วยเขาไม่ได้ นอนคอยกิน ช่วยอันไหนเขาก็ช่วยไม่ได้ ที่นี้ก็เห็นลูกเต้าเขาบ่นนะ ไม่ใช่บ่นว่าพอลอก เขาก็บ่นเฉพาะของเขา แต่ว่าในจิตใจพ่อบ่นให้ อันนี้ก็เลยน้อยใจ พอป่วยมาก็เลยว่ากูอยากตายอะ...

นอกจากความหมายของผู้สูงอายุดังที่ได้กล่าวมาแล้วผู้สูงอายุยังรู้สึกว่าเด็กคนหนุ่มสาวในปัจจุบันไม่ให้ความเคารพเชื่อฟังตนเองเท่าที่ควร อันอาจจะเนื่องจากผู้สูงอายุในปัจจุบันมองว่าตนเองไม่มีความรู้หรือไม่ทันสมัย หรือคิดว่าคนวัยอื่นมองตนเองว่าไม่มีความรู้หรือไม่ทันสมัยจึงไม่เชื่อฟัง โดยดูได้จากคำสัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

เพราะว่าเขาไปเรียนรู้ จิตใจเขาสูงกว่เรา เราทำงานอยู่กับที่ได้ แต่พอเขาไปเรียนแล้ว เขาทำไม่ได้ ก็ไม่เกี่ยวกับสัมพันธ์หรือไม่สัมพันธ์ คือเขาอาชีพสูง จิตใจเขาสูง ก็เลยทำงานต่ำไม่ได้ เขาไม่ช่วยพ่อช่วยแม่ ว่กันเถอะ ค่อนข้างที่จะไม่ช่วยมาก ...คือหัวสูง แต่ก่อนเคยอบรมได้ ให้ทำนั่นทำนี่ก็ทำตาม พอไปเรียนมาบู๊บ ที่นี้เราจะบอกไม่ได้ เขาจะเฉย เราก็ต้องมาสั่ง ซึ่งแต่ก่อนต้องทำนา พ่อแม่บอกต้องทำ พอเราบอกมันก็ว่า โนโน (หัวเราะ)

สมมติว่าปู่ย่าตายายตกเดือนว่ากล่าวมัน เผลอๆพ่อบุญคำสองคำมันก็ลูกหนี หนีเลยหนีซึ่งหน้าเลย มันก็เดินไปมันไม่สนเราพูดไม่จบพูดจนใจขาดดินก็ขาดเปล่า ที่นี้มันจะไปรู้เรื่องอะไรมันไปห่างไกลแล้วไซ้ใหม่ละมันไม่สน มันเป็นอย่างนั้น คล้ายๆมันไม่ยอมรับ...

จากความรู้สึกของผู้สูงอายุต่อการที่สังคมได้สร้างความหมายต่อการเป็นผู้สูงอายุ ได้สะท้อนให้เห็นฐานะตำแหน่งของผู้สูงอายุในสังคมสมัยใหม่ เมื่อเปรียบเทียบกับคนวัยอื่น ล้วนเป็นการตอกย้ำอัตลักษณ์และความหมายของการเป็นผู้สูงอายุ ว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี ไม่งาม เป็นสิ่งที่ไม่น่าพึงพอใจ และ ควรที่จะแก้ไข ปิดบัง ซ่อนพราง ไม่ให้ผู้อื่นได้ทราบว่าตนเองมาถึงวัยนี้แล้ว ความรู้สึกนี้ไม่เพียงแต่กลัวว่าคนวัยอื่นๆจะทราบว่าตัวเองเป็นผู้สูงอายุเท่านั้น แต่ยังมีความรู้สึก

ตำหนิและไม่พอใจเมื่อเห็นผู้สูงอายุคนอื่นๆที่ไม่แก้ไข บิดบัง ซ่อนพรางสภาพทางร่างกายดังกล่าว ว่าเป็นการปล่อยเนื้อปล่อยตัวไม่รู้จักดูแลตัวเองอีกด้วย

อย่างไรก็ดี อุดลักษณะและความหมายของผู้สูงอายุในหลายมิติ ยังคงมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับในอดีต ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากการที่หัวหน้าครอบครัวที่กำลังอยู่ในวัยแรงงานของสังคมสมัยใหม่ในขณะนี้ ยังไม่เปลี่ยนแปลงความคิดความเชื่อที่มีต่อผู้สูงอายุมากนัก เพราะเคยได้รับการอบรมสั่งสอนมาตามแนวทางของวาทกรรมชุดเดิมนั่นเอง จึงทำให้สถานะภาพของผู้สูงอายุในครอบครัวยังคงดีอยู่ ดูได้จากการที่ครอบครัวส่วนใหญ่ในสังคมไทยยังคงให้การดูแลและปฏิบัติต่อผู้สูงอายุด้วยความเคารพ หรือดูได้จากกิจกรรมในประเพณีในวันขึ้นปีใหม่ หรือในวันสงกรานต์ที่คนในวัยอื่น ๆ มักจะกลับไปหาพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ที่เป็นผู้สูงอายุในชนบท เพื่อแสดงความรักและเคารพด้วยการรดน้ำ กราบไหว้ ขอฟร เพื่อความเป็นสิริมงคล และหาของกินของใช้ แปลกๆใหม่ๆ ไปมอบให้ผู้สูงอายุ แต่กับทัศนคติ ความคิด ความเชื่อ ของเด็กและคนหนุ่มสาวรุ่นถัดไป คงยากที่จะทำให้ให้อุดลักษณะและความหมายของผู้สูงอายุเป็นไปในทางบวก ดังเช่นในอดีต

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ปรากฏการณ์ผู้สูงอายุขาดคนดูแล บางคนถูกทอดทิ้งต้องหาเลี้ยงชีพด้วยตัวเองอย่างยากลำบาก เริ่มปรากฏมากขึ้นในสังคมไทย ทั้งนี้เนื่องจากการอพยพแรงงานของคนหนุ่มสาวที่เข้ามาทำงานหรือเพื่อการศึกษาในเมืองใหญ่ บางกลุ่มยังออกไปไกลถึงในต่างประเทศ ทำให้ผู้สูงอายุต้องอาศัยอยู่เพียงลำพัง หรือกับคู่ชีวิต หรือกับเด็กเล็กที่เป็นหลาน ยิ่งเป็นการเพิ่มภาระให้กับผู้สูงอายุมากขึ้น นอกจากนี้ในปัจจุบันครอบครัวและสังคมยังให้คุณค่าต่อผู้สูงอายุลดน้อยลง เห็นได้จากสภาพและบทบาทของผู้สูงอายุในครอบครัวและในสังคมปัจจุบันลดน้อยถอยลง เมื่อเทียบกับที่เป็นมาในอดีต

มีความพยายามที่จะหาแนวทาง "ความรู้เกี่ยวกับผู้สูงอายุ" ที่เป็นเหตุเป็นผลตามหลักวิทยาศาสตร์ของปรากฏการณ์ดังกล่าว เพื่อความเข้าใจและนำไปสู่การกำหนดแนวทางในการแก้ไข แต่เนื่องจากเป็นความรู้ใหม่มีการศึกษาเรื่องนี้เอาไว้น้อย จึงจำเป็นต้องอาศัยองค์ความรู้จากสาขาวิชาอื่น ๆ เช่น ชีววิทยา จิตวิทยา สังคมศาสตร์ ฯลฯ มาใช้ในการศึกษาปรากฏการณ์ดังกล่าว ซึ่งภายหลังต่อมาจึงได้มีการพัฒนาองค์ความรู้ของสาขาตัวเองขึ้นมาที่เรียกว่า สาขาวิชา "พหุฒาวิทยา" (Gerontology) เป็นการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผู้สูงอายุในประเด็นทางการแพทย์และสาขาวิชา "พหุฒาวิทยาสังคม" (Social Gerontology) เป็นการศึกษาผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและวัฒนธรรมต่อผู้สูงอายุ ส่วนใหญ่ความรู้ที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุที่ได้ มีความคล้ายคลึงหรือเป็นไปในทางเดียวกัน กล่าวคือในประเด็นทางการแพทย์สภาวะของผู้สูงอายุ หมายถึง คนที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป มีสภาพร่างกายและจิตใจที่เสื่อมลงไม่ว่าจะเป็น การมีผมหงอกมากขึ้น ผิวหนังเหี่ยวย่น หูตาฝ้าฟาง หลังโค้งค่อมเนื่องจากความเสื่อมลงของโครงกระดูก มีกำลังลดลง เชื่องช้า และมักจะมีโรคภัยเบียดเบียนเช่น โรคความจำเสื่อม โรคเบาหวาน โรคหัวใจ ฯลฯ ส่วนในประเด็นการศึกษาถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม อย่างเช่นทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (Structural and Functional Theory) พบว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจากสังคมการเกษตรแบบดั้งเดิมมาเป็นสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ ในแนวทางของการพัฒนาประเทศให้มีความทันสมัยตามแบบตะวันตก ทำให้บทบาทและสถานภาพของผู้สูงอายุลดน้อยลง จนนำไปสู่การที่สังคมให้คุณค่าต่อผู้สูงอายุลดน้อยลง ซึ่งแนวทางในการแก้ไขของรัฐคือการให้ความช่วยเหลือทางด้านสวัสดิการทางสังคม หรือการรณรงค์ให้ครอบครัวเห็นความสำคัญของผู้สูงอายุ เพื่อที่จะทำให้ผู้สูงอายุได้รับการดูแลมากขึ้น

"ความรู้" ที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุเหล่านี้อาจเรียกว่าเป็น "ศาสตร์" หรือเป็น "ความจริง" ที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุ เป็นองค์ความรู้ในสังคมสมัยใหม่ ซึ่งนำไปสู่การที่คนในสังคมจะมีทัศนคติและความเชื่อต่อ อัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุตามไปด้วย ที่หมายถึง " ผู้ที่มีอายุ 60ปี ไม่มีประสิทธิภาพในการผลิต " หรือเป็น " คนแก่ที่โรคที่มีร่างกายเสื่อมโทรมและรอความตาย " หรือเป็น " ผู้ที่เป็นภาระต่อครอบครัวและสังคม " แต่แนวคิดในยุคหลังทันสมัย (post modernism) กลับตั้งข้อสงสัยกับการแสวงหา "ความรู้หรือความจริง" ตามหลักเหตุและผลทางวิทยาศาสตร์ว่าความรู้ดังกล่าวเป็นความจริงที่มีอยู่จริงตามธรรมชาติ หรือเป็นความจริงที่สังคมได้สร้างขึ้นโดยเฉพาะแนวคิดในเรื่องวาทกรรม (discourse) กลับเห็นว่าความรู้ความจริงดังกล่าวเป็นสิ่งที่สังคมได้สร้างขึ้น โดยมีอำนาจจะโรยอย่างครอบงำและบงการให้เกิดขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์บางประการทำให้เป็นไปเช่นนั้น

สำหรับแนวคิดในเรื่องวาทกรรม (discourse) หมายถึงระบบและกระบวนการในการสร้าง "อัตลักษณ์หรือความหมาย" ให้กับสรรพสิ่งที่อยู่รอบตัวเรา โดยมีภาคปฏิบัติการของวาทกรรม (สถาบัน ผู้เชี่ยวชาญ) ในการผลิตความรู้ กฎเกณฑ์ข้อบังคับ และปฏิบัติการทางสังคมที่ต่อเนื่องมาจากความรู้นั้น และทำให้ความรู้นั้นแพร่กระจายออกไป จนเป็นที่ยอมรับกันในสังคมเป็นวงกว้าง ดังนั้นอัตลักษณ์และความหมายของสรรพสิ่งจึงไม่ใช่เป็นเรื่องของธรรมชาติหรือเป็นสิ่งที่แน่นอนตายตัว กลับเป็นสิ่งที่เลื่อนไหลไปเปลี่ยนแปลงไม่แน่นอนแล้วแต่ยุคแล้วแต่สมัย ทั้งนี้เป็นผลมาจากการต่อสู้หรือช่วงชิงกันของวาทกรรม เพื่อขึ้นเป็นวาทกรรมหลักในสังคม ตามความประสงค์ของอำนาจในสังคมขณะนั้น ๆ ผลของวาทกรรมคือการทำให้เรา เกิดทัศนคติ ความคิด ความเชื่อ รวมไปถึงการปฏิบัติต่อสิ่งต่าง ๆ เป็นไปในแนวทางที่อำนาจที่สร้างวาทกรรมต้องการด้วย นอกจากนั้นทัศนคติ ความคิด ความเชื่อ เหล่านี้มิได้เกิดจากวาทกรรมในเรื่องนั้นเพียงเรื่องเดียว แต่เกิดจากวาทกรรมต่าง ๆ มากมายที่มนุษย์ได้รับเอาไว้ และนำมาใช้ในขณะที่พิจารณาเรื่องนั้นๆ

ดังนั้นการที่อัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุในสังคมสมัยใหม่หมายถึง " ผู้ที่มีอายุ 60ปี ที่มีร่างกายเสื่อมโทรม มีโรคภัยเบียดเบียน " หรือ " ผู้ที่เป็นภาระต่อครอบครัวและสังคม" แท้จริงแล้วเป็นผลมาจากกระบวนการทางวาทกรรม ที่ทุนนิยมได้สร้างความรู้เกี่ยวกับผู้สูงอายุเหล่านี้ขึ้นมา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความชอบธรรมที่จะดำเนินการต่อผู้สูงอายุในลักษณะต่าง ๆ ที่ทุนนิยมต้องการ ด้วยการแสดงให้เห็นว่าสถานะของการเป็นผู้สูงอายุนั้นมีความแตกต่างไปจากคนวัยอื่น ๆ และจำเป็นต้องมีมาตรการต่าง ๆ สำหรับผู้สูงอายุขึ้นมารองรับ ไม่ว่าจะเป็นการเกษียณอายุ หรือการจัดสวัสดิการและการบริการสำหรับผู้สูงอายุ ซึ่งแตกต่างไปจากอัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุในสังคมเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม ที่ผู้สูงอายุหมายถึงการ

เป็น “ร่วมโพธิ์ร่วมไทร ” หรือเป็น “ เสาหลักของครอบครัว ” หรือ “ ที่พึ่งของลูกหลาน ” ซึ่งมีความหมายเป็นไปในทางบวก จะเห็นได้ว่าอัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุดังกล่าว มีการเปลี่ยนแปลงไปไม่แน่นอนแล้วแต่ยุคแล้วแต่สมัย

กล่าวคือในสังคมเกษตรแบบดั้งเดิม การดำรงชีวิตต้องอาศัยพึ่งพิงธรรมชาติเป็นอย่างมาก อีกทั้งความเป็นไปของชาตินั้นเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอน ความรู้และประสบการณ์ที่ผ่านมาของผู้สูงอายุที่สัมพันธ์กับชาตินั้น มีประโยชน์และมีความจำเป็นต่อครอบครัวในการดำรงชีวิตให้อยู่รอดได้ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ หรือความรู้ที่จะอยู่ร่วมกันในสังคมที่จะต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกันให้รอดพ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ ซึ่งการที่จะใช้ประโยชน์และรักษาความรู้ของผู้สูงอายุให้คงไว้กับครอบครัวและชุมชนให้ยาวนานสืบต่อไปนั้น จำเป็นอยู่เองที่ครอบครัวและสังคมจะต้องให้ความสำคัญต่อผู้สูงอายุ ทำให้ผู้สูงอายุมีสถานภาพและบทบาทค่อนข้างสูง และการที่ผู้สูงอายุซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่มีอาวุโสในครอบครัว เป็นผู้ที่มีสถานภาพและอำนาจสูงสุดในบทบาททางด้านต่าง ๆ สอดคล้องกับอำนาจทางการเมืองการปกครองในสมัยนั้น ซึ่งเน้นในเรื่องของระบบอาวุโส ระบบอุปถัมภ์ วาทกรรมทางศาสนา วาทกรรมที่สร้างความเชื่อในเรื่องการบูชาบรรพบุรุษ ค่านิยมในเรื่องความกตัญญูตักเตือน ฯลฯ สังคมจึงได้สร้างวาทกรรมที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุขึ้นมาและมีผลต่ออัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุให้เป็นไปในทางบวก โดยมีภาคปฏิบัติการทางวาทกรรมในการเผยแพร่ความรู้เหล่านั้นได้แก่ คำสอนที่ใช้ในการสั่งสอนอบรมเด็ก ๆ โดยผู้สูงอายุหรือพ่อแม่ภายในสถาบันครอบครัว การถ่ายทอดทางหลักธรรมที่เกี่ยวกับบุญคุณของบุพการีและค่านิยมในเรื่องความกตัญญูโดยพระในวัด และการยึดถือปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีโดยชุมชน ภาคปฏิบัติการทางวาทกรรมเหล่านี้ทำให้ความรู้ที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุได้แพร่กระจายออกไปจนเป็นที่ยอมรับกันในวงกว้างและเป็นที่มาของอัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุในลักษณะเชิงบวกดังกล่าว

ส่วนในสังคมไทยสมัยใหม่ ซึ่งเป็นสังคมกึ่งอุตสาหกรรมหรือการผลิตเพื่อขาย ที่เน้นในเรื่องผลกำไรอันเกิดขึ้นจากปัจจัยในการผลิต ที่สำคัญได้แก่ แรงงาน ที่มีประสิทธิภาพ แข็งแรง อดทน และสามารถทำงานกับเครื่องจักรได้เป็นเวลานาน และความรู้ที่ใช้ในการผลิตมักจะเป็นความรู้ที่เป็นขั้นตอนที่แน่นอน ไม่ลึกซึ้งซับซ้อนมากนัก และสามารถที่จะเรียนรู้ได้โดยง่าย ไม่จำเป็นที่จะต้องใช้ประสบการณ์ในการสะสมความรู้มากนัก อีกทั้งบริบททางธรรมชาติและสังคมมนุษย์ก็สามารถที่จะคาดการณ์หรือควบคุมได้เป็นส่วนใหญ่ ทำให้ความรู้และประสบการณ์ของผู้สูงอายุไม่ค่อยมีประโยชน์ในการผลิตต่อครอบครัวและสังคมมากนัก จนอาจกล่าวได้ว่าความรู้และประสบการณ์ของผู้สูงอายุไม่มีสอดคล้องกับสภาพการณ์ของสังคมในปัจจุบันนั่นเอง ประกอบกับในระบบทุนนิยมที่เน้นในเรื่องผลกำไร อันเกิดจากแรงงานในการผลิตที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งส่วนใหญ่

เป็นแรงงานคนหนุ่มสาว แรงงานผู้สูงอายุจึงถูกกีดกันออกจากกระแสการผลิตหลักของสังคม ทำให้บทบาทและสถานภาพของผู้สูงอายุในสังคมลดน้อยลง วาทกรรมที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุที่สังคมได้สร้างขึ้นจึงเป็นความรู้ที่รองรับระบบทุนนิยม ในการสร้างความชอบธรรมในการที่จะเอาผู้สูงอายุออกเสียจากระบบการผลิตหลักของสังคม ซึ่งเป็นที่มาของระบบการเกษียณอายุ สวัสดิการและระบบการสงเคราะห์แก่ผู้สูงอายุ

กระบวนการสร้างวาทกรรมผู้สูงอายุในสังคมสมัยใหม่ เริ่มขึ้นจากการที่สังคมไทยรับแนวทางในการพัฒนาประเทศตามแบบทุนนิยมตะวันตกเข้ามาใช้ โดยรัฐมุ่งเน้นการผลิตแบบอุตสาหกรรม และให้คุณค่ากับความขยันขันแข็งในการทำงานให้เกิดขึ้นในสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานคนหนุ่มสาว พร้อมกับสร้างวาทกรรมการพัฒนาขึ้นมามากมาย โดยเฉพาะวาทกรรมในเรื่องของความทันสมัยและความเจริญก้าวหน้าผ่านทางสถาบันต่าง ๆ เพื่อให้สังคมยอมรับและมุ่งไปสู่ผลสำเร็จในการพัฒนา ในขณะเดียวกันก็รับเอาความรู้หรือวาทกรรมที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุจากประเทศทุนนิยมตะวันตก และระบบการเกษียณอายุนำเข้ามาในสังคมไทยด้วย ทำให้อัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุเริ่มเปลี่ยนไปในทางลบ จนนำไปสู่ปรากฏการณ์ที่ผู้สูงอายุในสังคมไทยเริ่มถูกทอดทิ้งตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

อย่างไรก็ดีผลอันเนื่องมาจากการพัฒนาทำให้ประชากรในประเทศต่าง ๆ มีอายุขัยเฉลี่ยเพิ่มมากขึ้น ทำให้จำนวนประชากรผู้สูงอายุมีจำนวนมากขึ้นด้วยเช่นกัน ซึ่งการเพิ่มขึ้นของประชากรผู้สูงอายุเมื่อเทียบกับประชากรวัยอื่นโดยรวม ทำให้ “ อัตราส่วนพึ่งพิง ” (อัตราส่วนประชากรของผู้สูงอายุและเด็กต่อคนในวัยทำงาน) เพิ่มขึ้นด้วย และมีผลต่อกระบวนการผลิตในระดับมหภาค หรืออาจกล่าวได้ว่ามีผลทำให้กำไรที่เป็นหัวใจของระบบทุนนิยมลดน้อยลง เนื่องจากรัฐต้องรับภาระในการให้ความช่วยเหลือและจัดสวัสดิการทางสังคมแก่ผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้น ดังนั้นเพื่อการแก้ปัญหาดังกล่าว ระบบทุนนิยมโลกจึงสนับสนุนให้ประเทศต่าง ๆ ส่งเสริมให้ครอบครัวดูแลผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้น เพื่อที่จะลดเงินงบประมาณในการดูแลผู้สูงอายุซึ่งเป็นภาระของรัฐลง โดยการสร้างวาทกรรมที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุที่เน้นไปในเรื่องบุญคุณของบุพการี เรื่องภูมิปัญญาที่เป็นความรู้และประสบการณ์ของผู้สูงอายุ ฯลฯ ซึ่งเป็นวาทกรรมในสังคมเกษตรแบบดั้งเดิม รวมตลอดไปถึง การกำหนดนโยบาย ระเบียบข้อบังคับที่เป็นมาตรการทางกฎหมาย ทั้งนี้โดยผ่านทางสถาบันต่าง ๆ เช่น วัด สถานศึกษา โรงพยาบาล อนามัย สื่อสารมวลชนต่าง ๆ ฯลฯ ที่เป็นภาคปฏิบัติการทางวาทกรรม โดยหวังจะทำให้ครอบครัวและชุมชน มีทัศนคติ ความคิด ความเชื่อ ที่ดีขึ้นต่อผู้สูงอายุ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการสร้างหรือสถาปนา อัตลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุให้เป็นไปในทางบวกนั่นเอง ซึ่งผลของวาทกรรมชุดดังกล่าวอาจดูเหมือนจะทำให้ครอบครัวและชุมชนหันกลับมาสนใจผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้น แต่ในความเป็นจริงการที่ผู้สูงอายุยังคงได้รับความ

เอาใจใส่ดูแลจากครอบครัวอยู่อาจจะเนื่องมาจาก การที่คนในวัยแรงงานและกำลังเป็นหลักของครอบครัวในการผลิตขณะนี้ เป็นผู้ซึ่งได้รับการปลูกฝังมาจากวาทกรรมของผู้สูงอายุชุดเก่าที่ให้ความเคารพเชื่อฟังต่อผู้สูงอายุ แต่สำหรับคนรุ่นถัดไปคงยากที่จะทำให้เกิดทัศนคติ ความคิด ความเชื่อต่อผู้สูงอายุในลักษณะดังกล่าวได้ เพราะวาทกรรมชุดดังกล่าวอาจจะขัดแย้งกับวาทกรรมชุดอื่น ๆ ที่ระบบทุนนิยมได้สร้างขึ้นมากล่อมจุ่มก่อนหน้านั้นแล้วนั่นเอง

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กระทรวงกลาโหม. (2540). *วิชาทหารสารบรรณ – 2 เบี้ยหวัด บำเหน็จ บำนาญ*. กรุงเทพฯ : กรมสารบรรณทหารบก กระทรวง ฯ.
- กระทรวงมหาดไทย. (2530) *แผนประชาสงเคราะห์แม่บทฉบับที่ 2 พ.ศ. 2530 – 2534*. กรุงเทพฯ : กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวง ฯ.
- กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม. (2538). *การจัดสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุในรูปแบบของศูนย์บริการทางสังคมผู้สูงอายุ ศึกษาเฉพาะกรณีศูนย์บริการทางสังคมผู้สูงอายุดินแดง จังหวัดกรุงเทพมหานคร*. กรุงเทพฯ : กองวิชาการและแผนงาน. กรมประชาสงเคราะห์. กระทรวงฯ.
- กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม. (2536). *รายงานการประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการเรื่อง ศูนย์บริการผู้สูงอายุ : ชุมชนควรมีส่วนร่วมอย่างไร*. กรุงเทพฯ : กองวิชาการและแผนงาน. กรมประชาสงเคราะห์. กระทรวงฯ.
- กรมประชาสงเคราะห์. กองวิชาการ. (2525). *รายงานการประเมินผลโครงการสงเคราะห์คนชรา*. กรุงเทพฯ : กรมฯ.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2527, มกราคม-มีนาคม). "อุดมการณ์:แนวคิดและแนววิเคราะห์,"ใน *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง* 3 (2) :1-40.
- กীরติ บุญเจือ. (2541). *ปรัชญาสำหรับผู้เริ่มเรียน*. กรุงเทพฯ : บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.
- กุศล สุนทรธาดา . (2539). "แผนฯ 8 จุดเปลี่ยนนโยบายประชากร,"ใน *ประชากรไทย 60 ล้านคน สถานการณ์ นโยบาย และมิติด้านการพัฒนา*. บรรณาธิการโดย อรทัย อาจอ่ำ. หน้า 210 – 213.นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เกริกศักดิ์ บุญญานุพงศ์. (2539). *นโยบายของรัฐ และแนวทางการจัดบริการสังคม สำหรับผู้สูงอายุ*. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เกริกศักดิ์ บุญญานุพงศ์และคณะ. (2533). *ชีวิตคนชราในจังหวัดเชียงใหม่*. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- คนชราไทย*. (2525). กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช,ม.ร.ว. (2526). "อัตลักษณ์ของชาติ," ใน *เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องเอกลักษณ์ของชาติกับการพัฒนาชาติไทย*. กรุงเทพฯ : คณะอนุกรรมการอุดมการณ์ของชาติ ในคณะกรรมการอัตลักษณ์ของชาติ.

- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.(2532). *สรุปผลการวิจัยโครงการวิจัยผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม และประชากรผู้สูงอายุในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ดุชนี สุทธิปริยาศรี และคณะ. (2519 พฤศจิกายน – ธันวาคม) "ปัญหาและชุมพลของผู้สูงอายุ,"ใน *วารสารประชากรศึกษา 3 (ฉบับที่)* : 36 - 44.
- ดำรง ธรรมารักษ์ และคณะ.(2523). *กฎหมายกับประชากร*. กรุงเทพฯ : สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชัยวัฒน์ ปัญจพงษ์. (2532). "ความเป็นมาและสถานภาพของประชากรศึกษา," ใน *ประชากรและประชากรศึกษา*. หน้า193 – 224 . นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช.
- ชัยวัฒน์สถาอานันท์. (2533, กุมภาพันธ์ - กรกฎาคม). "เทววิทยาแห่งวาทกรรม : ทำความเข้าใจอำนาจแห่งวาทกรรม ด้วยนารายณ์สิบปาง" ใน *สมุดสังคมศาสตร์*.12 (3-4) : 175-191. กรุงเทพฯ
- ชัยวัฒน์สถาอานันท์. (2533, 16-18 กุมภาพันธ์). *เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง ภาษากับประวัติศาสตร์และความเคลื่อนไหวในวิชาประวัติศาสตร์ไทย*. นครนายก : โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2543). *วาทกรรมการพัฒนา*.พิมพ์ครั้งที่ 2.กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิภาษา.
- เทอดศักดิ์ ประชาภิบาล. (2527, เมษายน -มิถุนายน). "แนวความคิดเรื่องระบบความคิดหรืออุดมการณ์," ใน *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง*.3(4) : 40-63
- ธเนศ วงศ์ยานาวา. (2528,ตุลาคม –2529,มีนาคม) "มิเชล ฟูโก้ : ปัญญาชน ความเป็นจริงและอำนาจ," ใน *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง*.5 (1-2) :142-153
- นภาพร หะวานนท์. (2540). *สังคมวิทยาสำหรับการพัฒนาประเทศ พม 710*. (เอกสารประกอบการคำสอน). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- นภาพร ขโยวรรณ และคณะ. (2532). *สรุปผลการวิจัยโครงการวิจัยผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม และประชากรผู้สูงอายุในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นงลักษณ์ เอมประดิษฐ์.(2535).*นักสังคมสงเคราะห์กับการพัฒนาสังคม*.กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- น้อย พงษ์สนธิ. (2528). *ปรัชญาจีน*. เชียงใหม่ : มิตรนราการพิมพ์.
- นิตา ชูโต. (2525). *คนชราไทย*. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บรรลุ ศิริพาณิชและคณะ.(2539). *ชมรมผู้สูงอายุ : การศึกษารูปแบบและการดำเนินงานที่เหมาะสม*.

กรุงเทพฯ สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข

บุษยมาส สินธุประมา. (2539). *สังคมวิทยาความสูงอายุ*. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์สมพรการพิมพ์.

ปรีชา อุปโยคิน และคนอื่นๆ. (2541). *ไม้ใกล้ฝั่ง : สถานภาพและบทบาทผู้สูงอายุ*. กรุงเทพฯ : เจริญดีการพิมพ์.

ปรียา รุ่งใสภาสกุล. (2541). *การศึกษามหาวิทยาลัยของผู้สูงอายุกับการดูแลรักษาสุขภาพของผู้สูงอายุ* ไทย. กรุงเทพฯ : สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปิยฤดี และ ไชยันต์ ไชยพร. (2541). "เช็กส์ : กิจกรรมที่คุณชอบทำ แต่ไม่ชอบพูด!" ใน *เผยแพร่-พรางกาย*. บรรณาธิการโดย ปรีดา เฉลิมเผ่า. หน้า93. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) (2542). *ไตรภูมิพระร่วง อธิพลต่อสังคมไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.

พระไพศาล วิสาโล. (2538). *ด้วยพลังแห่งปัญญาและความรัก สร้างสรรค์ทางเลือกใหม่เพื่อสังคมไทยในศตวรรษหน้า*. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์.

พีรสิทธิ์ คำวนศิลป์ และคณะ. (2523). *รายงานการวิจัยเรื่องความทันสมัย ภาพพจน์เกี่ยวกับตนเองและปัญหาบางประการของคนชรา*. กรุงเทพฯ.สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ภณิดา คูสกุล. (2532). "หลักสูตรประชากรศึกษาในระบบโรงเรียน," ใน *ประชากรและประชากรศึกษา*. หน้า227 - 279. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช.

ภัสสร ลิมานนท์. (2535). *นโยบายสุขภาพและสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุในเอเชีย : บทเรียนสำหรับประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2541). *รายงานการวิจัย การพัฒนาสถาบันครอบครัว ปัจจัยสำคัญในการเกื้อหนุนผู้สูงอายุ*. กรุงเทพฯ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยฯ.

มหาวิทยาลัยมหิดล. (2538). *การวิจัยเรื่องผู้สูงอายุในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : กองบริการการศึกษา.มหาวิทยาลัยฯ.

มาลินี วงษ์สิทธิ์ และคณะ. (2540). *โครงการการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแล ให้บริการกิจกรรมต่างๆ แก่ผู้สูงอายุรายงานเบื้องต้น*. กรุงเทพฯ : สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มาลินี วงษ์สิทธิ์ และคณะ. (2540). *โครงการการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแล ให้บริการกิจกรรมต่างๆ แก่ผู้สูงอายุ ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนและผู้สูงอายุ ชุมชนแออัด เขตจตุจักร กรุงเทพฯ*. กรุงเทพฯ : สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- มาลินี วงษ์ลิทธิ และคณะ. (2540). โครงการการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแล ให้บริการกิจกรรมต่างๆ แก่ผู้สูงอายุ ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนและผู้สูงอายุ ตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น. กรุงเทพฯ : สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มาลินี วงษ์ลิทธิ และคณะ. (2540). โครงการการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแล ให้บริการกิจกรรมต่างๆ แก่ผู้สูงอายุ ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนและผู้สูงอายุ ตำบลยั้งทะลาย อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี. กรุงเทพฯ : สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มาลินี วงศ์ และศิริวรรณ ศิริบุญ. (2541). ครอบครัวและผู้สูงอายุ. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศศิพัฒน์ ยอดเพชร . (2534). แนวทางการจัดบริการสำหรับผู้สูงอายุ. กรุงเทพฯ.สถาบันไทยคดีศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ. (2540). รายงานการวิจัยเรื่องคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในประเทศไทยในประเด็นการเกื้อหนุนทางสังคมแก่ผู้สูงอายุ. กรุงเทพฯ.กองบริหารงานวิจัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ศิริวรรณ ศิริบุญ. (2543). การตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุ : ศึกษากรณีตัวอย่างการจัดตั้งศูนย์บริการทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิริวรรณ ศิริบุญ และมาลินี วงษ์ลิทธิ. (2541). การประเมินผลโครงการนำร่องการจัดตั้งศูนย์บริการทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ : ผลการศึกษาจากข้อมูลเชิงปริมาณและข้อมูลเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ : สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศุภชัย เจริญวงศ์. (2544). ถอดรหัสการพัฒนา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เดียนตุลา.
- ยาขอบ(นามปากกา).(2522). สามก๊กฉบับวณิช. กรุงเทพฯ : อมรการพิมพ์.
- วีระ สมบูรณ์.(2541).ความไม่รู้ไร้พรมแดน.กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- วิรัช ลิทธิไตรย์ และโยธิน แสงวงศ์. (2533). ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการมีโครงการพัฒนาที่มีต่อวิถีการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- แว่นทิพย์ น. สุพร. (2518). ปัญหาและการกำหนดนโยบายประชากรวัยชราในประเทศไทย. กรุงเทพฯ.ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2539). สังคมวิทยาภาวะผู้สูงอายุ : ความเป็นจริงและการคาดการณ์ในสังคมไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สนธยา พลศรี. (2533). ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ :โอ.เอส.พรินติ้งเฮ้าส์.

สายพิน ศุภทอมมงคล. และคณะ. (2541). "สำรวจทฤษฎีร่างกาย," ใน *เผยแพร่-พรางกาย*.

บรรณานุกรมโดย ปรีดา เฉลิมเผ่า. หน้า 32-33. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.

สุพัตรา สุภาพ. (2528). *สังคมและวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช .

สุชีพ ปุณฺณานุภาพ. (2535). *พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน*. กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สุรางค์ จันทวานิช. (2540). *การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุรางค์ ไคว์ตระกูล. (2536). *ปัญหาผู้สูงอายุ*. กรุงเทพฯ : สมชายการพิมพ์.

สุริยพร พันพื้งและ พิลิปส์ เกสท์. (2539). "ประชากรกับการพัฒนา : ก่อนและหลัง 60 ล้าน," ใน

ประชากรไทย 60 ล้านคน สถานการณ์ นโยบาย และมิติด้านการพัฒนา. บรรณานุกรม

โดย อรทัย อาจอ่ำ. หน้า 140 -142. นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม

มหาวิทยาลัยมหิดล.

สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล. (2542). *ผู้สูงอายุหญิงในประเทศไทย : สถานะในปัจจุบัน*. กรุงเทพฯ : สำนัก

พิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนักงานก.พ.(2528). *รายงานการศึกษาวิจัย เรื่อง การปรับปรุงระบบการเกษียณอายุราชการ*.

กรุงเทพฯ : กองวิชาการ สำนักงานฯ.

อภิญา เพื่องฟูสกุล. (2543). "พื้นที่ ในทฤษฎีสังคมศาสตร์," ใน *สังคมศาสตร์ วารสารทางวิชา*

การคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 12 (2):65-101 บรรณานุกรมโดย วสันต์

ปัญญาแก้ว. เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์.

อัลธูแซร์ หลุยส์. (2529). *อุดมการณ์และกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ*. แปล และเรียบเรียงโดย

กาญจนา แก้วเทพ. กรุงเทพฯ : โครงการหนังสือเล่มสถาบันวิจัยสังคมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Cockerham, William C. (1997). *This Aging Society*. New Jersey : Prentice-Hall.

Conklin John E. *Sociology an Introduction*, second edition. Tufts University : Macmillan
Publishing Company.

Escobar Arturo. (1984 –1985). "Discourse and power in development : Michel Foucault
and the relevance of his work to the Third World," 377-400 *Alternative x* (Winter.)

Macdonis John J.,Plummer Ken. (1998). *Sociology a global Introduction*. Europe.:

Prentice Hall

Gordon Colin. (1980). *Power/knowledge* .New York : Pantheon Books, a division of
Random House, inc .

Vincent ,John A. (1995). *Inequality and Old Age*. London : University College London
Press.

Strauss Anselm. and Corbin Juliet. (1990). *Basics of Qualitative Research*. California :
SAGE Publications , Inc.

ภาคผนวก

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก
แนวคำถามการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างต่อประเด็นผู้สูงอายุ

1. การสนทนาสร้างความคุ้นเคย

เริ่มการสนทนา

แนะนำตัวเองว่าเป็นใคร มาจากไหน มากันกี่คน ต้องการสัมภาษณ์ไปเพื่ออะไร

ขอให้ผู้ถูกสัมภาษณ์แสดงความคิดเห็นโดยอิสระ เพราะจะไม่มีภารกิจเป็นรายบุคคล
ว่าใครพูด แต่จะนำเสนอเป็นความคิดเห็นส่วนรวม

ขออนุญาตบันทึกเทป เพราะอาจจดไม่ทัน และอธิบายว่าจะไม่นำเทปนี้ไปเผยแพร่ที่ไหน
นอกจากผู้วิจัยต้องการนำไปเปิดฟัง เพื่อสรุปความคิดเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์ให้ถูกต้องเท่านั้น

2. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูล

ขอให้ช่วยเล่าประวัติชีวิตของตนเอง ว่าเป็นคนที่ไหน พ่อแม่ทำอะไร มีพี่น้องกี่คน เป็นลูก
คนที่เท่าไร ตอนนี้อายุเท่าไร ทำอาชีพอะไร พักอยู่กับใคร

3. ข้อมูลเกี่ยวกับการแบ่งช่วงชีวิตและบทบาทหน้าที่ของคนในสมัยก่อน (คำถามทั่วไป)

คนในวัยเด็กในสมัยก่อนนี้เขานับถึงอายุเท่าไร ถ้านับการเรียนหนังสือจะเรียนหนังสืออยู่
ในชั้นอะไร ตอนเป็นเด็กทำอะไรบ้างในแต่ละวัน หน้าที่ของเด็กภายในครอบครัวมีอะไรบ้าง การ
เป็นเด็กที่เรียกว่าเป็นเด็กดีนั้นต้องปฏิบัติตนอย่างไร ตามพ่อแม่ไปทำนาเมื่ออายุประมาณเท่าใด
พ่อแม่สอนอะไรบ้าง ที่บ้านมีผู้สูงอายุอยู่ด้วยหรือไม่ เป็นญาติฝ่ายไหน ใกล้ชิดกับปู่ย่าตายาย
หรือไม่ ผู้สูงอายุสอนอะไรให้บ้าง การปฏิบัติตัวของเด็กต่อปู่ย่าตายายจะต้องทำอย่างไร

คนอายุเท่าไรที่เรียกว่าเป็นหนุ่มเป็นสาว ถ้านับการเรียนจะเรียนอยู่ชั้นไหน รู้สึกตัวว่า
เป็นหนุ่มเป็นสาวตอนไหน หน้าที่ภายในครอบครัวตอนเป็นหนุ่มเป็นสาวต้องทำอะไรบ้าง ผู้หญิง
กับผู้ชายมีหน้าที่ภายในครอบครัวแตกต่างกันไปหรือไม่ พ่อแม่สอนงานในอาชีพอะไรให้บ้าง ทำนา
เป็นอายุเท่าไร ดูจากอะไรถึงจะเรียกว่าทำนาเป็นแล้ว ตอนเป็นหนุ่มเป็นสาวจะไปเที่ยวไหนโดย
ลำพังได้หรือไม่ ในหมู่บ้านมีเทศกาลอะไรบ้างที่ได้ออกไปเที่ยวเล่นสนุก จัดงานเทศกาลขึ้นที่ไหน
ถ้าเป็นผู้หญิงอยากจะไปเที่ยวต้องทำอย่างไร เวลาไปเที่ยวกับพ่อแม่ปู่ย่าตายายท่านสอนให้
ปฏิบัติตัวอย่างไรเวลาไปเที่ยว ถ้าเป็นผู้ชายเวลาไปเที่ยวไปกับใคร ไปเที่ยวที่ไหนบ้าง ที่นี้มี
ประเพณีที่ทำให้หนุ่มสาวได้มาพบกันหรือไม่ เวลาไปเที่ยวสาวตามหมู่บ้านต้องปฏิบัติตัวอย่างไร

พ่อแม่ของฝ่ายหญิงจะทำอะไรถ้ามีคนมาหาลูกสาว การแต่งงานของหนุ่มสาวจะต้องได้รับอนุญาตจากพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่หรือไม่ หากพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ไม่ยินยอมจะแต่งงานกันได้หรือไม่

คนอายุเท่าใดถึงจะเรียกว่าเป็นผู้ใหญ่ ผู้ชายถ้าหากผ่านการเกณฑ์ทหารหรือบวชเรียน หรือผ่านการแต่งงานแล้ว จะถือว่าเป็นผู้ใหญ่ได้หรือไม่ เมื่อแต่งงานแล้วคู่สามีภรรยาจะไปอยู่อาศัยบ้านของฝ่ายไหน และจะต้องอยู่นานเท่าใดจึงจะสามารถแยกตัวออกมาอยู่เฉพาะครอบครัวได้ คนที่ถือว่าเป็นผู้ใหญ่แตกต่างจากคนหนุ่มคนสาวอย่างไร มีหน้าที่อย่างไรภายในครอบครัว คนที่ถือว่าเป็นผู้ใหญ่ที่ดีนั้นจะต้องทำอะไรบ้าง ในการทำนาทำสวนทำไร่ต้องมีความรู้ในเรื่องอะไร บ้าง เรียนรู้ความรู้เหล่านี้มาจากที่ใด เวลาเจ็บป่วยในสมัยก่อนรักษาพยาบาลกันอย่างไร ป่าไม่มีประโยชน์อะไรบ้าง จะรู้ได้อย่างไรบ้างว่าของป่าอย่างเห็ดและยอดไม้ชนิดใดกินได้หรือกินไม่ได้ เคยเข้าป่าล่าสัตว์หรือไม่ มีสัตว์อะไรบ้างที่สามารถล่ามาเป็นอาหารได้ และจะล่าสัตว์แต่ละชนิดได้อย่างไร เรียนรู้วิธีการเหล่านี้มาจากใคร ในการดูแลผู้สูงอายุให้มีความสุขนั้นจะต้องทำอะไร

คนที่ถือว่าเป็นคนแก่นั้นดูจากอะไร คนแก่มีหน้าที่อะไรบ้างภายในครอบครัว คนแก่สามารถช่วยลูกหลานทำนาทำสวนทำไร่ได้หรือไม่ ส่วนใหญ่จะทำอะไรบ้าง ลูกหลานมาปรึกษาหรือขอรับคำแนะนำบ้างหรือไม่ ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องอะไร ทำไมคนแก่ถึงชอบไปวัด ไปวัดแล้วทำอะไรที่วัดบ้าง คนแก่จะไปวัดได้บ่อย ๆ เมื่อไร ทำไมต้องรดน้ำผู้ใหญ่ในวันสงกรานต์ การเป็นผู้สูงอายุที่คนให้ความเคารพนับถือนั้นต้องปฏิบัติตัวอย่างไร เวลาที่มีความขัดแย้งกันภายในครอบครัว หรือในชุมชนผู้สูงอายุจะอย่างไร เมื่อเป็นผู้สูงอายุแล้วชอบทำอะไรบ้าง

4. ความคิดเห็นต่อการเป็นผู้สูงอายุ (คำถามสำหรับผู้สูงอายุ)

ท่านคิดว่าคนในสมัยนี้ให้ความเคารพเชื่อฟังผู้สูงอายุเหมือนกับคนในสมัยก่อนหรือไม่ ถ้าไม่ อะไรที่ทำให้ผู้สูงอายุในสมัยก่อนได้รับความเคารพเชื่อถือมากกว่าคนในครอบครัวและสังคม

ในหมู่บ้านมีผู้สูงอายุที่ถูกทอดทิ้งบ้างหรือไม่ ถ้ามีอยากให้เล่าถึงความเป็นมา

ท่านคิดว่าผู้สูงอายุจะต้องเตรียมตัวอย่างไรถึงจะมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข

ท่านคิดว่าชมรมผู้สูงอายุมีประโยชน์ต่อท่านหรือไม่ อย่างไร

ท่านคิดว่าการไปวัดให้ประโยชน์อะไรกับท่านได้บ้าง

ท่านคิดว่าท่านอยากจะมีชีวิตที่ยืนยาวหรือไม่ ขอทราบเหตุผลประกอบด้วย

ท่านคิดว่าการเป็นผู้สูงอายุไม่ดีอย่างไร และรัฐควรช่วยเหลืออย่างไร

5.ความคิดเห็นต่อผู้สูงอายุ (คำถาม สำหรับผู้ที่ไม่ใช่ผู้สูงอายุ)

ท่านคิดว่าเมื่อท่านเป็นผู้สูงอายุแล้วท่านจะไปอยู่สถานสงเคราะห์คนชราหรือไม่ เพราะเหตุไร

ผู้สูงอายุควรจะมีปฏิบัติตัวอย่างไรถึงจะเป็นที่รักเคารพของลูกหลาน

ท่านคิดว่าความรู้และประสบการณ์ของผู้สูงอายุอะไรบ้างที่ยังคงมีประโยชน์ต่อคนรุ่นหลัง

ท่านคิดว่าการเป็นผู้สูงอายุไม่ดีอย่างไร และรัฐควรช่วยเหลืออย่างไร

ท่านคิดว่าเมื่อชายหญิงเมื่อแต่งงานกันแล้วควรจะอยู่กับพ่อแม่ของฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด หรือควรที่จะแยกครอบครัวออกไปอยู่กันตามลำพัง

หมายเหตุ

ผู้สัมภาษณ์ควรที่จะเข้าพบผู้นำชุมชนเช่นผู้ใหญ่บ้าน กำนัน พระสงฆ์ ฯลฯ ที่คนในชุมชนนั้นให้ความเคารพนับถือ หรือผู้ที่คนในชุมชนนั้นรู้จักเสียก่อน แล้วชี้แจงเหตุผลของการมาสัมภาษณ์ และขออนุญาตให้พาไปพบผู้ให้ข้อมูล เพื่อความเชื่อใจ ส่วนการที่จะทำให้กลุ่มตัวอย่างให้ข้อมูลอย่างเต็มใจนั้น อยู่ที่การปฏิบัติตนของผู้สัมภาษณ์ที่ต้องใช้คำถามที่สุภาพ อ่อนน้อม และตั้งใจฟัง

การสัมภาษณ์จะต้องเลือกผู้ให้ข้อมูลที่แตกต่างกันออกไป และจะสิ้นสุดการสัมภาษณ์ต่อเมื่อข้อมูลที่ได้จากผู้ให้สัมภาษณ์แต่ละคน เริ่มซ้ำ ๆ กันจนไม่มีอะไรที่แปลกใหม่แล้ว

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	พ.อ.จิรศักดิ์ สุขวัฒนา
วัน เดือน ปีเกิด	13 มีนาคม พ.ศ.2498
สถานที่เกิด	12 หมู่ 12 ต.บางวัว อ.บางปะกง จ.ฉะเชิงเทรา
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	19/10 หมู่ 9 ต.บางเมือง อ.เมือง จ.สมุทรปราการ
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	รองผู้อำนวยการกองกฎหมายและสังคมศาสตร์
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	กองกฎหมายและสังคมศาสตร์ ส่วนการศึกษา โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ.2514	มัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนมัธยมสาธิต วศ.ประสานมิตร
พ.ศ.2518	โรงเรียนเตรียมทหาร
พ.ศ.2523	วิทยาศาสตร์บัณฑิต (วท.บ.ทบ.)โรงเรียนนายร้อยพระ จุลจอมเกล้า
พ.ศ.2525	หลักสูตรชั้นนายร้อย โรงเรียนทหารราบ
พ.ศ.2528	หลักสูตรชั้นนายพัน โรงเรียนทหารราบ
พ.ศ.2531	หลักสูตรหลักประจำ โรงเรียนเสนาธิการทหารบก
พ.ศ.2533	รัฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
พ.ศ.2538	รัฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
พ.ศ.2545	การศึกษาดุษฎีบัณฑิต(กศ.ด.)สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร